ZAKİRLERİN EDEPLERİ

Ebu Muaz Seyfullah Erdoğmuş

بســــــــــــــم الله الرحمن الرحيم

-Takdim-

Şüphesiz Hamd, Allah içindir. O'na hamd eder, O'ndan hidayet ve bağışlanma dileriz. Nefislerimizin şerrinden, kötü amellerimizden Allah Teala'ya sığınırız. Şüphesiz Allah'ın hidayet eylediğini saptıracak, O'nun saptırdığını da hidayete ulaştıracak yoktur. Allah'tan başka İlah olmadığına, O'nun birliğine ve ortağı olmadığına, Muhammed (Sallallahu aleyhi ve alihi ve sellem)'in O'nun kulu ve Rasulü olduğuna şehadet ederim.

Bundan sonra;

Muhakkak ki; sözlerin en doğrusu Allah'ın Kitabı, yolların en hayırlısı Muhammed Sallallahu aleyhi ve sellem'in yoludur. İşlerin şerlisi (dinde) sonradan ortaya çıkarılanlardır. Her sonradan çıkan şey; bid'at, her bid'at; dalalet (sapıklık) ve her dalalet de ateştedir.

"Zikir", sözlükte; anma, hatırlama, bir şeyi zihinde hazır etme, bir şeyi dile getirme, hatırlatma demektir. Bir başka deyişle 'zikir', kişinin mârifet (bilgi) olarak elde ettiği şeyi korumasını sağlayan bir faaliyettir ki, bu; zihne aittir. Kavram olarak 'zikir'; Allah'ı anmak üzere yapılması veya söylenmesi tavsiye edilen, hamd, duâ, ibâdet ve övgü gibi fiiller ve sözlerdir.

Zikir, insanın bilgi olarak elde ettiği şeyleri muhâfaza altında tutmasına ve gerektiğinde hatırlamasına imkân sağlayan bir bellek anlamında potansiyel bir gücü ifade ettiği gibi, bir şeyin kalben veya sözlü (dil ile) hatırlanması şeklinde aynı gücün harekete geçirilmesine de denir.[1]

[1] Râğıb el-Isfahânî, el-Müfredât, s. 328

Kalp veya dil ile zikir, unutulmuş bir şeyin yeniden hatırlanması, ya da hâfızadakinin unutulmamak üzere sürekli canlı tutulması şeklinde olabilir.[2]

"Zikir", aslında kalbin, anılan kimseye dikkat kesilmesi ve ona karşı uyanık olmasıdır. Bunu dil ile ifade etmeye zikir denilmesinin sebebi, kalpteki zikre (hatırlamaya) işaret etmesindendir. Bazılarına göre zikir, insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır. Zikir, Allah'a itaattir. O'na itaat etmeyen kişi, diliyle ne kadar tesbih ederse etsin veya tevhid kelimesini söylerse söylesin, gerçek zikri yapmış olmaz.

Zikir ve türevleri, fiil ve isim olarak Kur'an'da çok sık geçen kelimelerden biridir. Kur'an bu kavramı Allah'ın insanlara 'Hakkı, görevlerini ve hesabı' hatırlatması, Kur'an ile hatırlatma, kulların Allah'ı her türlü ibadetle hatırlamaları, uyarı, şeref ve üstünlük gibi anlamlarda kullanmaktadır.

Zikrullahın ve bütün ibadetlerimizin, Allah Rasulü sallallahu aleyhi ve sellem'in hassasiyetle emrettiği gibi; "tutunduğumuz takdirde asla sapıtmayacağımız iki asla; Kitap ve sünnete uygun olması", yine Allah Rasulü sallallahu aleyhi ve sellem'in şiddetle sakındırdığı, "Kim bizim emrimiz olmayan bir amel işlerse reddolunur" buyurduğu bidatlerden uzak olmasını ümit ederiz.

Allah Azze ve Celle'den bizleri hayırlı işlere muvaffak kılmasını niyaz ederiz. Tevfik Allah'dandır. Ve bütün hamdler O'nadır.

10. 07. 2002 Çubuk/Ankara
Ebu Muaz Seyfullah Erdoğmuş

---

[2] Râğıb el-Isfahânî, el-Müfredât, s. 328

İbni Kayyım el Cevziyye'nin Zikrin Faydaları Hakkında Verdiği Malumat [3]

1- Zikir şeytanı kovar. Onun belini kırar, işe yaramaz hale getirir.

2- Allah Teala, zikreden kulundan razı olur.

3- Zikir kalpden gam, kaygı, gussa ve kederleri giderir.

4- Zikir kalbe ferah, sürur ve genişlik verir.

5- Kalbi ve yüzü nurlandırır.

6- Kalbi ve bedeni kuvvetlendirir.

7- Rızkı celbeder.

8- Zikir, sahibine mehabet, halavet, güzellik ve parlaklık verir.

9- İslam'ın ruhu olan zikri yapan zakire Allah Teala sevgisini ihsan eder.

10- Zikir, murakabeyi, tefekkürü, düşünmeyi getirir, kulu ihsan makamına çıkarır.

11- Zikrullah sebebiyle zakirin kalbinde büyük bir marifeti ilahiye kapısı açılır ve zikrini artırdıkca marifetullah da o nisbette artar.

12- Zikir, zakirin kalbinde Allahu azimüşşan'ın heybet, azamet, iclal ve tazimini artırır.

13- Zikir, Allah'a tevbeyi iras eder.

14- Zakir zikri kadar Allah Tealaya yakınlık hasıl eder.

15- Zakir, Allah Teala'nın kendisini zikrine sebeb olur.

16- Zikir, kalbin hayatiyetini artırır. Kalb zikre muhtacdır.

17- Zikrullah, kalbe cila verir, paslarını giderir.

18- Zikrullah, hata ve günahları siler.

19- Zikrullah, kul ile Halık arasındaki haşyeti ve korkuyu giderir, Hak Teala ile ünsiyet peyda eder.

20- Kul, Allah'ı genişlik ve rahatlık zamanında zikrederse sonra ona bir darlık veya sıkıntı gelip Hakka yalvarmaya başladığı zaman melekler ona yardımcı olurlar.

21- Zikir, kulu ilahi azabdan kurtaracak yegane ibadettir.

22- Zikir, sekine, vakar ve rahmeti ilahinin zakiri haşyetmesine, meleklerin de kendisini ziyaret ve tavaf etmelerine sebeb olur.

---

[3] İbni Kayyım Vabilus Sayyib(s.40 v.d.)

23- Zikir, dilin gıybet, nemime, yalan, fuhuş, boş ve faydasız sözlerden korunmasına sebep olur.

24- Zikir meclisleri meleklerin de bulunduğu meclislerdir.

25- Zakir, zikri ile said olur ve onlarla oturanlar da said olur.

26- Zakirler kıyamet gününde hasret ve nedametten emin olurlar.

27- Zakir, zikrederken (bilhassa tenhada) ağlarsa, kıyamet gününde arşın gölgesinde olur.

28- Zikirle iştigal edene, istemeden, isteyenlere verilenden daha faziletlisi verilir.

29- Zikir, ibadetlerin en kolayı ve en faziletlisidir. Dilin ve gönlün hareketi kadar vucudun ve azaların da hareketi olsa elbette insan çok yorulur ve dayanamaz.

30- Cennetin ağaçları yapılan zikir ve tesbihlerle vücuda gelir.

31- Zakir kullara verilen ata ve ihsanları başka amellerle elde etmek mümkün değildir.

32- Zikrullah, insanı muhakkak Allah'a doğru seyr ettirir.

33- Şu muhakkaktır ki, zikrullah, her tarikatte ve tasavvuf ehlinin indinde bütün usul ve kaidelerin ve edeplerin başıdır. Velayet alametidir.

34- Zikrullah bir ağaca benzer ki, ondan irfan ve diğer haller yetişir.

35- Zikreden zikrettiğine yakındır.

36- Allah Tealanın muttaki kullarından en çok ikrama layık olanı dilleri Allah'ın zikri ile meşgul olanlardır.

37- Muhakkak ki, beşeriyet iktizası kalplerde kasvet, zulmet, merhametsizlik gibi arızalar olur. Bunları da zikrullahdan başka bir şey yumuşatamaz.

38- Zikrullahta kalplere şifa vardır. O kalbin yegane ilacıdır. Gaflet ise kalbin hastalığıdır.

39- Zikrullah, Hak Teala ile olan dostluğun başı ve esasıdır.

40- Allah Sübhanehu ve Teala kendisini zikreden kulunu sevinç ve sürura gark etmiş olduğu halde cennete koyar.

41- Zikrullah, kul ile cehennem arasında bir set ve bir maniadır.

42- Şeriatın emrettiği ne kadar ibadet varsa hepsi zikrullahın ikame ve icrası için emrolunmuştur.

İbni Kayyım Rahmetullahi aleyh, Şeyhul İslam Ensari'nin(Kuddise sırruhu) Menazilus Sairiyn adlı eserini

şerhederken zikir hakkında der ki; "Her uzvun muvakkat bir ibadeti vardır. Zikir ise kalb ve dilin zamanla sınırlanmayan ibadetidir. Bilakis onlar her halukarda, otururken, yatarken, kalkarken, mabud ve mahbublarını zikretmekle emrolundular. Nitekim cennet bir bahçe, zikir onun çiftçisidir. Aynı şekilde kalpler de harab olmuş, kül olmuştur, zikir ise kalplerin imar edicisi ve temelidir. Zikir kalbin parlatıcısı ve cilasıdır. Hastalıklar kalbi kaplayınca zikir onun devasıdır. Her ne zaman zakir, zikrinde gark olacak şekilde zikrini artırırsa zikredilene kavuşma muhabbet ve iştiyakı da artar…"[4]

[4] İbni Kayyım El Cevziyye Medaricus Salikin(İnsan Yay. C.2 ,S.331)

ZİKRULLAH HAKKINDAKİ AYETLERİN TEFSİRİ

Kur'an'da "zikir" kelimesinin anlamlarını görmek için, bu kavramın geçtiği âyetlere örnekler vererek belirtelim:

Anlamak: Kur'ân-ı Kerim, bir durumun belirginleşmesi ya da iki konu arasındaki farkın anlaşılması hususunda zikir kavramını anlamak şeklinde kullanır. Bu anlamda Kur'an'da dokuz yerde kullanılan zikir, daha çok akıl sahipleri ve ilim ehli için kullanılmaktadır.[5] Bu âyetlere bakıldığında ilim, araştırma ve tefekkür isteyen konuların, ancak ilim sahiplerince anlaşılabileceği ifade edilmekte, bir konuyu derinlemesine düşünüp araştırmayanların onu anlamayacakları, zikir kavramıyla ortaya konulmaktadır.

Anlatmak: (Yûnus, 71; Yûsuf, 42)

Besmele: (En'âm, 118)

Bilmek: (Ra'd, 19; Nûr, 27)

Dâvet etmek: İsrâ, 46; Sâffât, 3)

Delil: (Enbiyâ, 24-25)

Düşünenler: Hûd, 114)

Düşünmek: (Âl-i İmrân, 191; A'râf, 3; Hûd, 30).

Zikrin Kur'an'da en çok kullanılan anlamı, düşünmektir. Allah Teâlâ, kullarından düşünmelerini istemekte, ancak düşünenlerin gerçekleri kavrayacaklarını, düşünmeyenlerin ise, yolca hayvanlardan daha sapık olduklarını bildirmektedir. Çünkü düşünmeyenlerin âyetleri anlamayacakları, bu nedenle Yüce Allah'a gereği gibi kulluk yapamayacakları bir gerçektir. Düşünmek, vahyî gerçekleri kavramayı ve Cenâb-ı Hakk'ı gereği gibi tanımayı

[5] Bkz. Bakara: 269; Âl-i İmrân: 7; İsrâ: 41.

sağladığı için hem insanı, insan olma onuruna yükseltir, hem de kulluk bilincini geliştirir. Bu nedenle de ibâdetlerin temelidir.

Görmek: (Mü'min, 44)

Hatırlamak: (Bakara, 40; Mâide, 11; En'âm, 68; A'râf, 201)

Hatırlatmak: (En'âm, 69; Enfâl, 2; İbrâhim, 5; Furkan, 73; Sâd, 49)

İbâdet etmek: (Bakara, 151-153, 238-239; Kehf, 28; Tâhâ, 14). Yüce Allah'a ibâdet etmek anlamına da gelen zikir, bu ibâdetin nasıl ve ne şekilde yapılacağı ile ilgili açıklamaları da beraberinde getirir.

İbret almak: (A'râf, 57; Enfâl, 57; Sâd, 43)

İman etmek: (En'âm, 126; A'râf, 130; Tevbe, 126; Ra'd, 28)

İtaat etmek: (Tâhâ, 43-44)

Kıssa: (Kehf, 83)

Kitap: (Âl-i İmrân, 58; Nahl, 43; Tâhâ, 99)

Konuşmak: (Enbiyâ, 60)

Kulluk Yapmak: (Tâhâ, 33-34; Mü'minûn, 110; Nûr, 37)

Kur'ân-ı Kerim: (Hicr, 6, 9; Nahl, 44; Furkan, 29-30)

Levh-i Mahfuz ya da Tevrat: (Enbiyâ, 105)

Mükâfatlandırmak: (2/Bakara, 110, 157)

Namaz kılmak: (Bakara, 198; Ankebût, 45; Cum'a, 9; A'râf, 205; Nûr, 36)

Okumak: (Bakara, 63; Meryem, 16, 41) Bu âyetlerde, verilen kitabın okunup emirlerine tâbi olunması ve böylece korunulması istenmekte ve Kitab'ta Hz. Meryem (r.a.) ve Hz. İbrâhim (a.s.)'in okunması tavsiye edilmektedir. Bunlar da gösteriyor ki zikir, okumak anlamında da kullanılmaktadır. Yoksa, bazılarının iddia ettikleri gibi, burada zikir kavramı "adını söylemek" şeklinde olsaydı, o durumda, Kur'an'ın bu ifadesine dayanarak sürekli bir şekilde "Meryem, Meryem", ya da "İbrahim, İbrahim" denilmesi gerekirdi. Bu ise hem gülünç bir şey ve hem de şirktir.

Öğüt: (Hûd, 120; Yûsuf, 104; Kaf, 36-37). Zikrin en fazla kullanılan anlamlarından biri de öğüttür. Bu anlam, kimi yerde Kur'ânî âyetlerin, kimi yerde kâinattaki olayların ve nizamın öğüt olduğu şeklinde verilmektedir.

Öğüt almak: (Bakara, 221; Nûr, 1)

Öğüt vermek: (Kaf, 45; Zâriyât, 55)

Sevmek: (Sâd, 32)

Söylemek: (Yûsuf, 42; Kehf, 63; Enbiyâ, 10; İnşirâh, 4)

Şeref: (Mü'minûn, 71)

Şerefli: (Sâd, 1, 46)

Şükretmek: (Âl-i İmrân, 41; A'râf, 69). Allah (c.c.) Zekeriyâ (a.s.)'ya bir oğul lutfettiği için kendisinden şükretmesini (zikretmesini) istemektedir (Âl-i İmrân, 41). Çünkü, verilen bir nimete ancak şükredilerek karşılık verilebilir. İşte bu nedenle, âyette geçen zikir ifadesi şükür olarak anlam kazanmaktadır.

Uyarı: (Mâide, 14; En'âm, 44)

Vahiy: (A'râf, 63; Enbiyâ, 63)

Yol gösterme: (Enbiyâ, 48)

Erkek (Zikir kökünden zeker ve müzekker): (Âl-i İmrân, 36; Necm, 45).

Kur'an'da bu kadar farklı anlamlarda kullanılan, dolayısıyla çok boyutlu ve insan hayatının bütününü kuşatan zikir, aynı zamanda insanın farklı şekillerde icrâ edebileceği ibâdettir. Zikir, dille, kalple, düşünce ile ve bedenin diğer organları ile yerine getirelebilen bütüncül bir özelliktir. İnsanın sadece dil ile bazı kelimeleri tekrarlaması, filin sadece bir organını tutup onu o parça ile değerlendiren körün tutumuna benzer. Otuzdan fazla anlamından birini almak ve sadece dil ile bazı kelimeleri tekrar etmek zikir değil; zikirden sadece bir bölümdür. Bu parçacı anlayış, dinin tahrif edilmesi demek değilse, en azından gaflet ve cehâlet ürünüdür.

Allah Azze ve Celle buyurur ki;

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

1- "**O halde siz, beni anın ki, ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük yapmayın**." (Bakara 152)

Yani bana itaatle, emirlerime uymak suretiyle, salih amel ile Beni zikrediniz. Hamdetmek, tesbih getirmek, şükretmek, Kur'an-ı Kerim'i okumak, ayetleri üzerinde düşünmek, kainattaki deliller üzerinde Benim varlığıma, kudretime ve vahdaniyetime dair tefekkür etmek, size verdiğim emirlere bağlı kalmak, yasakladıklarından kaçınmak, peygamberlere iman edip onlara uymak suretiyle **Beni zikrediniz. Ben de sizleri** kendi nezdimde sevap ve ihsan ile, bol bol hayırlar vermekle, mutluluk ve izzetinizin devamı ile **sizi anayım**. Sizinle meleklere karşı övüneyim. Size ihsan ettiğim nimetime karşı kalp ile dil ile ve her organı yaratılış sebebini teşkil eden hayır ve menfaate uygun olarak kullanmak suretiyle şükrediniz.

Bütün bu nimetlere karşı -onları şeriatın kabul etmediği ve selim aklın da onaylamadığı yollarda kullanmak suretiyle- **nankörlük etmeyiniz**. Şüphesiz ki Ben dünyada iken yaptıklarınızın karşılığını vereceğim. Hayır işlediyseniz hayır, kötülük işlediyseniz kötülük. Nitekim bir başka ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: "Şunu da hatırlayın ki, Rabbiniz şöyle bildirmiştir: And olsun ki şükrederseniz elbette size fazlasını da veririm. Fakat nankörlük ederseniz hiç şüphesiz benim azabım pek şiddetlidir." (İbrahim, 14/7).

Yüce Allah'ın, "**Öyle ise siz beni zikredin**." buyruğunda insanlar arasında adalet sarayını yükseltmeye bir işaret vardır. Anlamı da şudur: Siz beni itaatle zikredin, ben de sizi sevap ve mağfiret ile zikredeyim. Nitekim Said b. Cübeyr r.a. şöyle der:

"Zikir Allah'a itaattir. Allah'a itaat etmeyen O'nu zikretmiş olmaz, isterse çokça teşbih getirsin (Sübhanallah desin), çokça tehlil (la ilahe illallah demek) getirsin, çokça Kur"an-ı Kerim okusun, fark etmez."

Buharî ile Müslim'de de Ebu Hureyre (r.a)'nin rivayetine göre Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Aziz ve celil olan Allah buyuruyor ki: Ben kulumun zannı yanındayım ve ben onunla beraberim. Kendi nefsinde beni zikrettiği vakit ben de onu kendi nezdimde zikrederim. O beni bir topluluk arasında zikrederse ben de onu ondan daha hayırlı bir topluluk arasında zikrederim."[6]

Asıl kastedilen ise, bütün hallerde devam etmesi gereken kalbî zikir yani gönlün her an Allah'ın murakabesini hissetmesidir.

"Ve bana şükredin, nankörlük etmeyin." buyruğu Yüce Allah'ın, bu ümmeti geçmiş ümmetlerin düştüğü duruma düşmemeleri için bir sakındırmasıdır. Çünkü önceki ümmetler Allah'ın nimetlerini inkâr edip kâfir oldular. Ne için yaratıldıkları hususunda akıl ve duyularını kullanmadılar. O bakımdan Yüce Allah da nimet ve ihsanlarından onları mahrum etti.

Zikir; sadece "Allah!" demek veya O'nu hatırlatan kelime veya cümleleri tekrarlamak değildir. Allah'ı, güzel isimlerini hatırlamak, anmak, O'na hamd ve şükürde bulunmak, O'nu tesbih etmek, tekbir ile ululamak, Kitabullah'ı okumak, duâ etmek; bütün bunlar zikrin yalnızca lisana ait olan bölümüdür.. Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri, O'nun sıfat ve isimlerini düşünmek, Allah'ın ahkâmını, emir ve yasaklarını, tekliflerini, vaadini ve vaîdini, O'na olan kulluk vazifelerini ve bunların hikmet ve delillerini düşünmek, enfüsî ve âfâkî bütün yaratılmışları ve bunların yaratılış sırlarını düşünmek, varlığın her zerresinde mevcut ilâhî hikmetlerini görmek... Bu da kalbî ve fikrî zikirdir. Bedenin memur bulunduğu görevlerle meşgul ve dopdolu olması, kendilerine yasaklanan şeylerden uzak durması ise, fiilî ve bedenî bir zikirdir.

Her çeşit ibâdette asıl olan ihlâstır, gönlün Allah'a yönelmesidir. İbâdete değerini veren, onun derûnî boyutudur. Huşûdan yoksun, Allah'ın

[6] Tahrici ve şerhi daha sonra gelecek inşallah.

rızâsı dışında başka hangi amaçla yapılmış olursa olsun, şekilce ibâdet zannedilen hususlar, Allah'ın müslümandan istediği kulluk değildir. Yapılan ibâdetlere Allah'ın ihtiyacı kesinlikle düşünülemeyeceği için, insanın kalbini, zihnini ve davranışlarını güzele doğru, fıtrat istikametinde ve Allah'ın hoşnutluğu esas alınarak değiştirme özelliği öne çıkmalıdır. En büyük ibâdet olan namaz bile kalb-i selîm ile, ihlâsla ikame edilmediği müddetçe gerçek namaz olmadığı değerlendirilmelidir. Zikir için de aynı durum sözkonusudur. Sadece dille, alışkanlık kabilinden, tören havasıyla edâ edildiğinde gerçek anlamda zikir kabul edilemez. Zikir, gönül, tefekkür/düşünce, dil ve eylem bütünlüğü ile edâ edilmesiyle Kur'an'ın istediği gerçek zikir ve kulu Allah'a yaklaştıran ibâdet özelliğinde olacaktır. Zikrin esası kalple, gönülle zikirdir, Allah'dan gâfil olmamaktır. Bu başlıca üç çeşittir:

1- Allah'ın varlığını gösteren delilleri düşünmek, şüpheleri atarak Allah'ın isim ve sıfatlarını tefekkür etmektir.

2- Allah'ın koyduğu hükümleri, kulluk vazifelerini, Allah'ın bildirdiği sorumlulukları, onlarla ilgili hükümleri, emir ve yasakları, Allah'ın vaadini ve tehdidini ve bunların delillerini düşünmektir.

3- Maddî ve mânevî varlıkları, bunlardaki yaratılış sırlarını seyredip düşünmekle zerrenin kutsal âleme bir ayna olduğunu görmektir. Bu aynaya, gereği gibi bakanların gözüne, o güzellik ve büyüklük âleminin nurları yansır. Bir anlık hisle bundan alınacak olan müşâhede zevkinin bir göz kırpacak kadar süren parıltısı bile dünyalara değer. Bu zikir makamının sonu, zirvesi yoktur.

Allah Teâlâ, bu zikir çeşitlerinden hangisiyle zikredilirse, O da ona lâyık bir şekilde kendisini zikreden kimseyi zikrederek karşılık verecektir. "Beni zikredin; Ben de sizi zikredeyim. Bana şükredin; sakın nankörlük yapmayın!" (Bakara, 152) Allah'ın, zikreden kuluna zikirle cevap vermesi konusunu izah için çeiştli açıklamalar yapılmıştır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Beni, Bana itaatla zikredin; Ben de sizi rahmetimle zikredeyim.

Beni duâ ile zikredin; Ben de sizi, duânızı kabul ile zikredeyim (Mü'min, 60).

Beni övgü ve itaatle zikredin; Ben de sizi övgü ve nimetle zikredeyim.

Beni dünyada zikredin; Ben de sizi âhirette zikredeyim.

Beni gizli yerlerde zikredin; Ben de sizi geniş yerlerde ve yalnızlıkta zikredeyim.

Beni ibâdetle zikredin; Ben de sizi yardımla zikredeyim.

Beni, Benim yolumda cihadla zikredin; Ben de sizi hidâyetimle zikredeyim.

Beni refâhınız, rahatınız zamanında zikredin; Ben de sizi belâ ve musîbete uğradığınız zaman zikredeyim.

Beni doğruluk ve samimiyetle zikredin; Ben de sizi kurtuluş ve size tahsis ettiğim şeyleri artırmakla zikredeyim.

Beni, önceden ilâhlığımı kabul ile zikredin; Ben de sizi sonunda rahmet ve kulluğa kabul ile zikredeyim.

Görüldüğü gibi, zikir hem insan açısından ve hem de Cenâb-ı Hak tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Sesli bir şekilde ismi tekrarlayıp durmak şeklinde anladığımız zaman, bunun Allah tarafından kulunu bu şekilde zikretmesi düşünülmemesi gereken bir durumdur. O yüzden zikrin anlamını daraltmaktan şiddetle sakınılmalıdır.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ

2- "**Arafattan dönüşünüzde Meş'ari Haram'da Allah'ı zikredin. O, sizi hidayete ulaştırdığı gibi siz de onu öylece anın. Doğrusu siz onun göstermesinden önce yanlış gidenlerden idiniz**." (Bakara 198)

"**Arafat'tan**", Hacıların hac ibadetini eda etmek için durdukları yerin adıdır. Oraya bu adın veriliş sebebi insanların orada birbirlerini tanımalarıdır.

Arafe hacıların Arafat'ta vakfe yaptıkları günün adı olup Zilhicce'nin dokuzuncu günüdür, "hep birlikte geri döndüğünüz" yani kalabalıklar

halinde oradan döndüğünüz "zaman Meş'ar-ı Haram'da" bu, kuzah adını alan Müzdelife'nin sonlarında bir dağın adıdır. Ona Meş'ar denilmesinin sebebi ibadet için bir alâmet oluşundandır. Şeair ise alâmetler anlamındadır. Saygınlığı dolayısıyla "haram"lıkla nitelendirilmiştir. Orada yasaklanan şeyler yapılmaz. Müslim' in rivayet ettiğine göre Resulullah (s.a) orada etraf iyice aydınlanıncaya kadar vakfe yapıp Allahu Teâlâ'yı zikretmiş ve dua etmiştir. "Allah'ı zikredip" Müzdelife'de geceyi geçirdikten sonra orada telbiye, tehlil ve dua ile "Allah'ı anın." Zikir, dua tekbir ve tahmid getirmektir.

"**O sizi hidayete ulaştırdığı gibi**" size dininin alametlerini, haccın menasikini gösterdiği için "siz de O'nu anın." Allahu Teâlâ, zikretme şeklini beyan ederek: Size ne şekilde zikredeceğini öğrettiği gibi siz de O'nu anınız. Bu zikir; tazarru, ihlas, kalbî bir yöneliş, huşu ve Allah'a karşı huzurlu bir kalp ile yapılmalıdır. İşte güzel bir şekilde yapılan zikir budur. O, size güzel bir şekilde hidayet verdiği gibi, siz de O'nu güzel olarak anın. Halbuki size hidayet verilmeden sizler akide ve ameliniz itibarıyla haktan sapmış kimselerdiniz. Çünkü putlara, heykellere tapıyor, sizleri Allah'a yakınlaştırsınlar diye onları Allah nezdinde aracılar veya şefaatçiler ediniyordunuz.

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

3- "**Hac ibadetlerinizi bitirince, cahiliye devrinde Hacdan sonra, toplanıp atalarınızı anarak öğündüğünüz gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı zikredin**." (Bakara 200)

Ayet-i kerimenin nüzul sebebi ile ilgili olarak İbni Ebi Hatim, İbni Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Cahiliye halkı hac mevsiminde vakfe yapar ve kalkıp: Benim babam yemek yedirir, başkalarının borcunu yüklenir, diyetlerini üzerine alırdı, derlerdi, böylelikle onlar babalarının yaptıkları işlerden başkasından bahsetmezledi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: "menasikinizi bitirince... Allah'ı anın." buyruğunu indirdi.

İbni Cerîr'in de rivayetine göre Mücahid şöyle demiştir: "Cahiliye Arapları hac menasiklerini bitirdikleri vakit cemrenin yanında durur, cahiliye dönemindeki atalarını söz konusu eder, babalarının yaptıklarını dile getirirlerdi. İşte bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. Hatta onlardan bazıları: 'Allah'ım babamın çadırı büyük, kazanı da büyüktü, malı pek çoktu. Ona verdiğinin benzerini bana da ver" Bunun üzerine cahiliye

günlerinde babalarını anmaya gösterdikleri bağlılıktan daha ileri bir şekilde Allah'ı anmaya kendilerini mecbur etmeleri için bu ayet-i kerime nazil oldu."

Menasikinizi" haccınızın ibadetlerini eda ederek "**bitirince**..." Akabe cemresine taş atıp tavaf ettikten ve Mina'da geceledikten sonra, demektir. Yani hac menasikinizi bitirdikten sonra tekbir ve sena ile **Allahü Teâlâ'yı çokça anınız**. Daha önce yaptığınız şekilde, atalarınızı anıp onların övünülecek günlerini dile getirdiğiniz gibi.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ

4- "**Bir de sayılı günlerde (teşrik günlerinde) Allah'ı tekbir ile zikredin.**" (Bakara 203)

"Bir de sayılı günlerde" üç teşrik gününde, cemrelere taş attığınız sırada tekbir getirmek suretiyle "Allah'ı zikredin. Kim iki günde" taşlarını attıktan sonra Mina'dan çabuk ayrılmak suretiyle "acele ederse ona" bu acelesi dolayısıyla "günah yoktur. Kim de" teşrik günlerinin üçüncü gecesini de Mina'da geçirip o günün de taşlarını attıktan sonraya "geriye kalırsa, ona da günah yoktur." Yani onlar, bu hususta serbesttirler. "Bu, takvalı hareket eden" haccında Allah'tan korkan "kimse içindir." Çünkü gerçek manada hacceden kişi odur. "O'nun huzurunda haşrolunacağınızı bilin!" Ahirette O'nun huzurunda toplanacaksınız ve O, size amellerinizin karşılığını verecektir.

Allahu Teâlâ Meş'ar-ı Haram'ın yanında; sözü geçen, kendisinin zikredilmesine dair emri verdikten sonra Mina günlerinde ve Mina günleri sonrasında menasikin eda edilmesi halinde zikredilmesini emretmekte ve: "Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin." diye buyurmaktadır. Buradaki sözkonusu "sayılı günler" ise Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günleri olan Mina günleri veya Teşrik günleridir. Bunlar Cemrelerin taşlandığı günlerdir. Bu günlerde hediye ve kurbanlıklar kesilir.

Bu günlerde Allah'ı zikretmek, namazın akabinde cemrelerin taşlanması esnasında ve kurbanlar kesilirken getirilen tehlil ve tekbir ile olur. Zikrin türü bakımından hacı olanlarla olmayanlar arasında fark yoktur. Şu kadar var ki, hacı olmayanlar Arefe günü de tekbir getirilir, hacılar ise telbiye getirirler. Rivayet yoluyla gelen tekbir şekli şöyledir: "Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber kebirâ"

Ahmed, Ebu Davud, sahih kaydıyla Tirmizi, Nesai ve İbni Mace Saib (Bin Yezid) radıyallahu anh'den; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki;

جاءني جبريل فقال: مر أصحبك يرفعوا أصواتهم بالتكبير

"Cibril(Aleyhis selam) Bana geldi ve dedi ki; "Ashabına tekbir getirirken seslerini yükseltmelerini emret"[7]

Mervezi, Kitabül İydeyn'de Mücahid radıyallahu anh'tan;

أن عبدالله بن عمر و أبا هريرة كانا يأتيان السوق أيام العشر فيكبران لا يأتيان السوق إلا لذلك

Abdullah Bin Ömer ve Ebu Hüreyre radıyallahu anhum, on günlerde (Zilhicce'nin ilk on günü) çarşıya yüksek sesle tekbir getirerek girerlerdi."[8]

Ubeyd Bin Umeyr radıyallahu anh'den aynı yerde tahricine göre;

كان عمر يكبر في قبته فيكبر أهل المسجد فيكبر أهل السوق حتى ترتج منى تكبيرا

"Ömer radıyallahu anh çadırında tekbir getirir, bunu mescidden ve çarşıdan işiten halkta tekbir getirmeye başlar ve tekbir sesleri ile yerler sarsılırdı.[9]

Dikkat edilecek olursa bu surede hacda zikretme emri "sayılı günler" diye varid olmuştur. Hac suresinde ise "belli günlerde" diye varid olmuştur: "Ta ki onlar kendileri için birtakım menfaatlere tanık olsunlar, belirli günlerde de Allah'ın adını ansınlar." (Hacc, 22/28).

---

[7] Muvatta(20/34) Deylemi(2589) İbni Mace(2923) Nesai(5/162) Ahmed(5/192) İbni Huzeyme(4/173) Hakim(1/619) Ebu Davud(1814) Tirmizi(829) Cem'ül Fevaid(3314) ElBani Sahiha(830) İbni Hibban(9/112) Muhtare(4/66) Misbahu Zücace(3/189) Nesai Kübra(3/354) Beyhaki(5/42) İbni Ebi Şeybe(3/373) Humeydi(2/377) Abd Bin Humeyd(1/116) Taberani(5/228) Beyhaki Şuabul İman(3/446) Tergib(2/120) Darimi(2/53) İbni Hazm Muhalla(7/94) İbni Kudame el Muğni(3/125) İbni Abdil Berr Temhid(17/240) Şeybani Muvatta'(392)

[8] İbniKesir(3/218) Nevevi Ezkar(s296) İbni İshak Ahbaru Mekke(3/10) Buhari(1/329) İbni Hacer Askalani Tağlikut Talik(2/377) Sübülüs Selam(2/72) İbni Kudame Muğni(2/129) Neylul Evtar(3/384) Cemül Fevaid(3623)

[9] Buhari(iydeyn,12) Malik(20/205) Fethul Bari(2/462) Nevevi Ezkar(s295) Neylül Evtar(3/384) Cem'ül Fevaid(3621)

Bu bakımdan İmam Şafiî "belli günler" in Kurban bayramının birinci günü sonuncuları olmak üzere; Zilhicce'nin ilk on günü olduğunu; "sayılı günler" in ise Nahr (Kurbanın birinci) gününden sonraki üç gün olduğu görüşündedir. Bunlar ise Teşrik günleridir.

Zerkeşî der ki; "Telbiye dışındaki zikirlerin gizli olması sünnettir."[10]

وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

5- "**Bununla beraber Rabbini çok zikret ve akşam sabah tesbih et.**" (Al-i İmran 41)

Bu ayette Zekeriya aleyhisselam'a namaz kılması emredilmiştir. Bu ayetin öncesindeki ve sonrasındaki ayetler de göz önünde bulundurulursa daha iyi anlaşılır.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَاماً وَقُعُوداً وَعَلَىَ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ

6- "**Akıl sahipleri o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yanları üzere yatarken (daima) Allah'ı zikrederler; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında tefekkür ederler...**" (Al-i İmran 191)

Cüveybir Bin Dahhak der ki; "İbni Mes'ud r.a. bir topluluğun ayakta zikir yaptığını öğrendi ve onlara karşı çıktı. Onlar dediler ki;

"Allah Teala; "**Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzere yatarak Allah'ı zikrederler**" buyurmuyor mu?"

İbni Mesud r.a.; "Bu ayet, ayakta namaz kılmaya güç yetiremeyen kimse hakkındadır" dedi."[11]

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلاَةَ فَاذْكُرُواْ اللَّهَ قِيَاماً وَقُعُوداً وَعَلَى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُواْ
الصَّلاَةَ إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَّوْقُوتاً

---

[10] Kasımi Islahul Mesacid(s.111)
[11] İbni Ebi Şeybe(2/231) Kurtubi(4/310)

7- “**O korkulu zamanda namazı kılıp bitirdikten sonra ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerine yatarken hep Allah’ı zikredin. Sükûn ve güven haline geldiğiniz vakit ise namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur**.” (Nisa 103)

Bu ayette anlatılan, anlaşıldığı üzere korku namazıdır. Bu ayetin toplu halde ayakta zikre delil getirilmesi bilgisizliktir!

وَإِذَا قَامُواْ إِلَى الصَّلاَةِ قَامُواْ كُسَالَى يُرَآؤُونَ النَّاسَ وَلاَ يَذْكُرُونَ اللّهَ إِلاَّ قَلِيلاً

8- “**Onlar(münafıklar) namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar; insanlara gösteriş yaparlar. Allah’ı pek az zikrederler**.” (Nisa 142)

Namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar." Yani ağır ağır, üşene üşene kalkarlar. Zira onları namaza sevk edecek imanları yoktur. Onların namaz hususunda hiçbir niyetleri yoktur. Namazın manasını da düşünmezler. Bu onların dış görünüşlerinin sıfatıdır.

Cenab-ı Hak daha sonra onların çürük iç durumlarını da anlatarak şöyle buyurdu: "**İnsanlara gösteriş yaparlar**." Yani onların ihlâsı yoktur. Allah’la hiçbir irtibatları yoktur. Bilakis onlar sadece suni ve yapmacık bir tavırla hareket ederek insanların kendilerini görmelerini isterler, namazlarında gösteriş ve şöhret amacını güderler. Bunun için umumiyetle yatsı ve sabah namazlarından geri kalırlar.

Nitekim Buharî ve Müslim'in Sahih'lerindeki bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Münafıklara en ağır gelen namazlar yatsı ve sabah namazlarıdır. İnsanlar bu iki namazdaki ecri bilselerdi sürünerek de olsa bu namazlarına gelirlerdi."

"**Onlar Allah'ı çok az zikrederler**."'Yani namazlarında haşyetullaha uymazlar, ne dediklerini bilmezler. Onlar namazlarından gafil ve habersizdirler. Gerçekte ise onlar namazı pek az kılarlar. Hiç kimse görmediği zamanlarda ise hiç namaz kılmazlar.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاء فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن
ذِكْرِ اللّهِ وَعَنِ الصَّلاَةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ

9- “**Muhakkak ki şeytan, şarapta ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah’ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık siz sakınmaz mısınız?**” (Maide; 91)

İçki ve kumar bir kaç yönden (çeşitli ifadelerle) haram kılınmıştır. Evvela cümle hasr (münhasıran, ancak...) ifade eden (innemâ) ile başlamış, ondan sonra içki ve kumar, putlar ve fal oklarıyla birlikte anılmışlardır. Bunlar ise şer'an ve aklen oldukça çirkin işlerdir. Ayrıca içki ve kumar şeytanın pis işlerinden diye adlandırılmışlardır ki, bu da şirkin en ileri derecesidir. Diğer taraftan bunların madde ve cisimlerinden dahi uzak durmak emredilmiştir. Bu da sırf nehiy ve haram kılma lafzından daha ileri derecede bir uzaklaştırma ve nefret ettirme ifadesidir. Diğer taraftan bunlardan uzak durmak kurtuluşa ermenin, umduğuna nail olmanın sebebi olarak değerlendirilmiştir.

Arkasından Yüce Allah, içki ve kumarın manevî zararlarını, kişisel ve toplumsal zararlarını söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak şeytan... sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister." Bundan dolayı Nesaî Osman b. Affan'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "İçki kötülüklerin anasıdır."

el-Bezzâr'ın rivayetine göre de Abdullah b. Amr Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "İçki müptelâsı puta tapana benzer."

Yani şeytan sizin aranıza içki ve kumara müptelâ olduğunuzdan birbirinize düşmanlık etmeniz dolayısıyla düşmanlığı, birbirinizden nefret etmeyi, birbirinize karşı kin ve tiksinti tohumlarını ekmek suretiyle de kini yerleştirmek ister. Böylelikle imanla aranızın kaynaşmanızdan, İslâm kardeşliği etrafında bir araya gelmenizden sonra, sizi dağıtma ve parçalama hedefi gerçekleşmiş olur.

Şeytan aynı şekilde aklı gideren sarhoşluk ve kumar ile uğraştırmak suretiyle kalplere huzur veren, dünya ve ahirette kişiyi mutluluğa ulaştıran zikrullahtan yani Allah'ı anmaktan alıkoymak ister. Ahlâksızlıktan, hayasızlıktan, kötülüklerden alıkoyan, ruhu arındırıp yükselten, kalpleri tertemiz eden namazdan da uzaklaştırmak ister.

İçki sebebiyle akıl baştan gitti mi kişinin başkaları nazarındaki şeref ve haysiyeti alabildiğine düşer, sarhoş bir kimse hayrı idrakten, kötülükten uzak durma imkânından mahrum kalır, böyle bir gücü kaybeder. Bundan başka içkinin sindirim sisteminden sinir sistemine kadar bütün organlarda

sağlık açısından bir çok zararı da vardır. Bazen bu zarar çocuklara kadar uzanabilir. Bu çocuklar arasında zayıf akıllı, geri zekâlılar bulunabilir. İçki çoğu zaman boşanmaların, aile yıkımlarının da sebebi olmaktadır.

Çalışmadan ve bir ticaret olmadan bir tarafın kâr etmesi, diğer tarafın da zarara uğraması sonucunu doğuran kumar ise insan ruhunda düşmanlık ve kin ateşini körükler. Kumarcıların birbirleriyle kavga edip birbirleriyle sövüştükleri, birbirlerine küfrettikleri, birbirleriyle kavga ettikleri çokça görülen bir hadisedir.

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ

10- "**Sabah ve akşam içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan hafif bir sesle Rabbini zikret. Gafillerden olma**." (A'raf 205)

Ayetin manası şöyledir: Rabbini isimlerini, sıfatlarını zikrederek, şükür ve istiğfarla kendi kendine gizlice zikret: "Haberiniz olsun ki kalbler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur" (Ra'd, 28). Dilinle de, orta bir halde, zillet içinde ve yalvararak, korkarak ve sevabını Allah'tan umarak zikret: "Namazında sesini ne pek yükselt, ne de pek kıs. İkisinin ortası bir yol tut" (İsra, 110). Hitabın peygambere olduğu söylendiği gibi, Kur'an'ı dinleyene olduğu da söylenmiştir. Evla olan ise genel olmasıdır.

Dille yapılan zikre, kalbin de katılması ve manalarını düşünmesi gerekir. Sadece dille yapılan zikrin hiçbir faydası yoktur. Ona sevap da verilmez. Zikri kalble ve dille yapmalı, zikir istekle ve korku ile olmalıdır.

Zikir için en uygun vakitler; sabah ve akşam vakitleridir: Çünkü günün bu iki vakit dışında kalan kısmı, çalışmak ve geçim sağlamak içindir. Bu iki vakit ise, sükûn ve huzur vaktidir.

Kays Bin Ubade r.a. diyor ki; "**Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabı zikir anında sesi yükseltmeyi çirkin görürlerdi**."[12]

İmam Buhari Kitabus Siyer'de "Tekbirde sesin yükseltilmesinde kerih olanı" diye bir bab açmış, Ebu Musa r.a.'den şu rivayeti nakletmiştir;

---

[12] İbni Ebi Şeybe(7/189) Kurtubi(1/10)

"Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraberdik. Bir vadiden inerken tekbir getiriyor, çıkarken de tehlil ediyorduk. Sesimizi biraz yükselttik. Bunun üzerine buyurdu ki; "**ey insanlar, kendinize acıyın. Zira siz ne sağır birisine, ne de burada olmayan birisine sesleniyorsunuz. Şüphesiz O sizinle birliktedir, çok iyi işitir, çok yakındır. O'nun ismi mübarek, şanı da yücedir.**"[13]

Bu hadisin şerhinde Kastalani der ki;[14] "Taberi dedi ki; "Zikir ve duada sesi yükseltmenin mekruhluğunu sahabe ve tabiinden selefin çoğu söylemişlerdir." Bu hadis de, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in zikirde sesin yükseltilmesini çirkin gördüğünü gösteriyor."

Ancak Leknevi der ki; "bu hadis, mutlak olarak cehri zikrin yasaklığını veya mekruhluğunu göstermez. Bilakis gizli zikrin müstehaplığına delil olmaktadır. Zira "kendinize acıyın" ibaresi, yasaklık veya vaciplik ifade etmeyip, hafifletme, merhamet ifade etmektedir. Şayet Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem onları men etmeseydi, tepe çıkarken yüksek sesle zikretmenin takriri sünnet olacağını zannedeceklerdi. Ümmetine kolaylık olması için bunu yasakladı."[15]

Aliyul Kari "el Hırzus Semin Şerhu Hısnul Hasin" adlı eserinde "Kulum beni bir toplulukla zikrederse..." hadisini izah ederken der ki; "Burada muhtemelen gizli zikir kastedilmektedir. Nitekim "gafiller arasında Allah'ı zikreden kişi, savaşta firar edenler arasında firar etmeyip sabreden kimse gibidir"[16] hadisi buna işaret eder. Topluluk ile zikir ifadesinden, haddi aşarak sesi yükseltmenin cevazını çıkarmaya yol yoktur."[17]

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَاناً

11- "**Gerçek müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri korkarak ürperir ve imanları artar**..." (Enfal 2)

"Müminler ancak Allah anıldığı zaman kalbleri titreyenlerdir. Ayetleri

---

[13] Buhari(Cihad ve siyer,131, megazi,38, deavat 50,67, kader 7, tevhid,9) Müslim(zikir 44-2704) Tirmizi(5/457) Ebu Davud(2/182) Nesai Amelül Yevme vel Leyle(s.364) Tuhfetul Eşraf(6/426)
[14] Kastalani İrşadus Sari(5/135)
[15] Leknevi Sibaha(s.38)
[16] Mecmauz Zevaid(10/80) Taberani ve Bezzar İbni Mesud r.a.'den rivayet etmiş olup, ricali güvenilirdir.
[17] Leknevi Sibahatul Fikr(s.37)

karşılarında okunduğu zaman da, onların imanını artırır. Onlar ancak Rablerine dayanıp güvenirler..". Bu sıfatları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

1- Allah'tan tam korkmak: Onlar, kalbleriyle Allah'ı zikrettikleri, O'nun azamet ve celalini hissettiklerini, vad ve vaidini hatırladıkları zaman, O'ndan korkarlar. Nitekim başka bir ayette de Cenab-ı Hak şöyle buyurur: "İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele. Onlar ki, Allah zikrolunsa kalbleri titrer" (Hacc, 34-35).

2- Kur'an okumakla imanın artması: Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine Kur"an ayetleri okunduğu zaman, imanları, yakinleri, tasdikleri ve amel-i salihe yönelişleri artar; çünkü delillerin çokluğu ve onları hatırlatmak, yakinin artmasına ve inancın kuvvetlenmesine neden olur. O halde gözle, yahut hisle görme, kişinin kanaatini kuvvetlendirir. Nitekim bu, inandığı halde Rabbin-den, ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini isteyen, İbrahim (a.s.)'de meydana geldi: "Hani İbrahim: "Ey Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" demişti. "İnanmadın mı yoksa?" dedi. O da: İnandım fakat kalbimin mutmain olması için" demişti" (Bakara, 260).

Bu, imandaki itminan derecesinin, yalın haldeki imandan daha üstün ve daha kuvvetli olduğuna işaret eder. Şu ayetleri de buna örnek olarak gösterebiliriz: "imanlarını katmerli bir iman ile artırmaları için, müminlerin kalbine sükun ve itminan indiren O'dur" (Feth, 4);

"Bir sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları: "Bu hanginizin imanını artırdı?" der. İman etmiş olanlara gelince, daima onların imanını arttırmıştır ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler" (Tevbe, 124).

3- Allah'a tevekkül, yani O'na dayanmak, güvenmek, işleri O'na havale etmek: Onlar öyle kimselerdir ki, sadece Rablerine tevekkül ederler, sadece O'na sığınırlar, O'ndan başkasından ummazlar. Ancak O'na yönelirler, ihtiyaçlarını sadece O'ndan isterler. Tabii bu, sebeplere yapıştıktan sonra olur.. Bir kimse, aklen ve âdeten istenen sebeplere yapışır, sonra işi Allah'a havale eder ve her işin Allah'ın elinde olduğuna kesin olarak inanırsa, o iman ehlindendir. Sebepleri terk etmek, tevekkülün manasını bilmemektir.

4- Namaz kılmak: Onlar öyle kimselerdir ki, namazlarını kılarlar. Yani namazlarını, kıyam, rükû, sücud, tilâvet, şer'an belli olan vakitlerinde kalb huşu ile Allah'a yalvararak ve Kur'an'ın kıraatini düşünerek eda ederler.

5- Allah yolunda harcama: Onlar öyle kimselerdir ki, mallarının bir

kısmını hayır yollarında harcarlar. Farz olan zekâtlarını, nafile sadakalarını verirler. Ailesinin ve çoluk çocuklarının vacip olan nafakalarını sağlarlar, akrabalara ve muhtaçlara mendup olan yardımlarını yaparlar. Ümmet yararına ve düşmanla cihad uğrunda harcarlar. Çünkü mal, insanın yanında bir emanet mesabesindedir.

Bu ameller, bütün hayır çeşitlerini içine alır. Bu yüzden Allahu Teâlâ, onları açıkladıktan sonra: "Onlar gerçek müminlerdir" buyurmuştur Yani sadece bu vasıfları taşıyanlar, gerçek anlamıyla müminlerdir. Onların kemallerini ve derecelerinin yüksekliğini açıklamak için, uzaktaki varlıkları göstermek için kullanılan "ülâike" ism-i işaretiyle işaret olunmuştur.

İşte müminlerin sıfatları bunlar. Münafıklara gelince: İbni Abbas onlar hakkında şöyle demiştir: Farzları eda ederlerken, onların kalbine Allah'ın zikrinden hiçbir şey girmez. Allah'ın ayetlerinden hiçbir şeye inanmazlar, tevekkül etmezler, insanların görmediği zamanlarda namaz kılmazlar, mallarının zekâtını vermezler.

Allahu Teâlâ onların mümin olmadıklarını haber vermiş sonra da müminlerin vasıflarını zikretmiştir: "Müminler, öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer..."

Allah'ın Zikri İle Kalplerin Titremesi:

Zikir, tam anlamıyla gerçekleştiği zaman kalpler onunla uyanır, titrer ve kendine gelir.

“İman edenlerin Allah Allah’ı zikretme ve O’ndan inen hak/gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu fâsıktır/yoldan çıkmış kimselerdir.” (Hadîd, 16)

"Mü'minler, Allah zikredildiği/anıldığı zaman kalpleri titreyen kimselerdir." (Enfâl, 2)

Kalbin titremesi, duyarlılık göstergesidir. Allah'tan bahsedilmesine, kendisine Allah'ın hükmü hatırlatırlamsına rağmen yanlışı değiştirmeyen, ürpermeyen ve gidişatını düzeltmeyen, (gerçek) mü'min olma vasfını kaybeder. Böylesi bir duyarlılıktan uzak olarak yapılan zikirler gerçek zikir değildir. Sarhoş bir halde atılan "Allah" nâraları, ancak Allah'ın gazabını celbettirir.

ŞEYTANÎ CEZBELER:

Amir Bin Abdullah Bin Zübeyr dedi ki; "Babama geldim ve dedim ki; "Allah'ı zikreden hayırlı bir kavim gördüm. İçlerinde Allah korkusundan çığlık atıp bayılanlar vardı. Onlarla beraber oturdum." Bunun üzerine babam dedi ki;

"Onlarla oturma! Ne Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, ne Ebu Bekir, ne Ömer ne de diğer sahabelerde böyle bir şey yoktu. Senin o gördüklerin, bunlardan daha mı çok huşu sahibidir?"[18]

Katade r.a.; "Rablerinden korkarak derileri ürperir. Sonra Allah'ın zikriyle kalpleri yatışır" ayetini okudu ve dedi ki;

"Bu Allah'ın dostlarının sıfatıdır. Allah onları, "şuurlarının kaybolmasıyla, çığlık atıp bayılmalarıyla" değil, derilerinin ürpermesi, gözlerinin yaşarması ve zikrullah ile kalplerinin sükunete ermesiyle vasıflıyor. Zira çığlık atıp bayılmak, şuurların gitmesi, ancak bidat ehlinde bulunur ve şeytandandır."[19]

Enes Bin Malik r.a.'e, Kur'an okuyup, çığlık atarak bayılan bir kavim sorulunca dedi ki; "bunu hariciler yapar!"[20]

İmam Acurri r.a. der ki; "Şüphesiz Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem, ashabını, bidatten sakındırmış, bidatin sapıklık olduğunu, Kur'an'a Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'in raşit halifelerinin sünnetlerine ve sahabelerin kavline uygun olmayan her amelin veya konuşulan kelamın bidat olduğunu, onun sapıklık olduğunu, onu söyleyen veya yapan kişiye reddedilmiş olduğunu onlara bildirmiştir. Onlardan biri de; İbrad Bin Sariye'nin; "Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem bize gözleri yaşartan, kalpleri titreten belagatlı bir vaaz etti" demesidir.

Bu sözü iyi ayırt edin! Onun vaazında, bayıldık, bağırdık, başlarımıza vurduk, göğüslerimizi yumrukladık, kendimizi attık, (cahillerin çoğunun yaptığı gibi) raks ettik demiyor! (O cahiller) vaaz esnasında bağırır, bayılır düzenbazlık yapmaya çalışırlar. Bütün bunlar şeytanın onlarla oynamasıdır. Bunların hepsi bid'at ve delalettir.

---

[18] Ebu Nuaym Hilye(3/167-168)
[19] Abdurrazzak Tefsir(2/172)
[20] Ebu Ubeyd Fadailul Kur'an(s.112)

Böyle hareket edenlere denilir ki; Bil ki şüphesiz Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem insanların en doğrusudur, Ümmetine en güzel nasihat edenidir. Kalbi en rikkatli olanıdır. Ashabı da kalbi en rikkatli olanlardır. Onlardan sonra gelen insanların en hayırlılarıdır. Akıl sahibi için bunda şüphe yoktur. Onlar vaaz esnasında çığlık atmazlar, bağırmazlar, raks etmezler, hoplayıp zıplamazlar idi. Bu doğru bir şey olsaydı buna insanların en hak sahibi, Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'in zamanında olanlar olurdu. Ancak bu, bid'attir, batıldır, münkerdir. Böylece bil! Onun sünnetine ve ondan sonra ki hidayete ermiş raşit halifelerin ve diğer sahabelerin (Rıdvanullahi aleyhim ecmain) sünnetlerine temessük edip sarılmalısınız."[21]

الَّذِينَ آمَنُواْ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

12- "**Onlar, iman etmiş ve kalpleri Allah'ı zikretmekle huzur bulmuş kimselerdir. İyice bilin ki, kalpler ancak Allah'ı zikretmek ile yatışıp huzur bulur.**" (Ra'd 28)

Müminlerin "kalbleri ancak Allah'ı zikretmekle" Allah'ın vahdaniyyetini (birliğini) ve vaadinin hak olduğunu bilmekle "huzura kavuşur". Mana şöyledir: "Müminlerin kalpleri, Allah'ın birliğiyle ve vadini hatırlayarak sükûnete kavuşur ve yalnızlığını unutur. Böylece Allah'a güvenip, Ondan ümit eder ve huzura kavuşur".

Allah, Kendisini ve Rasulünü tasdik edenleri, kalpleri içtenlikle, güvenerek ve ümit ederek Allah'ın bir tek olmasıyla ve O'nun vaadiyle sükûnete kavuşanları hidayete ulaştırır. Dikkat edin, müminlerin kalpleri ancak Allah'ı hatırlamak, ayet ve delillerini düşünmek ve mükemmel kudretini yakînen bilmekle huzura kavuşur, onların sıkıntı ve huzursuzlukları yok olur. Zira bu kalplere artık iman nuru yerleşmiştir." Allah Tealâ şöyle buyurmuştur:

"**Sonra hem derileri ve hem de kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar ve yatışır.**" (Zümer, 23). Mümin, Allah'ın cezalandırmasını hatırladığı zaman korkar. Allah şöyle buyurmuştur:

"**Müminler ancak, o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer.**" (Enfal, 2). Yine mümin, Allah Tealâ'nın sevap ve rahmet vaadini hatırladığında kalbi huzura kavuşur ve sükûnete erer.

[21] Acurri Kitabul Erbain(s.37 bizim tercememiz.)

"**Ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını arttırır ve Rablerine güvenirler.**" (Enfal, 8/2).

وَاذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ

13- "**Unuttuğun zaman Rabbini zikret**" (Kehf 24)

Peygambere ve Ümmetine Bir İrşâd:

"Bir şey hakkında ben bunu yarın mutlaka yapacağım, deme." Yani ey Peygamber, gelecekte yapmayı kararlaştırdığın herhangi bir şey için Aziz ve Celil olan Allah dilerse, demeden yarın ben bu işi mutlaka yapacağım deme. Yani "inşâallah" demedikçe böyle bir şey söyleme.

Nitekim Buhârî ile Müslim'de Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Davud oğlu Süleyman-ikisine de selâm olsun- dedi ki: Bu gece yetmiş hanımımı dolaşacağım -bir rivayette yüz denilmiştir- Onlardan her birisi Allah yolunda savaşacak bir erkek doğuracaktır. Ona -bir rivayette melek tarafından-: İnşâallah de, denildi fakat o demedi. Hanımlarını dolaştı, fakat onlardan yalnızca bir tanesi o da uzuvları eksik bir insan doğurdu. Rasulullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Nefsim elinde olana yemin ederim. Eğer inşâallah demiş olsaydı, yemininde sâdık çıkardı ve bu, onun ihtiyacını karşılardı." Bir diğer rivayette de: "Hep birlikte at sırtında, elbette Allah yolunda savaşırlardı." denilmiştir.

Bu ayet-i kerimenin nüzul sebebini de öğrenmiş bulunuyoruz. Rasulullah (s.a.)'a Ashab-ı Kehf kıssası hakkında soru sorulunca o, "Size yarın cevap vereceğim." demiş fakat vahiy on beş gün gecikmişti.

"Unuttuğun zaman da Rabbini an." Yani Rabbinin meşietini an ve bunu unutacak olur isen inşâallah deyiver. Anlamı şudur: Sen istisna sözünü (inşâallah demeyi) unutur da sonradan farkına varırsan, onu anmak suretiyle telâfi et. Aradaki zaman fasılası ister uzasın, ister kısa olsun.

İbni Abbâs (r.a)'dan nakledildiğine göre dedi ki; istersen sen -dediğini bozmadığın sürece- bir sene sonra dahi olsa bunu yap.

İbni Cerîr, İbni Abbâs'ın sözünün manasını şöyle açıklamaktadır: Bu bir kimsenin sözünde yahut da yemininde inşâallah demeyi unutup bir sene sonra dahi olsa bunu hatırlayacak olur ise, sünnet onun inşâallah demesini gerektirmektedir. Böylelikle istisna (inşâallah deme) sünnetini yerine getirmiş olsun. Velev ki bu sözünün gereğini bozduktan sonra olsun. Yoksa bu yeminini bozma hükmünü kaldırmak ve keffâreti de ıskat etmek için olmaz.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكاً لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

14- **"Biz, her ümmete -(Kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye- kurban kesmeyi gerekli kıldık. İmdi, İlâhınız, bir tek İlah'tır. Öyle ise, O'na teslim olun. (Ey Muhammed!) O ihlâslı ve mütevazi insanları müjdele! Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar**." (Hac 34-35)

Cenab-ı Hak kurban kesilmesinin meşruiyetini ve bütün dinlerde Allah adına kan döküldüğünü bildirerek şöyle buyurdu:

"Biz her ümmet için kurban kesme hükmü koydurduk." Biz daha önce geçen her din için Allah Tealâ'ya yaklaşmak için kesmek üzere kurban hükmü koyduk. Kurban sadece Hz. Muhammed (s.a.) ümmetine has bir şey değildir. Her ümmette kurban kesme vardır. İbnü'l-Arabî'nin dediği gibi doğru olan görüşe göre, "mensek" ibadet ve Allah'a yaklaştıran amellerdir.

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye..." Yani biz kurbanı boğazlarken yani kesmeye başlarken Allah'ın adını anmaları için ve kendilerine verdiğimiz nimetlere şükretmeleri için kurban hükmünü koyduk.

Buharî ve Müslim'in Sahihlerinde Enes'ten (r.a.) sabit olan şu hadis bu manayı te'yit etmektedir: "Rasulullah'a (s.a.) boynuzlu, gayet güzel iki

koç getirildi. Efendimiz (s.a.) besmele çekti ve tekbir getirdi. Ayağını da kurbanları üzerine koydu."

İmam Ahmed ve İbni Mace, Zeyd b. Erkam'dan rivayet ediyor: Peygamberimiz'e:

- Ya Rasulallah! Bu kurbanlar nedir? dedi. Peygamberimiz (s.a.):

- Babanız İbrahim'in sünnetidir, dedi. Ben de:

- Bunlardan bize ait olan ne var? dedim. Efendimiz (s.a.):

- Her kılına bir "hasene" sevap var, buyurdu. Ben de.

- Peki ya yünü? diye sordum. Efendimiz (s.a.):

- Yününden her kıla bir "hasene" vardır, buyurdu.

"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır, o halde sadece O'na teslim olun. Sen mütevazi ve ihlâslı olanları müjdele." Yani mabudunuz birdir. Peygamberlerin şeriatları çeşitli olsa bile, birbirlerini neshetseler bile hepsi tek olan, ortağı bulunmayan Allah'a kulluk etmeye davet ederler.

Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Biz senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona: "Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O halde ancak bana ibadet edin." diye vahyetmiş olmayalım." (Enbiya, 25).

"Sizin ilâhınız..." ifadesi sadece yüce isminin zikredilmesi şeklindeki önceki ayetin sebebini bildirme mesabesindedir. Zira Allah Tealâ'nm "ulûhiyet" sıfatıyla tahsis edilmesi kurbanlara Onun isminden başka bir ismin zikredilmemesini gerekli kılar. Ayette "Sizin ilâhınız birdir." buyurmayıp "Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır." buyurması Allah Tealâ'nın zatında ve ulûhiyetinde tek olduğunu ifade etmek içindir.

İlâh bir olunca sadece O'na teslim olun. O halde sadece Ona kullukta bulunmak, O'na teslim olmak ve bütün hükümlerde O'na boyun eğmek gerekir.

Ey Peygamber! Allah için huşu duyan mütevazi kullarıma bol sevap ile müjde ver. Ayette geçen "muhbitîn" dümdüz, seviyesi yüksek olmayan toprak manasına gelen "habt" kelimesinden gelmektedir.

Burada hitabın Peygamberimiz'e (s.a.) çevrilmesinin sırrı, ulûhiyetin azametini, kullara emir ve nehiy vermek makamındaki hakim gücünü ortaya koymaktır. Mükellefiyet durumu bitince amel işleyen ihlâslı kullarına yaptığı vaadi bildirmek için hitabı Peygamberimize (s.a.) yöneltti.

Bu ihlâslı kulların dört vasfı vardır:

1- Allah anıldığı zaman korku ve huşu duymaları: "Onlar Allah anılınca kalpleri titreyen kimselerdir." Yani Allah'ın adı anıldığı zaman bundan kalpleri ürperir.

2- Musibetlere karşı sabırlı olmaları: "Uğradıkları musibetlere sabrederler. " Yani Allah Teala'ya taat hususunda elem ve meşakkatlere tahammül ederler.

3- Namazı dosdoğru kılmaları: "Onlar namazı dosdoğru kılanlardır." Yani namazlarını vakitlerinde Allah Teala'ya huşu ile birlikte, erkânları ve şartları tam olarak eda ederler.

4- Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği şeylerden Allah yolunda harcamaları: Onlar Allah'ın kendilerine verdiği helâl rızkın bir kısmını ailelerine, yakınlarına, fakirlere ve muhtaçlara infak ederler. Allah Teala'nın koyduğu sınırları muhafaza ederek yaratılmışlara güzellikle muamele ederler.

Bunlar münafıkların sıfatlarının hilâfınadır. Çünkü münafıklar bunların tamamen aksi sıfatlara sahiptirler.

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاء الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا
تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

15- "**Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret ne de bir alışveriş, Allah'ı zikretmekten namaz kılmaktan ve zekât vermekten kendilerini alıkoymaz. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar**." (Nur 37)

"Ne bir ticaretin, ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı kimseler mescidlerde sabah-akşam Allah'ı teşbih ederler." Yani dünyanın ve kazançlı muamelelerin kendilerini bir olan Allah'ı zikretmekten, namazları vaktinde

dosdoğru kılmaktan, üzerlerine farz olan ve hak sahiplerine verilecek zekâtı vermekten alıkoymayan kimseler bu mescitlerde gündüzün başlangıcında ve sonunda Allah'ı tenzih eder, takdis eder ve namaz kılarlar.

Ayette geçen "rical (erler, yiğitler)" bu kimselerin yüksek gayretlerine ve samimî azimlerine ve bu sayede Allah'ın yeryüzündeki evleri olan mescitleri imar eden kimseler olduklarına işaret edilmektedir.

Nitekim Cenab-ı Hak bir başka ayette şöyle buyurmaktadır:

"**Müminlerden öyle yiğit erler vardır ki, onlar Allah 'a verdikleri sözde durdular**." (Ahzab, 23).

"Allah'ın zikrinden onları alıkoymaz." ifadesiyle murad edilen mana tekrar olmaması için namaz dışındaki zikirlerdir. Ayette ticaret özellikle zikredilmiştir. Çünkü insanı namazdan alıkoyan en büyük meşguliyet ticarettir.

Bu ayetin benzeri Cenab-ı Hakkın şu ayetidir:

"**Ey iman edenler! Mallarınız ve evlâdınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın.**" (Münafîkun, 9).

"Rical" kelimesiyle cemaatle namazın erkeklerden istendiğine delil getirilmiştir. Kadınlara gelince onların evlerinde namaz kılmaları onlar için daha efdaldir.

Bunun delili ise Ebu Davud'un Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.) rivayet ettiği Peygamberimiz'in (s.a.) şu hadis-i şerifidir: "Kadının evinde kıldığı namaz (camideki) hücresinde kıldığı namazdan daha efdaldir. Kadının gizli köşesinde kıldığı zaman evinde kıldığı namazlar daha efdaldir."

İmam Ahmed Ümmü Seleme'den (r.a.) Peygamberimiz'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kadınların mescitlerinin en hayırlısı evlerinin en dip köşesidir."

Mescitlerin özellikle zikredilmesi buraların inanç, fikir, disiplin, ahlâkî tavır, ilim ve siyaset yönünden müslümanların hayatında ışık kaynağı olmasındandır.

Erkeklerin ibadete yönelmelerinin sebebi Allah'ın azabından korkmalarıdır: "Onlar dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar." Yani namazlarını mescitlerde cemaatle eda eden adamlar korku ve dehşetten kalplerin ve gözlerin yuvalarından fırlayacağı kıyamet gününün cezasından korkarlar.

Nitekim Cenab-ı Hak bir ayette şöyle buyurmaktadır:

"**Allah onların cezalarını gözlerin yuvalarından fırlayacağı o güne bırakır.**" (İbrahim, 43).

"**Biz asık suratlı katı bir günde Rabbimizin azabından korkarız**." (Dehr, 10).

ALLAH'IN ZİKRİ EN BÜYÜKTÜR.

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

16- "**Muhakkak ki Allah'ı zikretmek (her şeyden) daha büyük**tür." (Ankebut 45)

"Allah'ın zikri en büyüktür." Yani namaz diğer ibadetlerden daha büyüktür. Ancak namazın zikri ihtiva etmesi ve bu zikrin namazın diğer güzel amellerden üstün olması sebebiyle namaz "zikir" kelimesiyle ifade edilmiştir. Mananın şu şekilde olması da doğrudur: Allah'ın sizi rahmetiyle anması sizin O'nu ibadetle zikretmenizden daha büyüktür. "Allah yaptıklarınızı" zikir ve diğer ibadetlerinizi "gayet iyi bilir." Bu sebeple sizi en güzel şekilde mükâfatlandırır

Ayetin tam metninin meali şöyledir; "(**Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku. Namaz kıl. Muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkoyar. Allah'ın zikri en büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı gayet iyi bilir."**

"Kitaptan sana vahyolunanı oku!" Ya Muhammed! Aynı şekilde ey müslüman! Bu Kur'an'ı oku, okumaya ve insanlara tebliğ etmeye devam et. Çünkü O rehber ve nurdur, hidayet ve rahmettir. Hayır ve kurtuluş rehberidir. Zorlu geçen kriz ve mihnetlerin şifasıdır, ümitsizlik ve karamsarlık merhalelerini aşma vesilesidir.

Aynı şekilde Cenab-ı Hak müminin göz nuru olan namazı emrederek şöyle buyurdu: "Namazı dosdoğru kıl! Zira namaz hayasızlıktan ve haramlardan alıkoyar." Yani ey Peygamber! Ey mümin! Namaz farzını ve nafilelerini huşu ve Allah'a karşı ürperme içerisinde, bütün merhalelerinde Allah korkusunu düşünerek rükünleri ve şartları tam olarak eda et.

Zira namaza devam etmekle iki şey elde edilir: Bunlar hayasızlığın terk edilmesi ve haramların terk edilmesidir. Namaz dinin direğidir. Kul ile Rabbi arasında bir irtibattır. İmanın ve yakînin delilidir. Kederli ve üzüntülü şeylere karşı saadet vesilesidir. Kullar için, günahların ve masiyetlerin eserlerinden temizlenme sebebidir.

Allah Tealâ daha sonra namazın yüce şanını te'kit ederek şöyle buyurdu: "Allah'ın zikri en büyük şeydir. Allah yaptıklarınızı gayet iyi bilir." Yani namaz diğer taatlerden daha büyüktür. Allah'ın zikri ve ibadet eden

insanları rahmetiyle yoklaması, onların Allah'a taat ederek zikretmelerinden daha büyüktür. Allah sizin hayır ya da şer olarak yaptıklarınızı gayet iyi bilir. Gönüllerde olanı çok iyi bilir. O sizin sözlerinizi, amellerinizi ve niyetlerinizi bilir. "**O gizli olanı da kapalı olanları da gayet iyi bilir.**" (Tâ-hâ, 7).

Burada hem vaad hem de vaîd vardır. Bütün durumlarda insanların Allah'ın murakabesi altında bulunduklarını düşünmeye teşvik edilmektedir. Dolayısıyla kim Allah'ın kendisini duyduğunu ve gördüğünü bilirse hayaya sarılır, azaptan korkar ve ibadeti güzelce yerine getirir.

Kim faydalı zikri yani bilerek düşünerek, şuurlu bir kalple ve gönlün Allah'ın dışındaki her şeyden uzak olması haliyle yapılan zikri yerine getirir-se murada nail olur, arzusunu gerçekleştirir.

Ama sadece dille yapılan, tekrardan ibaret olan, Allah'ın azameti düşünülmeden ve O'na karşı manevî bir ürperme duyulmadan yapılan zikirde ise ne hayır vardır, ne de fayda vardır.

ZİKİR MECLİSİ NEDİR?

İbni Abbas r.a.'a; "en üstün amel hangisidir?" diye sorulunca dedi ki; "Allah'ı zikretmek en büyüktür. Bir evde toplanıp Allah'ın kitabını okuyan ve aralarında ders yapan hiçbir topluluk yoktur ki, melekler onları kanatlarıyla gölgelemesin. Onlar bundan başka bir söze dalmadıkları sürece Allah'ın misafirleridir."[22]

Ebu Hezzan Ata Bin Ebi Rabah'tan naklediyor; "Kim bir zikir meclisinde bulunursa Allah onun on tane batıl meclisine bunu kefaret kılar" Ebu Hezzan; "Ata'ya zikir meclisi nedir?" diye sordum dedi ki; "helalin, haramın, nasıl namaz kılınacağının, nasıl oruç tutulacağının, nikahın ve alışverişin hükümlerinin zikredildiği meclislerdir."[23]

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيراً

17- "**Gerçekten Allah'ı, ahiret gününü arzulayanlar ve Allah'ı çok zikredenler için, size Allah'ın Rasulünde pek güzel bir örnek vardır**." (Ahzab 21)

Allah'ın Rasulü'nde sizin için güzel bir nümûne vardır." ayeti, savaştan geri kalanlara bir ihtardır. Bunun manası: Sizin için Hz. Peygamber (s.a.)'de örnek vardır. Zira O Hendek Savaşı'na çıkarak Allah'ın dinine yardım etmek için nefsini ortaya koydu. Yine ahiret gününde Allah'ın sevabını ümid eden, Allah'a imanıyla kavuşmayı arzulayan, davranışların karşılığının görüleceği dirilişi tasdik eden, Allah'ın cezasından korkarak ve sevabını arzulayarak Allah'ı çok çok zikreden kimseler için izinden gidilecek bir nümûne vardır.

Rasulullah (s.a.)'e uymak vacip mi, yoksa müstehap mıdır? Bu konuda iki görüş vardır:

Birincisi: Müstehap olduğuna dair delil ortaya konulmadıkça vaciptir.

---

[22] Sahihtir. İbni Ebi Şeybe(6/156,7/135) Beyhaki Şuab(2/357) Darimi(1/113) ed-Dubbî Kitabud Dua(s.279) Hatib Muvazzahu Evham(2/533-34) İbni Receb Cami(s.344)

[23] Ebu Nuaym Hilye(3/313)

İkincisi: Vacip olduğuna dair delil ortaya konulmadıkça müstehaptır.

Kurtubî diyor ki: Dinî meselelerde vacip olduğu, dünyevî meselelerde müstehap olduğu şeklinde anlaşılması da ihtimal dahilindedir.

وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

18- “**Allah’ı çok zikreden erkekler ve kadınlar (var ya) Allah bunlara bir mağfiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır**.” (Ahzab 35)

Allah Tealâ'yı çok zikretme: Bu kalpte Allah Tealâ'nın azametini düşünmek, O'nu dille bütün noksanlıklardan tenzih etmek, Allah için sadık bir niyetle bütün durumlarda tam bir kemalle muttasıf olduğunu ifade etmektir.

Görülüyor ki insanın ayakta, oturarak ve yatarak zikre devam etmedikçe zikreden kimse olamayacağına işaret etmek için -ki bu Mücahid'den rivayet edilmiştir- Allah Tealâ "zikir" konusunu ifade ettiği pek çok yerde "çok"lukla beraber zikretti.

İnsan geceleyin teheccüd namazı kılmakla da zikir erbabı olabilir. Nitekim Ebu Davud, Neseî ve İbni Mace'nin Ebu Said el-Hudrî (r.a.)'den rivayet ettiği hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Kişi geceleyin hanımını uyandırıp da iki rekat namaz kılarlarsa, bu gece Allah'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlardan olurlar."

Zikir aynı zamanda namazda, yemek yerken, su içerken, yürürken, alış veriş ederken, binerken ve inerken bunlar dışında pis yerler dışındaki her yerde olur. Cenab-ı Hak bir ayette şöyle buyurdu: "Onlar Allah 'ı ayak-ta, otururken ve yanları üzerinde iken (yatarken) Allah'ı zikrederler." (Al-i İmran, 191).

Yine Cenab-ı Hak şöyle buyurdu: "Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin ve O'nu sabah-akşam tesbih edin." (Ahzab, /41-42).

Ayette geçen bu edepler "zikir" ile sona erdi. Zira İslâm, iman, kunût, sıdk, sabır, huşu, sadaka ve oruç gibi bütün dini amellerin sıhhati Allah Tealâ'nın zikrine -yani niyete- bağlıdır.

Allah Tealâ daha sonra hepsinin mükâfatını zikrederek şöyle

buyurdu: "Allah (onlar için) mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

Yani Allah Tealâ onlara günahlarım silecek mağfiret ve büyük bir mükâfat, yani cennet hazırlamıştır

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيراً وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

19- "**Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin, Onu sabah ve akşam tesbih edin, yüceltin**." (Ahzab 41,42)

"Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin." Vakitlerin çoğunda Allah'ı zikredin. Zikr ifadesi takdis, temcid, tehlil ve tahmid çeşitlerinin hepsini ihtiva eder.

"O'nu sabah-akşam" günün başında ve sonunda "tesbih edin." Zikir için sabah-akşamın özellikle belirtilmesi, bu iki vakitte gece ve gündüz melekleri hazır bulunduğundan diğer vakitlere olan üstünlüğünü belirtmek içindir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah'a karşı takva ve ihlâs sahibi olması emrini beyan ettikten ve "Ey Peygamber! Hanımlarına söyle..." ayetiyle ailesi ve akrabasına karşı taşıması gereken aile hürriyeti ve istikrarını gerçekleştirme vasıflarını beyan ettikten sonra; Allah Tealâ "Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin." ayetiyle müminlere bol sevap vermek ve onları küfrün karanlıklarından iman nuruna çıkartmak için pek çok vakitte Allah'ı zikretmek ve teşbih etmek suretiyle, ayrıca çeşitli taat şekilleriyle O'na ta'zim ve hürmette bulunma şeklinde peygamberlere verdiği emrini mümin kullarına da teşmil etti.

Hakim ve Tirmizi Ebud Derda Radıyallahu anh'den merfuan naklediyor;

ألا أنبئكم بخير أعمالكم و أزكاها عند مليككم و أرفعها في درجاتكم و خير لكم من إعطاء الذهب والورق و أن تلقوا عدوكم فتضربوا أعناقهم و يضربوا أعناقكم ؟ قالوا : و ما ذاك يا رسول الله؟ قال: ذكر الله

"Size amellerinizin en hayırlısını, Melikiniz indinde en temizini ve derecelerinizi en çok yükseltenini ve sizin için altın ve gümüş bağışlamaktan, düşmanınızla karşılaştığınızda onların boynunu

vurmanızdan ve onların boynunuzu vurmalarından daha hayırlısını haber vereyim mi?" dediler ki; "O nedir Ya Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)?" Buyurdu ki; "Zikrullahtır."[24]

Hakim, Bera Radıyallahu anh'tan merfuan;

من قال : لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك و له الحمد و هو على كل شئ قدير عشر مرات فهو كعتق نسمة

"Kim "La ilahe illallahu vahdehu la şerike leh lehul mülkü ve lehül hamdü ve hüve ala külli şey'in kadir" diye on defa söylerse bir can azad etmiş gibidir."[25]

Beyhaki Şuabul İman'da Enes Radıyallahu anh tarikiyle merfuan;

لأن اقعد مع قوم يذكرون الله منذ صلاة الغداة حتى تطلع الشمس أحب إلي من أن اعتق أربعة من ولد إسماعيل

"Allah'ı zikretmek için sabah namazından sonra bir kavimle oturmam Bana İsmail (Aleyhis Selam) evladından dört köle azad etmekten sevimlidir."[26]

İbni Ebi Şeybe Musannef'inde İbni Mes'ud Radıyallahu anh'den;

---

[24] **sahihtir**. Taberi Tefsir(20/157) İbni Kesir(3/489) Hakim(1/673) Tirmizi(3377) Mecma(10/73) İbni Mace(3790) Malik Muvatta'(1/211-mevkufen) İbni Ebi Şeybe(7/111-mevkufen) Ahmed(6/477) İbni Receb Cami(237) Beyhaki Şuab(518) İbni Mübarek Zühd(398) Tergib(2/253) Deylemi(472) Fethul Bari(6/5) İbni AbdilBerr Temhid(6/56, 22/19) Haşiyetu İbni Kayyım ElCevziyye(7/126) Şerhu Zürkani(2/40) Suyuti Tenvirul Hevalik(1/166) Tuhfetul Ahvezi(9/224) Feyzul Kadir(3/115) Hilye(1/219) Tehzibul Kemal(9/469) Ebu Hatem İlel(2/181) Sübülüs Selam(4/214) Busayri İthaf(6778) Elbani Sahihul Cami(2629)

[25] **Sahihtir**. Mecma(10/85) Müsnedi Ru'yani(1/245) Tergib(2/271) Feyzul Kadir(6/229) İbni Ebi Şeybe(7/171) Ahmed(4/285) İbni Hibban(3/130) Hakim(1/679) Nesai Kübra(6/35) Nesai Amelül Yevm vel Leyl(125) Ukayli(4/86) Tayalisi(1/100) Beyhaki Şuab(3385) Hatib Camiul Ahlakır Ravi(2/96)

[26] **hasendir**. Ebu Davud(3667) Feyzul Kadir(5/256) Cemül Fevaid(9218) Beyhaki Şuab(561) İbni Adiy (6/466) Metalibu Aliye(3391) Busayri İthaf(6780) Heysemi Buğyetul Bahis(1053) Ebu Ya'la(6/3392) Mecmauz Zevaid(10/105) Maksadu Ali(1644) Kenz(3552) Hilye(3/35) Sahihul Cami(5036) Mişkat(970)

لأن أسبح تسبيحات أحب إلي من أن أنفق بعددهن دنانير في سبيل الله

"Tesbih etmek bana Allah yolunda onların sayısınca dinar infak etmekten daha sevimlidir."[27]

Yine O'ndan;

لأن أقول سبحان الله و الحمد لله و لا إله إلا الله والله أكبرأحب إلي من أن أتصدق بعددها دنا نير

"Sübhanallahi velhamdu lillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber demem onların adedince dinar tasadduk etmemden bana daha sevimlidir."[28]

İbni Amr Bin As Radıyallahu anh'tan;

لأن أقول سبحان الله و الحمد لله و لا إله إلا الله و الله أكبر إلي من أن أحمل على عدها من خيل بأرسانها

"Sübhanallahi vel hamdu lillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber demem bana onun sayısınca (Allah yolunda cihad için) atı yularından tutup binmemden daha sevimlidir."[29]

İbni Amr Radıyallahu Anhuma'dan;

ذكر الله بالغداة و العشي أعظم من حطم السيوف في سبيل الله و إعطاء المال سحا

"Allah'ı sabah akşam zikretmek Allah yolunda kılıç sallamaktan ve cömertçe mal bağışlamaktan büyüktür."[30]

Ebud Derda Radıyallahu Anh'den;

لأن أسبح مائـــة تسبيحة أحب إلي من أن أتصدق بمائـــة دينار على المساكين

---

[27] İbni Ebi Şeybe(6/54) Beyhaki Şuab(668)
[28] Beyhaki Şuab(669) İbni Ebi Şeybe(6/92) Dabbi Kitabud Dua(264) İbni Hacer Tağlikut Ta'lik(5/153) Nesai Amelül Yevme vel Leyle(116)
[29] Beyhaki Şuab(669- İbni Mes'ud r.a.'den) İbni Ebi Şeybe(6/54,92) Nesai Kübra(6/206) Nesai Amelül Yevm Vel Leyl(823)
[30] İbni Ebi Şeybe(7/170) Buhari Tarih(2/77)

“Yüz defa tesbih etmem, fakirlere yüz dinar tasadduk etmemden daha sevimlidir.”[31]

Muaz Bin Cebel Radıyallahu anh'den;

لو أن رجلين أحدهما يحمل على الجياد في سبيل الله والآخر يذكر الله لكان الذاكر أعظم و أفضل أجرا

“İki kişiden biri Allah yolunda iyi cins atlar yetiştirse, diğeri Allah'ı zikretse, zikredenin derecesi büyük ve ecri daha faziletlidir.”[32]

Yine O'ndan;

لأن اذكر الله من غدوة حتى تطلع الشمس أحب إلي من أحمل على الجياد في سبيل الله

“Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikretmem Allah yolunda iyi cins atlar yetiştirmemden sevimlidir.”[33]

Ubade Bin Samit Radıyallahu anh'den de aynısını rivayet etmiştir.[34]

Selman-ı Farisi Radıyallahu anh'den;

لو بات رجل يعطي القيان البيض و بات آخر يقرأ القرآن أو يذكر الله لرأيت أن ذاكر الله أفضل

“İki kişiden biri beyaz köle bağışlayıp, diğeri Kur'an okuyarak veya Allah'ı zikrederek akşamlasa Allah'ı zikredeni daha faziletli görürüm.”[35]

İbni Amr Radıyallahu anhuma'dan;

لو أن رجلين أقبل أحدهما من المشرق والآخر من المغرب مع أحدهما ذهب لا يضيع منه شيـــئا إلا في حق والآخر يذكر الله حتى يلتقيا في طريق كان الذي يذكر الله أفضلهما

---

[31] İbni Adiy(5/92) Mizanul İtidal(5/296) Ebu Nuaym Hilye(6/180) İbni Ebi Şeybe(6/55) İbni Receb Camiül Ulum(238) Ahmed Bin Hanbel Zühd(732)
[32] İbni Ebi Şeybe(7/170)
[33] İbni Ebi Şeybe(7/170) Beyhaki Şuab(675)
[34] İbni Ebi Şeybe(7/172)
[35] İbni Ebi Şeybe(6/60, 7/170) Beyhaki Şuab(670 benzerini) Hilye(1/204) İbni Ebi Asım Zühd(s.151)

"İki kişiden biri doğudan, diğeri batıdan gelse, birinde altın olsa ve onu Hak yolunda harcasa, diğeri onunla karşılaşıncaya kadar Allah'ı zikretse Allah'ı zikreden daha faziletlidir."[36]

Bu yedi sahabi açıkça zikrin sadakadan faziletli olduğunu belirtmiştir. Diğer sahabilerin kavillerine gelince;

İbni Ebi Şeybe, Ebul Ahvas Radıyallahu Anh'den rivayet ediyor;

لتسبيحة في طلب حاجة خير من لقوح صفي في عام أزبة أو لزبة

"Hacet talebinde bir defa tesbih etmek, kişinin kıtlık senesinde ailesine bol sütlü bir dişi deve alıp getirmesinden hayırlıdır."[37]

Ebu Berze Radıyallahu anh'den;

لو أن رجلين أحدهما في حجره دنانير يعطيها والآخر يذكر الله كان ذاكر الله أفضل

"İki kişiden biri dinarlar bağışlamak üzere ayrılsa, diğeri Allah'ı zikretse, Allah'ı zikreden daha faziletlidir."[38]

أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ فَوَيْلٌ لِّلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُم مِّن ذِكْرِ اللَّهِ أُوْلَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

20- "**O halde yazıklar olsun o Allah'ın zikrini terk edip kalpleri katılaşanlara! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler**." (Zümer 22)

Allah'ın göğsünü" Yani kalbini, gönlünü "İslâm'a açtığı" yani yaydığı ve hazır hale getirdiği. Burada kastedilen şudur: Bu kimsenin nefsi, İslâm'ı kabul etmeye olanca gücüyle hazır halde yaratılmıştır. Dolayısıyla bu kimse hidayeti bulur. Burada "kalp" yerine "göğüs" denmesi, İslâm'ı kabul etmiş olan nefsin bağlı bulunduğu ruhun kaynağı olan kalbin göğüste bulunmasındandır. Bu soru cümlesinin cevabı hazfedilmiştir. Takdirî cevap

---

[36] Ebu Nuaym Hilye(7/270) İbni Ebi Şeybe(7/172)
[37] İbni Ebi Şeybe(6/55, 7/168) İbni Mübarek Zühd(s.327)
[38] İbni Ebi Şeybe(6/60,7/170) Şa'rani Keşful Gumme(1/342)

şöyledir: "Bu kimse, Allah'ın, kalbini mühürlediği kimse gibi midir?" Cümlenin devamı bunu göstermektedir: "Allah'ı anmaya karşı yürekleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun." Buradaki "veyl" (yazıklar olsun), azap ifade eden bir kelimedir. "Kalpleri katılaşmış", Kur'an'ı kabulden yüz çeviren demektir. Ayette geçen "kasvet", kalbin katılaşması ve cansızlaşmasıdır. Daha önce geçen, "Rabb'inden bir nur üzerinde" cümlesindeki nur, marifet ve hakka hidayet nurudur. Nur, basiret ve hidayettir.

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ
تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاء وَمَن يُضْلِلْ اللَّهُ
فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

21- “**Allah kelamının en güzeli olan Kur’an ayetleri birbirine benzer, tekrarlanan (kıssa ve öğütlerle dolu) bir kitap halinde indirdi. Öyle ki, Rablerinden korkanların derileri, ondan ürperir. Sonra derilerinde, kalplerinde Allah’ın zikrine (dönerek rahmet ayetleriyle) yumuşar...**” (Zümer 23)

"Allah sözün en güzelini" Yani Kur'an'ın "birbirine benzer." Tertip ve mana açısından, yani ifade sanatı, tertip güzelliği, incelik, mana sağlamlığı ve muhkemlikte ayetleri birbirine benzer. "İkişerli" Buradaki "mesânî" kelimesi, "tesniye "den gelen "mesnâ'nın çoğuludur ve "tekrar" anlamındadır. Yani onda müjde ve tehdit ve sair hususlar tekrar tekrar yer almıştır, "bir kitap halinde." Kur'an olarak "indirdi." "İşte bu" Kitap, "Allah'ın rehberidir. Dilediğini bununla doğru yola iletir." Hidayetine iletir. "Allah kimi sapıklığında bırakırsa" Kime yardım etmeyip, hor ve zelil terk ederse, "artık ona yol gösteren olmaz." Onu dalâletten çıkaracak birisi bulunmaz.

وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

22- “**Her kim Rahman’ın zikrinden göz yumarsa, biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu ona arkadaştır**.” (Zuhruf 36)

"**Kim Rahmanın zikrinden göz yumarsa**" Yani maddiyatla meşgul olup şehvetlere daldığı için gafil davranır, gözünü hakikate kapatır, yüz çevirirse. "**bir şeytanı ona musallat ederiz**." Biz şeytanı ondan ayırmayız, "karîn" (kişinin) daima kendisiyle beraber olup, ondan ayrılmayan arkadaşı demektir. Onu devamlı olarak vesveselendirip, yoldan çıkarır.

"**Kim Rahmanın zikrine gözünü kapatırsa yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.**" Kim, Kur'an-ı Kerime bakıp düşünmekten ve onunla amel etmekten gözünü kapatıp gaflet ile yüz çevirirse, biz ona vesvese verecek ve onu yoldan çıkaracak bir şeytanı ona musallat ederiz. O kimse o şeytan dostundan asla ayrılmaz, daima onunla beraber olur, tüm işlerinde ve allayıp pullayıp tezyin ettiği her konuda şeytana uyar.

Ayette murat edilen mana şudur: Kur'an'ın hak olduğunu bildiği halde bilmezlikten gelen kimse şüphesiz bir sapıklık içerisindedir. İnsanın başına gelecek her afet ve belânın ana sebebi, dünyaya ve dünya ehline meyledip gönül vermektir. Bu, göz hastalığı gibidir. Sonra tedricen görme bozukluğu gibi, daha sonra da, körlük gibi olur.

Ayet yüce Allah'ın şu kavline benzemektedir: "Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de, onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler." (Fussilet, 25). Müslim'in Sahih'inde ve diğerlerinden gelen bir rivayet şöyledir: "Her müslümanın beraberinde cinlerden bir arkadaşı vardır. Şeytan ademoğlunun kan damarlarında dolaşmaktadır."

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ

23- "**İman edenlere vakti gelmedi mi ki, kalpleri Allah'ın zikrine saygıyla yumuşasın**..." (Hadid 16)

"**İman edenlerin, Allah'ı ve Haktan ineni zikir için kalplerinin ürpermesi zamanı hâlâ gelmedi mi?**" Yani Allah'ın hatırlatmaları, nasihatleri ve Kur'an'ını dinledikleri zaman müminlerin kalplerinin yumuşayarak Kur'an'ı anlamaları, ona teslim olmaları, emirlerini dinleyip itaat etmeleri ve nehiylerinden kaçınmaları zamanı hâlâ gelmedi mi?

İbni Ebî Hatem, İbni Abbas'ın şöyle dediğini nakletti: Allah müminlerin kalplerinin biraz ağırlaştığını görünce, Kur'an'ın inmeye başlayışından itibaren on üçüncü senenin başında onları itap etti ve "İman edenlerin, Allah'ı ve Hak'tan ineni zikir için kalplerinin ürpermesi zamanı hâlâ gelmedi mi?" dedi.

اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُوْلَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ

24- “**Bunları şeytan kaplamış da Allah’ı hatırlamayı kendilerine unutturmuştur. Bunlar şeytan taraftarıdırlar. Bilin ki, şeytan taraftarı olanlar hüsrana düşenlerdir**.” (Mücadele 19)

"**Bunları şeytan istilâ etmiş de onlara Allah'ı hatırlamayı bile unutturmuştur. Bunlar şeytanın fırkasıdır. Dikkat, şüphesiz şeytanın fırkası hüsrana uğrayanların ta kendileridir**." Yani şeytan onları istila etmiş, kuşatmış ve akıllarım tesir altına almıştır. Bu yüzden onlar Allah'ın emirlerini terk ettiler, O'na itaat etmediler. İşte bunlar şeytanın ordularıdır ve onun peşinden gidenlerdir. Dikkat, şeytanın yardımcıları hüsrana uğrayıp helak olanların ta kendileridir. Çünkü onlar cennet yerine cehenneme, hidayet yerine dalâlete razı oldular. Allah'a ve Peygamber'e (s.a.) karşı yalan söylediler, yalan yeminler ettiler, bu sebepten dünyada da ahirette de hüsrana uğrayacaklardır. Bunu kabul edip razı olan, akıllı insan değildir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

25- “**Ey iman edenler! Sizi ne mallarınız, ne çocuklarınız, Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana düşenlerdir.**”(Münafıkun 9)

"**Ey iman edenler, ne mallarınız ne evlâtlarınız sizi Allah'ı zikretmekten alıkoymasın**." Yani ey Allah'ı ve peygamberini tasdik eden müminler, mallarınız ve onlara ait tedbirler, evlâdınız ve onların işleriyle meşgul olmanız, sizi Kur'an okumak, namaz kılmak, farzları eda etmek, Allah'a karşı vazifelerinizi yerine getirmek gibi Allah'ı zikretmek sayılan amellerden alıkoymasın.

"**Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir**." Yani kim dünya ile, süs ve zinetiyle, mal ve metaı ile oyalanır, dinden, Rabbine ibadetten ve O'nu zikretmekten uzak kalırsa, kıyamet günü kendini ve ehlü iyalini tamamen kaybedenlerden olur. Çünkü o, bakiyi vermiş, faniyi almıştır.

وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا

26- “**Kim de Rabbinin zikrinden yüz çevirirse Allah onu şiddetli bir azaba sokar**.” (Cin 17)

"**Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse onu zorlu bir azaba sokar**." Yani kim Kur'an'dan yahut öğütten yüz çevirir, emirleri yerine getirmez, yasaklardan uzak kalmazsa, onu rahat yüzü görmeyeceği çok zor ve ağır bir azaba sokar.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا

27- "**Hem Rabbinin ismini zikret ve her şeyden kesilerek O'na ihlas ile ibadet et.**" (Müzemmil 8)

"**Rabbinin ismini an ve yalnız Ona yöneldikçe yönel**." Yani Allah'ın adını çok an. Gücün yeterse gece gündüz Onu anmaya devam et. İbadetini Rabbin için ihlâsla yap. O'na ibadet ile meşgul olarak dünyevi iş ve ihtiyaçlarını bitirdikten sonra ondaki lütfü arayarak her şeyinle Ona yönel, başka şeylerle alâkanı kes. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "**O halde boş kaldın mı hemen yorul ve yalnız Rabbine yönel**." (İnşirah, 7-8) Yani işlerini bitirdin mi Rabbine itaat ve ibadet ile kendini yor. Böylelikle kalbin meşguliyetlerden yana rahatlasın ve sadece Rabbine yönel, arzun O olsun.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

28- "**Sabah akşam Rabbinin adını zikret**." (İnsan 25)

"**Sabah ve akşam da Rabbinin ismini zikret**." Bütün vakitlerde kalp ile, dil ile Allah'ı anmaya devam et. Gündüzün ilk vakitlerinde ve sonlarında Rabbin için namaz kıl. Gündüzün ilk vakitleri, sabah namazı, son vakitlerinde de ikindi namazı vardır. Ayetin devamında da diğer namazlar zikredilmiştir. Kulun, Allah ile irtibatlı olmaya, Ondan yardım dileyip yalnızca O'na güvenip dayanmaya son derece ihtiyacı vardır. Bundan dolayı namaz kul ile Rabbi arasında bir irtibat eylemi, imanı güçlendiren, itikadı, metanetini arttıran, Yüce Allah'a karşı heybet duygularını besleyip büyüten ve yaşayışı güzelleştiren bir eylemdir. Bunun için Yüce Allah gece gündüz kendisini anmayı, sabah akşam onun için namaz kılmayı emir buyurmuştur. Bu emir farz olan beş vakit namazı kapsadığı gibi ayrıca buna geceleyin tatavvu da (teheccüd de) eklenmiştir.

قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى

29- "**Gerçekten kurtulmuştur (küfür ve masiyetten) temizlenen. Ve Rabbinin ismini anıp da namaz kılan**" (A'la 14-15)

"**Kurtulmuştur arınan. Ve Rabbinin adını anıp namaz kılan**" Şirkten temizlenen, Allah'a iman edip O'nu birleyen ve dini ile amel eden, kendisini rezillikler, mefsedet ve düşük ahlâktan uzak tutmaya, arınmaya ve bu konuda Allah Tealâ'nın Rasulü'ne indirdiğine bağlı kalmaya çalışan azaptan korunup kurtulmuş olur.

Bu kimseler dili ile de Rabbinin adını tevhid ve ihlâs ile anar, kalbiyle yüce Rabbini zikreder, Allah'ın rızası ve Allah'ın emrine itaat, Allah'ın linine uymak için beş vakit farz namazları vaktinde eda eder. Allah Tealâ buyurdu ki: "**Müminler ancak onlardır ki Allah anıldığı zaman yürekleri titrer.**" (Enfal, 2).

Ebu Bekir el-Bezzar, Cabir b. Abdullah'tan Peygamber (s.a.)'in "Kurtulmuştur arınan..." ayeti hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına şehadet eden ve ortakları terk eden, benim de Rasulullah olduğuma şehadet edendir.", "Ve Rabbinin adını anıp namaz kılan" hakkında da "O da beş vakit namaz ve onları muhafaza edip önemsemedir." buyurdu."

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَّنَعَ مَسَاجِدَ اللّهِ أَن يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا

30- "**Allah'ın mescidlerinde O'nun zikrini yasaklayandan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim olabilir?**" (Bakara 114)

Ayet-i kerimenin nüzul sebebi ile ilgili olarak İbni Abbas r.a.'dan iki ayrı rivayet gelmiş bulunmaktadır. el-Kelbî'nin ondan yaptığı rivayete göre bu ayet-i kerime Romalı Titus ve onunla birlikte olan Hristiyanlar hakkında nazil olmuştur. Bu hükümdar ve beraberindekiler İsrailoğulları'na hücum etmiş savaşçılarını öldürmüş, kadın ve çocuklarını esir almış, Tevrat'ı tahkir etmiş, Beytul-Makdis'i yıkmış, oraya leş atmışlardır.

Katade der ki: Bu kişi Yahudilere baskın yapan, hücum eden, Beytü'l-Makdis'i yıkan Buhtunnassar ve onunla birlikte olanlardır. Bu hususta onlara Romalı Hristiyanlar da yardımcı ve destek olmuşlardır.

Ata'nın İbni Abbas'tan rivayeti ise şöyledir: Bu ayet-i kerime Mekke müşriklerinin Müslümanları Mescid-i Haram'da Yüce Allah'ın adını

anmaktan engellemeleri hakkında nazil olmuştur. İbni Ebî Hatim de İbni Abbas'dan şunu rivayet etmektedir: Kureyşliler Resulullah (s.a.)'ı Mescid-i Haram'da, Kâtade'nin yanında namaz kılmaktan engelleyince şanı yüce Allah: "Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyenlerden... daha zalim kim olabilir?" ayetini indirdi.

İbni Cerir ise Ebu Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu ayet-i kerime Hudeybiye günü, Resulullah (s.a.)'ın Mekke'ye girmesini engellemeleri üzerine müşrikler hakkında nazil olmuştur.

Durum her ne olursa olsun asıl nazar-ı itibara alman lafzın genelliğidir, nüzul sebebinin özelliği değil. O bakımdan bu ayet-i kerime hem Kitap Ehli'ni ve hem de onların durumunda olanları kapsamakta ve Hz. Mesih'in yükseltilmesi üzerinden yaklaşık yetmiş yıl geçtikten sonra Beytül-Makdis'e giren Bizanslı Titus'un yaptıklarına ve onun orayı tahrip etmesine, Hz. Süleyman'ın heykelini yıkıp Tevrat'ın bazı nüshalarını yakmasına da işaret etmektedir. Nitekim Hz. Mesih Yahudilere böyle bir tehlikeyi bildirip uyarmıştı. Diğer taraftan bu ayet-i kerime, Peygamber (s.a.)'i ve onun ashabını Mekke'ye girmekten engelleyen Arap müşriklerine de, Beytül-Makdis'e ve onun dışında kalan İslâm topraklarına hücum eden ve Mescid-i Aksa'dan müslümanlan engelleyip pek çok mescidi yıkan haçlılara da uymaktadır. Aynı durum günümüzde Filistin'deki pek çok mescidi tahrip etmekle, Mescid-i Aksa'yı yakmak ve defalarca onu yıkmaya çalışmak suretiyle Yahudiler tarafından da defalarca tekrarlanıp durmaktadır.

Kamuya açık mescitlerde ibadeti engellemekten, onları tahrip edip yıkmaya ve dinin emrettiği ibadetlerin orada eda edilmesine mani olmaya çalışmaktan daha ağır, daha ileri boyutlarda bir zulüm söz konusu olamaz. Çünkü bu davranışlar yaratıcıyı unutmaya götüren bir şekilde dinin saygı duyulması gereken sınırlarını çiğnemektir. İnsanlar arasında çeşitli münker ve fesadın yaygınlık kazanmasını sağlamak demektir. Bu şekilde tahrip yapan veya bu ibadet yerlerini çalışmaz hale getiren kimselerin böylesi yerlere ancak Allah'ın ve dinin azametinden, İslâm'ın ve Müslümanların satvetinden korkarak girmeleri söz konusu olabilir. Allah böylelerine, dünya hayatında aşağılanmak ve zelil olmakla tehditte bulunmuştur. Nitekim Romalıların da egemenlikleri, imparatorlukları bu sebepten paramparça olmuştur. Ahirette ise bunları cehennemde çok çetin ve ağır bir azap ile tehdit etmiştir ki orası çok kötü bir dönüş yeridir.

Müslüman ile mescitler arasında engeller konulacak olursa, bilinmelidir ki Müslüman her yerde namazını kılabilir. Namaz kılan kişi nereye dönerse Yüce Allah'a yönelmiş olur. Çünkü doğu da batı da yalnız

Allah'ındır. Yani bunlar O'nun mülküdür ve O'nun tarafından yaratılmıştır. Allah böyle bir kimsenin kıldığı namazdan razıdır, kabul eder. Çünkü Yüce Allah Vâsi'dir hiçbir mekân onu sınırlamaz. İlmi de geniştir, kendisine yönelen herkesi bilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُواْ وَاذْكُرُواْ اللّهَ كَثِيراً لَّعَلَّكُمْ تُفْلَحُونَ

31- "**Allah'ı bol bol zikrediniz. Belki felaha erersiniz**"(Enfal 45)

Bu ayet, Allah'ın mümin kullarına, düşmanla karşı karşıya geldiklerinde, karşılaşma kurallarının ve cesaret yolunun öğretilmesi mahiyetindedir. Bunlar, savaşlarda gerekli olan kurallar ve ordu için lüzumlu gerçek sağlam esaslardır.

Birinci kural:

Düşmanla karşılaşınca, nefsi savaşa hazırlamak suretiyle sebat etmek ve geri dönüp kaçmayı aklından geçirmemek. Bu, savaş esaslarının en önemlisi olduğu için Cenabı Hak da bununla başladı: "Ey müminler! Bir toplulukla karşılaştığınızda sebat edin." Yani düşmanınız olan kâfirlerden bir toplulukla savaştığınız zaman, onların önünde sağlam ve kararlı olun. Savaştan geri dönüp kaçmaktan sakının. Sebat, savaşta temel unsur ve zafer sebebidir. Kaçmak ise, Allah'ın cezalandırdığı büyük bir suçtur. Çünkü bu, ümmete karşı işlenmiş büyük bir hatadır.

Sahihayn'da, Abdullah b. Ebi Evfa'dan rivayet olunduğuna göre, Resulullah (s.a.) düşmanla karşılaştığı bazı gazalarda, güneş zevalden devrilinceye kadar bekledi, daha sonra ayağa kalkarak: "Ey müslümanlar! Düşmanla karşılaşmayı arzulamayın. Allah'dan savaş felâketinden korumasını isteyin. Eğer karşılaşırsanız, o zaman da sabredin. Bilin ki, cennet kılıçların gölgeleri altındadır" buyurdu.

Abdurrezzak, Abdullah b. Amr'ın şöyle dediğini rivayet eder: Resulullah (s.a.): "Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan savaş felâketinden korumasını isteyin. Eğer karşılaşırsanız o zaman da sebat edin. Allah'ı anın. Onlar bağırıp çağırırlarsa, siz susun" buyurdu.

Hafız Ebu'lkasım Taberanî, Zeyd b. Erkam'ın Resulullah (s.a.)'den merfu olarak şu hadisi naklettiğini rivayet eder: "Allah üç şeyde susmayı sever: Kur'an okunurken, savaş esnasında ve cenazede..."

İkinci kural:

Allah'ı, kalp ve dille çokça zikretmek, yardım ve zafer konusunda yalvarıp dua etmek. Çünkü zafer ancak Allahü Teâlâ'nm yardımıyla olur. Savaş esnasında Allah'ı zikretmek de Allah'a kulluğu gerçekleştirir, imanın manasını, işleri O'na havale etmeyi, O'na tevekkülü bildirir. Manevi gücü kuvvetlendirir. Onu zikirle kalbler huzura kavuşur, zafer ve refahı umar, O'na dua ile üzüntü ve korkular dağılır. Allah yolunda ölmek tatlı gelir.

"Ta ki umduğunuza kavuşasınız." Yani bu sebat ve Allah'ı zikir, mükafat ve sevab kazanma, düşmana karşı zafer elde etme vasıtalarındandır. Merfu hadiste şöyle gelmiştir: Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor: "Şüphesiz ki benim kulum, işini yaparken de beni zikreden kimsedir." Yani, işi onu, beni zikirden, bana duadan ve benden yardım istemekten alıkoymaz. Allahü Teâlâ'yı zikreder, onu unutmaz, ona tevekkül eder, düşmanlarına karşı ondan yardım ister. Sebat ve sabır galip gelmenin ve umduğunu bulmanın temelidir.

Bu da gösteriyor ki Allah'ı zikretmek, savaş ve barış, hastalık ve sağlık, yolculuk veya ikamet olmak üzere, kulun her halinde arzu edilen bir şeydir.

İbni Cerir (Taberi) tefsirinde Katade Radıyallahu anh'tan tahric ediyor; "Allah sizlere kılıçlarla vuruştuğunuz, meşguliyetinizin çok olduğu durumlarda bile Kendisini zikretmeyi farz kılmıştır. Allah buyurur ki; "Ey iman edenler! Bir düşman topluluğu ile karşılaştığınızda sebat edin ve Allah'ı çok zikredin. Gerekir ki kurtuluşa eresiniz." (Enfal 45)"[39]

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا

32- "**Yemin olsun ki siz çok çirkin bir şey ortaya attınız az daha bu yüzden gökler çatlayacaktı…**" (Meryem 89-90)

Ayet-i kerimede "pek çirkin bir şey" diye açıklanan el-idd: "Musibet, oldukça çirkin ve görülmedik iş" anlamına gelir.

"Bundan nerdeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılarak yıkılacak." Bu sözden dolayı nerdeyse gökler

[39] Taberi (10/14) Kurtubi(8/24) İbni Kesir(2/317) Suyuti Dürrü Mensur(4/75) Şevkani Fethul Kadir(2/316) Bkz.: Tefsiru Nesefi(2/68)

paramparça olacak, yer yarılacak ve pek çok şey yerin dibine geçecek, büyük bir gürültü ile yıkılıp gidecek, dağlar da oldukça şiddetli bir şekilde yıkılıp ufalanacaktır. Bu sözden dolayı, bu sözün oldukça görülmedik ve ağır bir iftira oluşundan dolayı ve Yüce Allah'ı tazim etmek ve Onun celâlini ortaya koymak için yeryüzü altüst olacaktır. Çünkü bütün bu yaratıklar Allah'ı tevhid, onun ortağı benzeri, çocuğu ve eşi olmadığını ikrar ve kabul etmek esası üzere yaratılmışlardır. İbni Abbas ve Ka'b şöyle demiştir: Gökler, yer, dağlar ve -insan ile cinler dışında- bütün yaratıklar bu işten korktular, dehşete kapıldılar. Nerdeyse yok olup gidecekler. Melekler ise bu işe gazaplandı, cehennem alevlendi. Ağaçlar diken çıkardı. Yer ise üst üste yığıldı ve kuraklaştı. Bütün bunlar bu gibi kimseler: "Allah çocuk edindi." dedikleri vakit oldu. Muhammed b. Ka'b da şöyle der: Allah'ın düşmanları neredeyse başımıza kıyametin kopmasına sebep olacaklardı. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bundan nerdeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılarak yıkılacak; Rahmana evlât isnat ettiler diye."

İşte bu söylenen sözün dehşetinin büyüklüğünü ortaya koymakta ve Allah'ın gazabını, hiddetini gerektirdiğini belirtmektedir. Şayet Yüce Allah'ın hikmeti, hilmi ve kâfirin küfrüne aldırış etmemesi olmasaydı, elbette kıyamet kopar ve kâfirler toptan imha edilirdi.

İbni Mes'ud radıyallahu anh'den; "Şüphesiz bir dağ diğer bir dağa ismiyle nida ederek der ki;

"Ey filan bugün sana Allah için bir zakir uğradı mı?" Eğer evet derse onu müjdeler." Sonra Abdullah Bin Mes'ud şu ayeti okudu;

"**Yemin olsun ki siz çok çirkin bir şey ortaya attınız az daha bu yüzden gökler çatlayacaktı...**" (Meryem 89-90) ve dedi ki; "Ziyaretçiyi işitmezler mi? İşitmediklerinde hayır yoktur."[40]

Enes R.a.'dan merfuan; "Yeryüzünün herhangi bir parçasında namaz veya zikir için Allah anılırsa yer yedi göklere kadar sevinir ve etrafındakilere öğünür" hatta şu ziyade de varid olmuş; "yer onun için süslenir."[41]

---

[40] **sahihtir.** Beyhaki Şuab(538,691) Ebu Nuaym Hilye(4/242) Kurtubi(10/267) İbni Kesir(3/140) Mecma(10/79) İbni Ebi Şeybe(7/110) Taberani(9/103) Ebu Şeyh Azimet(5/1717) Fethul Kebir(10887) İbni Mübarek Zühd(s.113) Leknevi Sibaha(s.56)

[41] Deylemi(739) İbni Hacer Metalibu Aliye(3381) Ebu Ya'la(7/4110) Heysemi Maksadul Ali(1625) Mecma(10/78) Tergib(1/266) Zübeydi İthaf(3/32) Busayri

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاء وَالْأَرْضُ

33- "**Onlar için ne gök ağladı ne de yer**" (Duhan , 29)

İbni Cerir Taberi tefsirinde, İbni Abbas radıyallahu anhuma'nın; bu ayetin tefsiri hakkında; "Şüphesiz mü'min öldüğünde üzerinde namaz kıldığı ve Allah'ı zikrettiği yerler onun için ağlar." Dediğini nakletmiştir.[42]

İbni Ebid Dünya, Ebu Ubeyd'den naklen; "Şüphesiz mü'min öldüğünde yer; "Allah'ın mü'min kulu öldü" diye nida eder, yer ve gök ona ağlar. Rahman buyurur ki; "Kulum için neden ağlıyorsunuz?" Derler ki;

"Ey Rabbimiz! O bizim üzerimizden yürürken ancak Seni zikrederek geçerdi."[43]

فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ

34- "**Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz**"(Enbiya 7, Nahl 43)

Bazılarına göre 'zikir ehli', Allah'ın daha önceden gönderdiği kitaplardır. Çünkü onlar da peygamberlerden ve onlarla beraber gelen vahy'den bahsediyorlar, onları hatırlatıyorlardı. Kimilerine göre, kitap ehli kimselerdir. Çünkü onlar da peygamberleri ve görevlerini biliyorlar. Kimilerine göre de, kendilerine tebliğ edildiği zaman daha önceden iman etmiş mü'minlerdir. Eğer müşrikler, Kur'an'da ve Peygamberin davetinden şüphe ediyorlarsa, daha önce bu daveti anlamış ve iman etmiş kimselere sorsunlar. Çünkü onlar 'zikr'i anlayan, ne olduğunu bilen kimselerdir.[44]

İthaf(6810) Kenz(1922) Taberani(11/194) **İbnül Münkedir'**den diğer bir rivayet için bakınız; Ebu Nuaym Hilye(3/147) İbnül Cevzi el Hadaik(3/292) Leknevi Sibaha(s.56)

[42] Tefsiri Taberi(7/363) Dürrü Mensur(6/30,7/413) İbni Ebi Şeybe(8/198) Leknevi Sibaha(s.56) ayrıca bir sonraki dipnota bkz.:

[43] Tefsiri Taberi(7/363) Dürrü Mensur(6/30,7/413) Leknevi Sibaha(s.56) Suyuti Şerhus Sudur(s.147) Müsnedi İbnül Ca'd(1/335) Neylul Evtar(2/242) Şevkani Fethul Kadir(4/577) İbni Cevzi Zadul Mesir(7/345) Alusi Ruhul Maani(25/125) İbni Mübarek Zühd(s.41,115) Sıfatus Safve(4/152) Keşful Hafa(2/18)

[44] Zemahşeri el-Keşşâf(2/584) Muhtasarı Ibni Kesir(2/332)

"Eğer bilmiyorsanız ilim ehline sorun." Eğer bütün peygamberlerin beşer oluşundan şüphede iseniz Yahudi, Hristiyan veya diğer cemaatlerden ilim ehline sorun. Kendilerine gelen peygamberler melek miydiler, yoksa beşer mi? Böylece şüpheleri gitsin ve kendilerinin inandıkları gibi melek olmadıklarını iyice bilsinler. Allah geçmiş peygamberlerin durumunu eski semaî kitapların alimlerine sormalarını emretti.

Cenab-ı Hakk'ın müşrikleri bu alimlere havale etmesinin sebebi zaten müşriklerin Peygamberimiz'in (s. a.) durumu hakkında onlarla danışmakta olmaları, onların sözlerine güvenmeleri ve İslâm düşmanlığında onlarla birlikte hareket etmeleri idi. Cenab-ı Hak şöyle buyuruyordu: "Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan mutlaka eziyet verici sözler işiteceksiniz." (Âl-i İmran, 3/186).

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى

35- "**Kim de benim 'zikr'imden yüz çevirirse, artık onun için sıkıntılı bir geçim vardır ve biz onu Kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz (mahşere getireceğiz)**" (Tâhâ, 124)

"**Kim de zikrimden yüz çevirirse**," beni hatırlatan, bana ibadete davet eden semavî kitaplarım ile gelen hidayetten yüz çevirip bu hidayete iman etmezse, "**dar bir geçim**" oldukça sıkıntılı bir geçim. "**Onu**" gözü veya kalbi görmez, o bakımdan ilâhî belgelere bakmaz bir şekilde "**kör hasrederiz.**" Buradaki körlüğün göz körlüğü olduğunu Yüce Allah'ın şu buyruğu pekiştirmektedir:"**Rabbim niçin beni kör hasrettin? Halbuki ben görürdüm?**" Ben dünyada ve öldükten sonra diriliş sırasında görüyordum, der.

"**Buyurur ki: Böyledir**." Durum dediğin gibidir ve sen böyle yapmıştın. Daha sonra Yüce Allah şu buyruğuyla buna açıklık getirmektedir: "**Fakat ayetlerimiz sana geldiğinde sen de onları unuttun**." O ayetleri terk edip onlara iman etmedin. "**Bu gün de sen böylece unutulursun.**" İşte senin o ayetleri terk ettiğin gibi, bu gün de sen körlük ve azap içerisinde terk edilirsin. Ayetlerden kasıt, ilâhî delil ve belgelerdir.

Bu âyetten bir önceki âyette, ilk insanın Cennetten çıkarılışı hatırlatılıp, Allah'ın gönderdiği hidayete uyanların dünya hayatında şaşırmayacakları haber veriliyor. Bu âyette geçen 'Zikr', insanı hidayete

götüren vahy, vahyle gelen ilâhí kitaplar ve peygamberlere bildirilen şeyler veya son vahy olan Kur'an, ya da bizzat Allah'ı anmak anlamlarına gelebilir.[45]

Allah'ın Zikr'inden kim yüz çevirirse onun hakkı dar bir geçimdir, sıkıntılı bir hayattır, mutsuz bir yaşantıdır.

Mü'minler, inandıkları, her an tesbih ettikleri ve önünde kulluk yaptıkları Rablerini hiç bir zaman unutmazlar. O Rabbe karşı duydukları sevgi ve takva duygusu sürekli onların içindedir. Onlar devamlı bir şekilde Allah'ı zikrederler. Bu zikir (anma) hiç bir zaman unutulan şeyin tekrar akla getirilmesi değil, bilakis; sürekil kalpte ve benlikte olan Allah'ın varlığını tekrar hatırlamak, O'nun ni'met verici olduğunu itiraf etmek, O'nun büyüklüğünü ve yüceliğini dile getirmek ve ibadeti yalnızca O'na yaptığını ortaya koymaktır.

Mü'min, evrenin her köşesine yerleşmiş olan sayısız âyetleri gördükçe, onlardan haberdar oldukça, Kur'an'daki âyetleri okudukça, Rabbini tekrar hatırlar. Onun kalbi ve organları Allah'ı anmaktan hiç uzak kalmaz. Ancak onu Allah'a götürecek bir sebep gördüğü zaman, imanı artar, Allah'ın ve O'nun uluhiyyetini (ilâhlığını) tekrar aklına getirir. Fakat bu hatırlayış, yalnızca zihinde bir beliriş veya dilde bir söz halinde olmaz. Bu hatırlayış, bu anma (zikir) bedeni kaplar, organlarda amel olarak ortaya çıkar.

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ
وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

37- " Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."(Kehf 28)

"**Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerin onlardan** (Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerden**) başkasına kaymasın.**" Sen zenginlerle, nüfuz ve servet sahipleriyle birlikte oturmayı kastetmek suretiyle gözlerin onlardan başkasına dikilmesin. Yani fakirleri bırakıp zenginlere ihtimam gösterme! Burada "gözler" ile o gözlerin sahibi kastedilmektedir.

---

[45] Muhtasarı İbni Kesir(2/497) Ebu's Suud, Tefsir(3/496)

"**Kalbine gaflet vererek**" gafil kılarak -o dönemde bu kimse Uyeyne bin Hısn ile Umeyye bin Halef ve benzer arkadaşları idi- "**bizi anmayı unutturduğumuz**" yani Kur'ân'ı hatırlamasını önlediğiniz "**hevasına uymuş**" şirkte hevasının arkasından gitmiş, "**haddi aşmış**" yahut mutedil sınırı aşmış, hakkın önüne geçmiş hakkı bir kenara bırakmış, atmış "**kimselere boyun eğme.**" Bunlar Peygamber (s.a)'den fakirleri Kureyş'in ileri gelenlerinin hatırı için meclisinden kovmaya çağırmışlardı. İşte bu buyruk ile böyle bir şeye çağırmanın, aslında kalbin, akıl ile kavranılabilecek şeylerden gaflete düşüp maddi şeylere alabildiğine daldığına ve sonunda şerefin temiz bir ruh ile olduğuna, maddiyat ile olmadığına dikkat edemeyecek derecede gafletten kaynaklandığına dikkat çekilmektedir.

Fezâreli Uyeyne b. Hısn Peygamber (s.a.)'in yanına müslüman olmadan önce gelmişti. Yanında ashabının fakirlerinden bir topluluk vardı. Bunların arasında Selmân-ı Fârisi de vardı. Üzerinde terlediği elbisesi, elinde önce yarıp sonra dokuduğu hurma yaprakları vardı. Uyeyne Rasulullah (s.a.)'a şöyle dedi: Bunların kokusu seni rahatsız etmiyor mu? Biz Mudar'ın ileri gelenleri ve eşrafıyız. Bizler İslama girsek, diğer insanlar da İslama girer. Bizim sana tabi olmamızı engelleyen tek şey bunlardır. Bunların yanından biraz uzaklaştır ki sana uyalım. Yahut da onlara ayrı bir oturum, bize ayrı bir oturum tertiple. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.

فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّى عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

37- "**Bizi zikretmekten yüz çevirenlere ve dünya hayatından başka bir şey istemeyenlere aldırma.**" (Necm, 29)

"**Onun için sen, bizim zikrimize sırt çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kikselerden yüz çevir.**" Öyleyse ey peygamber, Kur'an-ı Kerim'den ve Allah'ın öğütlerinden yüz çeviren ve tek derdi dünya olan, ahiret hakkında düşünmeyi bırakanlardan yüz çevir. Yani onlarla mücadeleyi, durumlarını önemsemeyi bırak. Zira sen emrolunduğun şeyi tebliğ ettin. Zaten sana düşen ancak tebliğdir. "**Dünya hayatından başkasını arzu etmeyen**" sözü onların haşri inkar ettiklerine işarettir. Nitekim onların "**Hayat şu bizim dünya hayatımızdan başkası değildir**" (En'am: 29) ve Cenab-ı Hakk'ın onlara, "**Dünya hayatına razı mı oldunuz?**" (Tevbe: 38) sözleri onların ahireti inkar ettiklerine delalet eder.

إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

38- "**Gerçekten Ben, Ben Allah'ım. Ben'den başka ilâh yoktur; şu halde Bana ibadet et ve Beni zikretmek için dosdoğru namaz kıl**." (Tâhâ, 14)

Bu âyette Allah'ı zikretmek üzere namaz kılmak emrediliyor. Çünkü namaz hem dinin direği, hem de zikrin ve kulluğun bütün unsurlarını bünyesinde taşımaktadır. Namaz; hazırlığından tutunuz da sonundaki selâma kadar her bir rüknü, her bir unsuru birer zikirdir. Kıyam, kıraat, Sübhâneke, Fatiha Sûresi, rukû', secdeler, tesbihler, salavatlar, dualar ve diğerleri, zikirden başka bir şey değildir.

Öyleyse en büyük zikir namazdır. Ancak namaz zikr'in bir şekli, bir bölümüdür. Zikir, namazı da içine alan daha geniş bir ibâdettir.

"**Ben, muhakkak ben Allah'ım, benden başka ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet et ve beni anmak için namaza kalk**." Seninle konuşan, sana seslenen Allah'tır. Bu daha önceki ifadeleri pekiştirmektedir. Mükelleflerin birinci görevi Allah'tan başka ilâh olmadığını, onun hiç bir ortağının bulunmadığını bilmektir. Sen beni tevhid et ve bana ortak koşmaksızın bana ibadet et. Çünkü şanı Yüce Allah'ın tek başına ulûhiyyeti, ibadetin de yalnızca O'na yapılmasını gerektirir. Buyruğun anlamı da şudur: Ben bir ve tek olan ve ibadete müstehak olan biricik gerçek ilâhım.

Sana emrettiğim şekilde farz namazını eda et. Rükün ve şartlarını eksiksiz yap. Namazı kılarken beni an ve yalnızca bana ihlâsla yönelerek dua et. Burada özellikle namazın söz konusu edilmesinin sebebi itaatlerin en şereflisi, ibadetlerin de en faziletlisi olmasındandır. Manası şöyle de olabilir: Sen görevini hatırlayıp beni andığın sırada namazı kıl. Çünkü İmam Ahmed, Enes'ten Rasulullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

"Sizden herhangi biriniz namaz kılmadan uyur veya ondan gaflete düşerse hatırladığı takdirde o namazı kılsın. Çünkü şüphesiz Yüce Allah: "Beni anmak için (burdaki hadisin ifadesine göre: Beni hatırladığın zaman) namaza kalk" buyurmaktadır."

Buharî ile Müslim'de de yine Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a.) buyurdu ki: "Her kim namaz kılmadan uyur veya unutursa, onun kefareti o namazı hatırladığı vakit kılmasıdır; bundan başka da bir kefareti olmaz."

وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْاْ عَلَى أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا

39- "**Kur'an'da Allah'ın bir olduğunu zikrettiğin (andığın veya hatırlattığın) zaman, kâfirlerin gerisin geriye kaçtıklarını görürsün**." (İsrâ, 46).

"**Kur'ânda Rabbini tek olarak zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarını döner giderler**." Yani sen Yüce Allah'ı Kur'ân-ı Kerim'i okurken tevhid edecek olursan ve lâ ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur.) deyip Lat ve Uzza'yı söz konusu etmezsen, onlar da Allah'ın tek başına.anılmasına karşı büyüklük taslayarak alabildiğine nefretle arkalarını dönüp kaçarlar. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "**Allah bir olarak anılırsa ahirete inanmayanların kalpleri ürker**." (Zümer, 45) Bunun sebebi ise onların müşrik olmalarıdır. Bu sebeple onlar, tevhidi işitir işitmez hemen kaçar giderler.

Aralarından Ebu Cehil, Velid b. Muğire ve bunlara benzer zalimler halkı Peygamber'den uzaklaştırmak için şöyle derlerdi: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz. Büyü bu adamı alıklaştırmış, o da ne yaptığını bilmeyecek hale gelmiştir." Hz.Peygamber onlara Kur'ân-ı Kerim'i okuyarak tevhide çağırıp: "Arapların size boyun eğmesi, Arap olmayanların da size itaati kabul etmesi için lâ ilahe illallah deyiniz." ilahi emriyle tevhide davet ettikten sonra onlar bunu kabul etmiyorlar ve kendi aralarında sessizce "Bu bir büyüdür, büyülenmiştir" diyeyerek uzaklaşıyorlardı.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

40- "**Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı zikretmeye koşun ve alışverişi bırakın. Eğer siz gerçeği anlayan kimseler iseniz elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin, umulur ki kurtuluşa erersiniz**." (Cum'a, 9-10)

Yani ey Allah'a ve peygamberine iman edenler, cuma günü hatip minbere çıkıp ikinci ezan okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun. Alış veriş

ve sair işlerinizi terkedin. Eğer idrak sahibi iseniz, neyin faydalı olacağını biliyorsanız alış verişi terkedip Allah'ın zikrine koşmanız sizin için en hayırlısıdır.

Tabiidir ki bu koşma, cuma ve namaz için abdest veya gusul aldıktan, yeni veya temiz elbiseler giyilip güzel kokular sürünme gibi birtakım hazırlıklardan sonra olacaktır

Ayet-i kerimede bilhassa alış veriş zikredilmiştir. Çünkü gündüzleri kazanç yollarından insanı meşgul eden sebeplerin en önemlisi budur. Bu ifadede ticaret çeşitlerinin tamamının terkedilmesi lâzım geldiğine bir işaret de vardır.

Özellikle cumanın farziyetinden bahsedilmesi, Yahudiler nazarında kutsal olan cumartesiye mukabil cumanın da müslümanlar için meşru kılınmış olmasındandır.

Ayet-i kerimedeki koşmaktan maksat, bilinen şekliyle hakikaten koşmak değil, belki cumaya itibar ve ihtimam göstermektir. Nitekim ayet-i kerimede: "**Kim de mümin olarak ahireti diler, onun için bir sa'y ile koşarsa...**" (İsra, 19) denilmiştir.

Koşarak namaza gitmek hadis-i şeriflerde nehyedilmiştir. Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri hadiste Rasulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kameti duyduğunuz zaman namaza gidin, telaş göstermeden vakar içinde olun, süratli gitmeyin, yetiştiğinizi imamla kılarsınız, yetişemediğinizi tamamlarsınız."

Yine Buhari ve Müslim'in rivayetlerine göre Ebu Katade şöyle dedi: Bir bir gün Rasulullah'la namaz kılarken geriden birtakım sesler işitildi. Namazdan sonra Rasulullah (s.a.) "Ne oluyor?" dedi. "Namaza acele etmiştik." dediler. Rasulullah (s.a.) "Öyle yapmayın, namaza gelirken koşmadan gelin, vakarınızı bozmayın, yetiştiğinizi (imamla) kılarsınız, yetişemediğinizi tamamlarsınız." buyurdular.

Allah'ı çok zikredin." kavl-i şerifi ile şu zikirlerin yapılması istenmiştir: İbadet ve taat yapmak suretiyle Allah'ı zikretmek. Farzların edasını nasip etmesi dahil Allah'ın insana ihsan ettiği nimetlere karşı şükretmek suretiyle Allah'ı zikretmek. Bir işle meşgul olurken Allah'ı zikretmek. Sadece cuma namazı sırasında hasıl olan zikirle yetinmemek. Said İbni Cübeyr şöyle demiştir: Zikir Allah'a itaattir, kim Allah'a itaat ederse onu zikretmiştir. Kim itaat etmezse -isterse tesbihatı çok olan bir kişi olsun zikretmiş olmaz.

HADİS-İ ŞERİFLER

يقول الله : أنا عند ظن عبدي بي و أنا معه إذا ذكرني فإن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي و إن ذرني في ملا ذكرته في ملا خير منه

1- Ebu Hüreyre radıyallahu anh'den; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki; "Allah şöyle buyurur;

"Ben kulumun zannına göreyim.[46] Şayet o Beni yalnız başına zikrederse Ben de onu yalnız başıma zikrederim. Eğer Beni toplulukla zikrederse Ben de onu daha kalabalık ve daha hayırlı bir toplulukla (meleklerle) zikrederim."[47]

إن لله ملائكة سيارة و فضلاء يلتمسون مجالس الذكر في الأرض فإذا أتوا على مجلس ذكر حف بعضهم بعضا بأجنحتهم إلى السماء فيقول الله :من أين جئتم ؟ فيقولون: جئنا من عند عبادك يسبحونك و يكبرونك و يحمدونك و يهللونك و يسألونك و يستجيرونك ، فيقول: ما يسألون و هو أعلم؟ فيقولون : يسألونك الجنة ، فيقول: و هل رأوها ؟ فيقولون : لا يا رب، فيقول: فكيف لو رأوها؟ ثم يقول: و مم يستجيروني؟ و هو اعلم بهم فيقولون: من انار فيقول: و هل رأوها؟ فيقولون لا، فيقول: فكيف لو رأوها، ثم يقول: اشهدوا أني قد غفرت لهم و أعطيتم ما سألوني و أجرتهم مما استجاروني، فيقولون: ربنا إنا

[46] Hasen-i Basri radıyallahu anh der ki, "İnsanların ameli Rablarına olan zanlarına göredir. Mümin Allah'a güzel zanlarda bulunur, güzel ameller yapar, kafirler ve münafıklar kötü zanda bulunur, kötü ameller yaparlar." Kamus Mütercimi Asım Efendi şöyle der; "burada zan kelimesi yakin ve itikad manasınadır." (Hasan Hüsnü Erdem Kırk Kudsi Hadis s.11)

[47] **sahihtir.** Buhari(6/2694) Müslim(4/2068) Beyhaki Şuabul İman(550,1013) Tirmizi(3603) Kudai(1448) İbni Hibban(3/92) İbni Mace(3822) Ahmed(2/413) Ebu Ya'la(3232) Hakim(1/497) Taberani(19/169) Tarihu Cürcan(1/505) Busayri İthafu Sadetil Mahere(6788) Mecmauz Zevaid(10/78) İbni Kayyım Medaric(2/336) Kurtubi(1/289) İbni Receb Cami(346) Fethul Bari(6/306) Nevevi Minhac(4/128) Rudani Cem'ül Fevaid(9206) Mişkatül Mesabih(2264) Tefsiri İbni Kesir(1/396) Gımari Fethul Vehhab(867) Nebhani Fethul Kebir(14519-20) Şerhu Zürkani(2/41) Tuhfetul Ahvezi(2/496) Haşiyetu Sindi(2/26) Sübülüs Selam(4/213) Bulugul Meram(1448) Leknevi Sibahatul Fikr(s.44)

فيهم عبدا خطاء جلس إليهم و ليس منهم، فيقول: و هو أيضا قد غفرت له هم القوم لا يشقي بهم جليسهم

2- Ebu Hureyre radıyallahu anh'den; “Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki;

“Şüphesiz Allah’ın yeryüzünde gezip zikir meclislerini arayan faziletli melekleri vardır. Zikir meclislerine geldiklerinde kanatlarıyla birbirlerini çevreleyerek semayı doldururlar. Allah buyurur ki;

“Nereden geliyorsunuz?” Derler ki;

“Seni tesbih, tekbir, tahmid, ve tehlil eden Senden istekte bulunan ve Sana sığınan kullarının yanından geliyoruz.”

Allah azze ve celle daha iyi bildiği halde sorar;

“Onlar ne istiyorlar?” Derler ki;

“Cennetini istiyorlar.” Buyurur ki;

“Onu görmüşler mi?”

“Hayır” derler. Buyurur ki;

“Görselerdi halleri ne olurdu, (siz kıyaslayın)” Sonra buyurur ki; “Bana hangi şeyden dolayı sığınıyorlar?” Halbuki Allah daha iyi bilmektedir. Derler ki;

“Ateşten (cehennemden)”

“Onu görmüşler mi?” buyurur,

“Hayır” derler. Buyurur ki;

“Görselerdi halleri ne olurdu (siz düşünün)” Sonra buyurur ki;

“Bana şahid olun onları bağışladım, istediklerini verdim, sığındıkları şeyden korudum.” Melekler der ki;

“Ey Rabbimiz! Onların içinde, onlardan olmadığı halde aralarına hatayla katılan bir kulun vardır.” Buyurur ki;

“O da onlarla beraber affedilmiştir. Onlar öyle bir topluluktur ki, onlarla oturan bedbaht (nasibsiz) olmaz.”[48]

ما من قوم يذكرون الله إلا حفتهم اللائكة و غشيتهم الرحمة و نزلت عليهم السكينة و ذكرهم الله فيمن عنده

3- Ebu Hüreyre ve Ebu Said el Hudri radıyallahu anhuma’dan; Rasulullah sallallahu aleyhi vesellem buyurdu ki;

“Allahı zikreden hiçbir kavim yoktur ki; kendilerini melekler çevrelemesin, onları rahmet kuşatmasın, üzerlerine sekinet (huzur) inmiş olmasın ve Allah onları katındakilerle yad etmiş olmasın.”[49]

Zikir için toplanma denince anlaşılması gereken şey, içerisinde Allah’ın ve Rasulünün açıkladığı şeriatın zikredildiği meclislerdir. Sahabeler bunu böyle anlamış, böyle uygulamışlardır. Sırf Allah’ı yüksek sesle zikretmek için toplandıkları ve halka kurdukları varid değildir. Zira herkes Allah’ı dilediği yerde zikredebilir, fakat ilmi her yerde öğrenemez.

---

[48] Buhari(5/2353) Müslim(2069) Tirmizi(3600) Hakim(1/672) Beyhaki Şuab(531) Cem’ül Fevaid(9196) Mişkat(2267) Tergib(2/258) Tayalisi(1/319) Riyazus Salihin(1448) Mecmauz Zevaid(10/76) İbni AbdilBerr Temhid(19/114) Ahmed(2/359) İbni Hacer Tağlikut Ta’lik(5/156) İbni Hibban(3/139) İbni Receb Cami(345) Ebuş Şeyh Azimet(3/989) Fethul Bari(11/212) Hilye(8/117) İbni Kudame Sıfatı Uluv(s89) Taberani Dua(s531)

[49] Müslim(4/2074) Tirmizi(3378) Rıyazus Salihin(1449) Ebu Davud(1455) Nüzhetül Muttakin(2/225) Beyhaki Şuabul İman(530) Nevevi Ezkar(s24) İbni Mace(225) Mişkatül Mesabih(2261) Fethul Kebir(14609) Feyzul Kadir(5/494) Kurtubi(1/8) İbni Hibban(3/136) Hakim Müstedrek(2/128) Mecma(6/180) İbni Ebi Şeybe(6/60) Ma’mer Bin Raşid Cami(11/293) Taberani Evsat(4/126) Ahmed(3/92) Tayalisi(1/314) Ebu Ya’la(2/463,11/18) Müsnedi Abd Bin Humeyd(1/272) İbni Receb Cami(s.336) Beyhaki Zühd(1/330) İbni Mübarek Zühd(330) Deylemi(6175) Suyuti Dibac Ala Sahihi Müslim(6/57) Hilye(5/118) Hatib Tarih(12/114) Beyhaki Medhal(1/249) Nevevi Minhac(17/21) Temhid(23/131) Fethul Bari(11/209) Tergib(2/225)İbni Kayyım Medaricus Salikin(2/334) Taberani Dua(532) Müsnedi İbni Mübarek(1/27) Mekki El Ucale(1/68)

Bu hadislerde teşvik edilen şey de, ilim öğretilen meclislere katılmak ve orada dinin hükümlerini, peygamberlerin tevhid mücadelesini, Allah korkusunu, Allah sevgisini, Allah'ın rızasına ulaştıracak amelleri, Allah'ın ayetlerini, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hadislerini, fıkhî hükümleri, helali, haramı, ancak kendisine kulluk etmek için yaratıldığımız Rabbimiz Teala'ya nasıl ibadet edileceğini öğrenerek, nasihatleşerek bu meclislerden istifade etmektir. İşte Allah Azze ve Celle bu meclis ehlini katındakilere anar, melekler bu kavmin üzerine huzur indirir, rahmetle kuşatırlar.

4- Muaviye radıyallahu anh'den; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem sahabesinden bir halkaya geldi ve buyurdu ki;

ما يجلسكم؟ قالوا: جلسنا نذكر الله و نحمده فقال: إنه أتاني جبريل فأخبرني أن الله يباهي بكم الملائكة

"Niçin oturdunuz?" Dediler ki;

"Allah'ı zikretmek ve Ona hamd etmek için" Buyurdu ki;

"Cebrail (aleyhis selam) Bana geldi ve Allah'ın meleklere karşı sizinle övündüğünü söyledi."[50]

5- Ömer radıyallahu anh'ın memurlarından birisi ona; "Ey Müminlerin Emiri! Burada bir kavim cemaat oluyor ve Müslümanlar ve halifeleri için dua ediyorlar" diye mektup yazdı. Bunun üzerine Ömer radıyallahu anh onları yanına çağırtarak kırbaçladı.[51]

Toplu halde dua edilmesi, hep bir ağızdan amin denilmesi bidattir. İbni Vaddah ve İbni Ebi Şeybe Habbab Bin Eret radıyallahu anh'den toplu halde

---

[50] Müslim(4/2075) Tirmizi(3379) Nesai(8/249) İbni Hibban(3/95) Ebu Ya'la(13/381) İbni Mübarek Zühd ve Rekaik(396) Tuhvetul Ahfezi(9/227) İbni Ebi Şeybe(6/59) Rıyazus Salihin(1451) El Ezkar(s24) Nüzhetül Muttakin(2/226) Cem'ül Fevaid(9200) Beyhaki Şuab (532) Kandehlevi Fezailuz Zikr (9) Münziri Tergib (2/259) Şeybani Ahadul Mesani(1/383) Taberani Kebir(19/311) İbni Receb Hanbeli Camiul Ulum VelHikem(345) Tehzibul Kemal(27/369) İbni Hacer El Vukuf Alel Mevkuf(133) İbni Kayyım Medaricus Salikin(2/334) İbnül Cevzi El Hadaik(3/294)

[51] hasen isnad ile; İbni Vaddah Ma Cae Fil Bid'a(54) İbni Ebi Şeybe(8/558)

Kur'an okunmasını ve dua edilmesini bidat görerek karşı çıktığına dair bir rivayet nakletmişlerdir.[52]

6- Abdullah Bin Mugaffel radıyallahu anh'den; "Rasulullah aleyhisselam buyurdu ki;

ما من قوم اجتمعوا يذكرون الله إلا ناداهم مناد من السماء قوموا مغفورا لكم قد بدلت سيئاتكم حسنات

"Allah'ı zikretmek için toplanmış hiçbir kavim yoktur ki; semadan bir münadi(melek) şöyle nida etmesin:

"Affedilmiş olarak kalkınız, kötülükleriniz iyiliklere çevrildi."[53]

7- Zikir meclislerinden kastedilen şeyi açıklayan Ebu Hureyre r.a.'den gelen sahih rivayet şu şekildedir;

"**Allah'ın evlerinden bir evde toplanıp Allah'ın Kitabını okuyan ve aralarında ders yapan bir topluluğu, melekler rahmet ve sekinet ile kuşatırlar, Allah onları kendi katındakilerle anar.**"[54]

8- İbni Abbas radıyallahu anhuma'dan; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki;

قال الله تعلى : عبدي إذا ذكرتني خاليا ذكرتك خاليا ، و إن ذكرتني في ملأ ذكرتك في ملأ خير منهم و أكثر

"Allah Teala buyurur ki; "(Ey) Kulum! Beni yalnız zikredersen, Ben de seni yalnız zikrederim. Eğer Beni toplulukla zikredersen Ben

---

[52] İbni Vaddah el Bid'a ven Nehyu Anha(s.32) İbni Ebi Şeybe(8/559)
[53] **sahihtir.** Ahmed(3/142) Ziya Muhtare(7/236) İbni Kesir(3/82) İbni Ebi Şeybe(6/60,7/244) Beyhaki Şuab(534) İbni Ebi Asım Zühd(1/205) Tergib ve Terhib(2/260) Ebu Ya'la(7/167) Busayri İthaf(6790) Heysemi Maksadu Ali(1626) Mecmauz Zevaid(10/76) Zübeydi İthaf(5/8) DürrüMensur(1/151) Ebu Nuaym Hilyetül Evliya(3/108) İbnül Cevzi Hadaik(3/294) Kenz(1889) Ahmed Zühd(1139) sahihtir.
[54] Müslim(4/2074) Beyhaki Şuab(2/262)

de seni daha hayırlı ve kalabalık bir toplulukla zikrederim."[55]

Toplu halde cehrî zikir yapanların tutundukları en büyük delilleri şu rivayettir; Şeddad Bin Evs radıyallahu anh'tan; "Biz Peygamber aleyhisselam'ın yanında iken buyurdu ki; "Ellerinizi kaldırın ve La ilahe illallah deyin" Biz de öyle yaptık. Sonra buyurdu ki;

"Allah'ım şüphesiz Beni bu kelime ile gönderdin, bununla emrolundum, bununla Bana cenneti vaad ettin. Şüphesiz Sen vaadinden dönmezsin" Sonra buyurdu ki;

"Müjdeleniniz Şüphesiz Allah sizi affetti."[56]

Bu rivayet zayıf olup delil olamaz. İsnadında bulunan İsmail Bin Ayyaş'ın rivayeti, bazılarına göre sadece Şamlılardan rivayet ettiğinde makbuldür. Hicazlılardan ve ıraklılardan rivayetlerinde yanlışları çoktur. Bununla birlikte imam Buhari yine de onunla delil getirilemeyeceğini söyler. İbni Hibban onun hüccet olmadığını, çok hata yaptığını, Ali Bin Medini ile Nesai de; zayıf olduğunu, Ahmed; hadislerinin muzdarip olduğunu söyler.[57]

İbni Ayyaş, bu hadisi Raşid Bin Davud'dan rivayet etmiştir ki o Şam'lıdır. Fakat diğer bir illet Raşid bin Davud'un zayıf bir ravi oluşudur. Onun hakkında Yahya bin Main ve Duhaym; "güvenilir" derken, Buhari; "Şüpheli" der ki, o bunu güvenilir olmayan ve itham edilen raviler hakkında kullanır. Darekutni; "zayıftır, onunla delil getirilemez" der.[58] böyle bir durumda cerh mukaddemdir. Hadis zayıftır. Bununla birlikte burada ellerini kaldırmalarının emredilmesi beyat tazelemeleri için olabilir.

---

[55] **isnadı sahihtir**. Ma'mer Cami(11/292) Beyhaki Şuab(1/406 no:551) Deylemi(4512) Tergib(2/252) Mecmauz Zevaid(10/78) Camiüs Sağir(6060) Feyzul Kadir(4/494) Zehebi Siyeri A'lamin Nübela(17/450) Leknevi Sibahatul Fikr(s.45) Elbani Sahihul Cami(4324) Sahiha(2011) benzeri Muaz Bin Enes r.a.'den hasen isnad ile; Taberani(20/391) Camiüs Sağir(6059) Elbani Sahihul Cami(4335) Sahihut Tergib(2/127)

[56] **Zayıftır.** Ahmed(4/124) Hakim(1/679) Taberani Müsnedi Şamiyyin(2/157-8) Tergib(2/268) Taberani Mucemi Kebir(7/289) Bezzar(7/157,8/407) Mecmauz Zevaid(1/19,10/81) Kandehlevi Fezailiz Zikr(s.97/6) Hayatus Sahabe(4/38) İbni Receb Hanbeli Camiul Ulum vel Hikem(s398) Seyyid Ahmed Rıfai El Bürhanul Müeyyed(s.58) Leknevi Sibaha(s.57)

[57] bkz. Zehebi Men Tekelleme Fiyh(38) Mizanul İtidal(1/401) el Muğni(697) Cerh ve Tadil(2/191) İbnül Cevzi Duafa(1/118)

[58] Zehebi Mizan(3/55) Kaşif(1/388) Tehzibul Kemal(9/7) Tehzibut Tehzib(3/195) el Muğni(2066) İbni Hibban Sükat(6/302)

9- Hakim, Muaviye'den şöyle dediğini tahric etti; Bir gün Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'le beraberdim, mescide girdi, mescidde oturan bir topluluk gördü, Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:

"**Sizi oturtan nedir**?" dediler ki:

"Farz namazı kıldık. Sonra oturduk **Allah'ın Kitab'ı ve Peygamber'in sünnetini müzakere** ediyoruz." Rasullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"**Allah bir şeyi zikrederse onu zikri büyük olur**."[59]

10- İbni Ebid Dünya, Esbahani ve Beyhaki Enes radıyallahu anh'tan; "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki;

لأن أجلس مع قوم يذكرون الله بعد صلاة الصبح إلى أن تطلع الشمس أحب إلي مما طلعت عليه الشمس ، لأن أجلس مع قوم يذكرون الله بعد العصر إلى أن تغيب الشمس أحب إلي من الدنيا وما فيها

"Allah'ı zikreden bir kavimle sabah namazından sonra oturup güneş doğana kadar Allah'ı zikretmem, Bana güneşin üzerine doğduğu şeylerden daha sevimlidir. Yine Allah'ı zikreden bir kavimle ikindi namazından sonra güneş batana kadar oturup Allah'ı zikretmem Bana dünya ve içindekilerden daha sevimlidir."[60]

11- Ebu Musab İshak bin Muhammed el-Feravi dedi ki:

Enes bin Malik'in şöyle dediğini işittik: "Sabah namazından sonra Kuran kıraatı için toplanmak bidattır, Rasulullah (s.a.v.) ashabı

---

[59] Sahihtir, Müslim(zikr 27) Ahmed, Tirmizi(3379) ve Nesai(adabul kudat 17) tahric etti. (Terğib ve Terhib: 2/403)

[60] **hasendir.** Beyhaki Şuab(559) Ebu Ya'la(7/154) Maksadu Ali(1642) Mecmauz Zevaid(10/105) Ebu Davud(3667) Metalibu Aliye(3390) Ziya Muhtare(7/34) Taberani Evsat(6/138) Tergib(1/178) Avnul Mabud(10/73) Feyzul Kadir(5/255) İbni Adiy(6/466) Beyhaki Sünen(8/38) Bezzar(4/127) Ruyani(2/206) Nevevi El Ezkar(82) Hatib El Fakıh Vel Mütefekkıh(11) Taberani Dua(525) Cüz'üs Sani Min Hadisi Yahya Bin Main(1/172) Busıyri İthaf(6779) Leknevi Sibaha(s.58)

ve onlardan sonraki alimler bu hal üzere değildi, onlar namazı kılınca herkes kendi kendine okuyordu ve Allah'ı zikrediyordu, sonra birbirlerine konuşmadan ayrılıyorlardı, çünkü Allah'ın zikriyle meşgul oluyorlardı, bütün bunlar sonradan çıkarılmadır."[61]

12- İbni Vehb dedi ki: Malik'i şöyle derken işittik: "Mescidde kıraat önceki insanların işi değildi. Mescidde ilk bunu çıkaran Haccac bin Yusuf'tur, Malik dedi ki: "Ben mescidde mushaftan böyle okumayı kerih görüyorum",

Bütün bunları Ebu Bekir Nisaburi Malik'in menakıbında rivayet etmiştir[62].

Yine İmam Malik, Kur'an hatmi için Ramazan gecelerinde toplanılmasının ve kıraatten sonra toplu halde dua edilmesinin caiz olmadığını belirtmiştir.[63]

Şatıbî Fetava'sında naklediyor; "İmam Malik, kıraat ve vird okumak için cemaat olunması hakkında dedi ki; "Şüphesiz bu sonradan çıkarılmıştır. Selefimiz hayırlı amellere en çok rağbet eden kimselerdi. Şayet bunda bir hayır olsaydı onlar bunda da bizi geçerdi."[64]

13- Yezid er-Rakkaşi Enes r.a.'in şöyle dediğini rivayet etti:

"Sabah namazını kıldıkları zaman halka halka oturuyorlardı, Kuran'ı okurlar ve farzları, sünnetleri öğreniyorlardı, Allah'ı zikrediyorlardı."[65]

14- Atiyye Ebu Said el-Hudri'den rivayet etti, o da Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"**Hangi kavim sabah namazını kılar sonra namazgahlarında oturup Allah'ın kitabını alıp verirler ve onu ders yaparlarsa Allah**

---

[61] Dürrüs Semin(s.173,212)
[62] İbni Receb Camiul Ulum vel Hikem(s.342)
[63] Turtuşî El Havadis vel Bid'a(s.62-68)
[64] Şatıbî Fetava(s.206-208)
[65] İbni Receb Camiul Ulum vel Hikem(s.342)

kendilerine bağışlama dileyecek melekler gönderir, ta ki başka bir konuşmaya dalıncaya kadar (böyle olur)."[66]

Bu rivayetler hadisi şeriflerde kastedilen zikir meclislerinin keyfiyetini belirtmektedir. Yani kastedilen; ilim meclisleridir.

Fadl Bin Mihran'dan; "Yahya bin Main ve Ahmed bin Hanbel'e; "Bir topluluk cemaat olarak dua ediyor, Kur'an okuyor ve Allah'ı zikrediyorlar. Bu konuda görüşünüz nedir?" diye sordum. Yahya Bin Main dedi ki;

"Mushafı okur, namazdan sonra dua eder ve Allah'ı içinden zikreder."

"Benim bir kardeşim var, öyle yapmıyor" dedim;

"onu nehyet" dedi.

"kabul etmiyor" dedim

"ona nasihat et" dedi.

"kabul etmiyor onu terk edeyim mi" dedim

"evet" dedi. Bunu Ahmed Bin Hanbel'e sorduğumda o da aynı şeyleri söyledi ve;

"Anlattığın şekilde toplanmak bidattir" dedi.[67]

İmam Ebu Hanife de, sesli zikretmenin caiz olmadığını, zikirde sünnet olanın sessizce zikretmek olduğunu belirtmiştir.[68]

"Allah Teala buyuruyor ki; "...**İçinden yalvararak ve korkarak aşikare olmayan bir sesle Rabbini zikret**..."(Araf 205)"

. Allah Teala İsra suresi 110. ayetinde; "**...Namazında sesini pek yükseltme, çok da alçaltma...**" buyuruyor. Nebi Aleyhis selam'a bu ayet nazil olduğunda Kur'an'ı cehri okuyor, Müşrikler işitip Kur'an'a sövüyorlardı.

---

[66] İbni Receb Camiul Ulum vel Hikem(s.344)
[67] İbni Muflih Adabuş Şeriye(2/75)
[68] Kasani Bedaius Sanai(1/196)

Bunun üzerine bu ayet nazil oldu ve sedd-i zerayi (yani kötülüğe mani olmak) olarak terk edildi. Tıpkı putlara sövmenin nehyedilmesi gibi.

Nitekim Allah Teala'nın kavlinde; "**Müşriklerin Allah'tan başka taptıkları şeylere sövmeyin ki, onlarda cahillikte ileri gidip Allah' a sövmesinler"** (En'am 108) buyuruyor.

"Lakin Allah Teala; "**Rabbinize yalvararak gizlice dua edin. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.**"(Araf 55) buyuruyor. Buradaki haddi aşmayı duayı cehri olarak yapmak olarak tefsir etmişlerdir."

"Abdullah Bin Mugaffel (radıyallahu anh) oğlunun; "Allahım Senden cennetin sağında beyaz bir köşk istiyorum" dediğini duyunca; "Peygamber Aleyhisselam'ın şöyle buyurduğunu işittim;

سيكون في هذه الأمة قوم يعتدون في الدعاء

"Bu ümmette duada haddi aşanlar olacaktır."[69]

15- Amr b. Yahya haber verip dedi ki; babamı, babasından (naklen) şöyle rivayet ederken duydum: (Babam) dedi ki

"sabah namazından önce Abdullah b. Mes'ûd'un kapısının önünde otururduk. Çıktığında, onunla beraber mescide giderdik. Neyse (bir gün) Ebû Musa el-Eş'arî yanımıza geldi ve;

"Ebû Abdirrahman (Abdullah b. Mesûd) şimdiye kadar yanınıza çıktı mı?" dedi.

"Hayır" dedik. O da bizimle beraber oturdu. Nihayet (Abdullah) çıktı. Çıkınca toptan ona ayağa kalktık. Sonra Ebû Musa ona şöyle dedi:

---

[69] sahihtir. Ebu Davud(96,1480) Deylemi(3440) Ahmed(1/172) İbni Hibban(15/166) Hakim(1/267) Beyhaki(1/196) Abd Bin Humeyd Müsned(1/180) Hüseyni El Beyan Vet Tarif(2/181) Tuhfetul Ahvezi(1/157) Neylul Evtar(1/215) Tayalisi(1/28) Feyzul Kadir(4775) İbni Mace(3864) Kenz(3295) benzerini; Cem'ül Fevaid'de(9252) Rudani nakleder.

"Ebû Abdirrahman! Biraz önce mescidde yadırgadığın bir durum gördüm. Ama yine de, Allah'a şükür, hayırdan başka bir şey görmüş değilim. (Abdullah)

"Nedir o?" diye sordu. O da;

"Yaşarsan birazdan göreceksin" dedi (ve) şöyle devam etti:

"Mescidde halkalar halinde, oturmuş, namazı bekleyen bir topluluk gördüm. Her halkada (İdareci) bir adam, (halkadakilerin) ellerinde de çakıl taşlan var. (idareci): "Yüz defa Allahu ekber deyin" diyor, onlar da yüz defa Allahu Ekber diyorlar. Sonra, yüz defa La İlahe İllallah, deyin diyor, onlar da yüz defa La ilahe İllallah diyorlar. Yüz defa Sübhanallah deyin diyor, onlar da yüz defa Sübhanallah diyorlar."

"Peki onlara ne dedin?" dedi.

"Senin görüşünü bekleyerek -veya "senin emrini bekleyerek" - onlara bir şey söylemedim." dedi.

Dedi ki; "onlara kötülüklerini sayıp (hesap etmelerini) emretseydin ve, (bununla) iyiliklerinden hiçbir şeyin zayi edilmeyeceğine dair onlara güvence verseydin ya!" dedi. Sonra gitti, biz de onunla beraber gittik. Nihayet o, bu halkalardan birine geldi, başlarında durdu ve şöyle dedi:

"Bu, yaptığınızı gördüğüm şey nedir?" Dediler ki;

"Ey Ebû Abdurrahman! (Bunlar) çakıl taşları. Onlarla Allahu Ekber, La ilahe İllallah ve Sübhanallah deyişleri sayıyoruz." (Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ûd) dedi ki;

"artık kötülüklerinizi sayıp (hesab edin)! Ben, iyiliklerinizden hiç bir şeyin zayi edilmeyeceğine kefilim. Yazıklar olsun size! Ey Ümmeti Muhammed, ne çabuk helak oldunuz! Peygamberinizin -salallahu aleyhi ve sellem- şu sahabesi (içinizde hâlâ) bolca bulunmakta. İşte onun elbiseleri, (henüz) eskimemiş; kapları, (henüz) kırılmamış. Canım elinde olan (Allah'a) yemin olsun ki, sizler kesinlikle (ya)

Muhammed'in dininden daha doğru yolda olan bir din üzerindesiniz (-ki bu imkânsızdır.) veya bir sapıklık kapısı açmaktasınız." Onlar;

"Vallahi, Ey Ebû Abdurrahman, biz, başka bir şey değil, sadece hayrı (elde etmeyi) İstedik" dediler. (O da) şöyle karşılık verdi;

"Hayrı (elde etmek) isteyen niceleri vardır ki onu hiç elde edemeyeceklerdir. Rasûlullah -salallahu aleyhi ve sellem- bize haber vermişti ki; Kur'an'ı okuyacak olan bir topluluğun (bu okuyuşları sadece dilde kalacak), onların köprücük kemiklerini ileriye geçmeyecek. Vallahi, bilmiyorum, belki onların çoğu sizdendir." Sonra (Abdullah) onlardan yüz çevirdi.

(Amr b. Yahya'nın dedesi) Amr b. Selime, bundan sonra şöyle dedi: Bu halkalardaki (insanların) tamamını, en-Nehrevân olayında, haricîlerin yanında bize karşı vuruşurken gördük." [70]

İmam Şatıbi der ki; "Kendilerinin tasavvufçuların yolundan gittiklerini iddia edip "fakirler" diye şöhret bulan bir topluluk hakkında soru soruldu. Bunlar bazı geceler toplanıyorlar, tek bir ağızdan koro halinde cehri zikir yapıyorlar, sonra gecenin sonuna kadar musiki ve raksa dalıyorlar. Fakih diye bilinen bazı kişiler de onlarla beraber bulunuyorlar ve bu yolu gösteren şeyhlerin peşlerinden gidiyorlar. Bu caiz midir?

Cevap olarak denildi ki; bunların hepsi sonradan uydurulmuş bidatlerdir ve Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabının ve güzellikle onları takip edenlerin yoluna muhaliftir. Allah Azze ve Celle yarattıklarından dilediği kimseleri Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ve ashabının yolundan yararlandırmaktadır.

Sonra bu cevap çeşitli beldelere ulaştı ve bu bidatleri işleyenlerin üzerine kıyamet koptu. Tarikatlarının silinip yok olacağından ve menfaatlerinin kesileceğinden korktular. Bunun üzerine hemen kendilerini savunmaya geçtiler, faziletleri sabit, Allah'a ve Rasulü'ne bağlılıkları bilinen, sünnet ile amel etmeyi prensip edinmiş tasavvuf şeyhlerine intisap ettiklerini söyleyerek kendilerini savundular. Halbuki onlar tasavvuf şeyhlerinin

---

[70] Darimi(206) Taberani ve İbni Vaddah bunu hasen bir isnad ile rivayet etmiştir. Bkz.: Taberâni(9/125) İbni Vaddah Ma Cae Fil Bid'a(s.8-13) Suyuti el Emru Bil İttiba(s.83)İbnul Cevzi Telbisu İblis(s.16) Mecmau'z-Zevâ'id, (1/181). Hadisin merfû kısmı için bkz. Müslim(1/663); İbn Mâce(1/59); Ahmed b. Hanbel(1/380, 404)

tuttukları yola ters düştükleri için delil olarak onlara bağlı olduklarını söylemeleri geçerli değildir. Zira onlar, tuttukları yolu üç temel esas üzerine bina ettiler; ahlak ve davranışlarında Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e uymak, helal lokma yemek ve bütün amellerde ihlaslı olmak. Bunlar ise bu üç esas hakkında şeyhlerine muhalefet ettiler. Bu yüzden onların cemaatine dahil omaları mümkün değildir...

Selefi salihin kendi aralarında Kur'an okuyup ilim müzakeresi yaparlardı. İşte bu, zikir meclislerinden bir meclistir. Ebu Hureyre r.a. şu hadisi rivayet etmiştir;

"Allah'ın evlerinden bir evde Allah'ın Kitabını tilavet ve aralarında onu müzakere eden hiçbir topluluk yoktur ki, üzerlerine sekinet inmiş, İlahi rahmet kendilerini bürümüş, melekler her yanlarını sarmış ve Allah Azze ve Celle kendilerini Mele-i A'la'da yanındaki meleklerle anmış olmasın"[71]

Zikir maksadıyla toplanmak da böyledir...fakat onlar koro halinde zikir yapmak için toplanmamışlarsa böyledir. Bir topluluk Allah'ın nimetlerini anmak veya ilim sahibi kişilerse aralarında ilim müzakere etmek veya içlerinde bir alim varsa onun etrafında ilim öğrenmek için oturdukları veya birbirleriyle Allah'a nasıl itaat edileceği, isyandan nasıl sakınılacağını müzakere etmek üzere toplandıkları zaman, peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabı arasında yaptığı, sahabe ve tabiinin de aynısını uyguladığı meclisler gibi olacağından bu meclislerin hepsi zikir meclisi olacaktır...

İşte gerçek manada zikir meclisleri bunlardır. Kendilerinin tasavvuf yolunu izlediğini iddia eden o fakirlerden bidat ehli olanları, Allah Azze ve Celle böyle meclislerden mahrum bırakmıştır... sapıtmışlar ve kendileri gibi cahillerin peşinden gitmişlerdir. Kur'an ayetlerini ve Hadisleri okumaya başlamışlar, fakat onları da ilim sahiplerinin söylediklerine göre değil, kendi kafalarına göre yorumlamışlardır. Sıratı müstakimin dışına çıkmışlardır. Neticede yine toplanıyorlar ve içlerinden birisi Kur'andan bir şeyler okuyor, fakat bu okuyucu güzel sesli, hoş nağmeli ve makam bilen birisi oluyor, okuyuşunda kötülenen şarkılara benziyor. Sonra da gelin Allah'ı zikredelim diyorlar, seslerini yükseltiyorlar, sırayla bu zikre devam ediyorlar, bir tarafta bir grup, diğer tarafta bir grup, şarkıya benzer şekilde koro halinde zikir yapıyor. Bunun da mendup olan zikir meclislerinden olduğunu iddia ediyorlar. Yalan söylüyorlar! Eğer bunların yaptıkları doğru olsaydı, bunu böyle anlamaya ve böyle amel etmeye selefi Salih daha layık idi. Aksine,

[71] Müslim(1455) İbni Mace(225)

onların yaptığı şekilde zikir yapmak, Kur'an'ın ve sünnetin neresinde görülmüş?..[72]

16- İmam el Kadı Iyaz r.a. naklediyor; "et Tinnisî dedi ki; "İmam Malik r.a.'ın yanında idik. Ashabı da oradalardı. Nusaybin halkından birisi dedi ki;

"Bizim o tarafta "sufiler" denilen bir topluluk var. Çok yiyorlar, sonra kasideler okumaya başlıyor ve kalkıp raksediyorlar"

Bunun üzerine imam Malik dedi ki; "onlar çocuk mu?" "hayır" dedi. "peki onlar mecnun mu?" diye sorunca adam dedi ki; "hayır onlar şeyhtirler ve akıl sahibidirler." İmam Malik dedi ki;

"İslam ehlinden hiç kimsenin böyle yaptığını duymadım!!!" adam dedi ki;

"Onlar yiyorlar, sonra kalkıp ayakları üzerinde raks ediyor, bazıları başlarını ve yüzlerini tokatlıyorlar" bunun üzerine imam Malik güldü ve kalkıp evine girdi. Malik r.a.'ın ashabı adama dediler ki;

"Arkadaşımıza uğursuzluk getirdin. Biz otuz küsur senedir onun meclisindeydik, bu gün dışında güldüğünü görmedik."[73]

Şeyhul İslam İbni Teymiye (R.a.), der ki; "her kim; "*La ilahe illallah avam halkın zikridir, havasın zikri Müfred isimdir. Yani zikir yalnız Allah kelimesidir"* diye iddia ederse sapıtmış, fahiş bir hataya düşmüş olur. bazılarının; "**Sen Allah de, sonra onları bırak batıl dedikodularında oynaya dursunlar**."(En'am 91) ayetini alıp da iddilarına delil getirmeleri, bunların en açık yanılmalarıdır. Çünkü bu ayetteki "Allah" ismi şerifi, ayetin baş tarafındaki; "**Musa'nın nur ve insanlara hidayet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?"** sorusunun cevabıdır. Kastedilen, tek olarak "Allah" demek değildir.

Sonra tek bir isim ister şahıs zamiri, isterse gayb zamiri olsun tam bir kelam ve mana ifade eden bir cümle değildir. (yani Allah Allah Allah, hu hu hu kelimeleri tam bir anlam ifade eden cümle değildir.) bu çeşit tek kelime ne iman, ne küfür, ne emir ne de yasak ifade etmez. Bu çeşit zikri seleften

[72] Şatıbi el İ'tisam(1/294-298)
[73] Kadı Iyaz Tertibul Medarik(2/54)

ve ashabdan hiçbir kimse yapmamış ve Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem de meşru kılmamıştır. Bir tek ismi zikretmek, bizzat kalbe anlamlı bilgi de vermez. Sadece kalbe mutlak bir tasavvur verir ki onun üzerine ne menfi ne müsbet hiçbir fikir bina edilmez. Öyleyse bu faydasızdır. Şeriat ise, bizatihi manalar ifade eden zikirleri meşru saymıştır...

Bazı şeyhlerin söylediği nakledilen; “La ilahe illallah derken la ilahe deyip te, illallah diyemeden ölürsem diye korktuğum için Allah Allah diyorum” sözü sakattır. Zira bu korkunç bir hatadır. Çünkü ameller niyetlere göredir. Şüphesiz sahih hadiste; can çekişen kimseye la ilahe illallah kelamı şerifini telkin etmek emredilmiş, “her kimin son sözü la ilahe illallah olursa cennete girer” buyrulmuştur. Eğer bu mübarek cümle zikredilmesi mahzurlu cümle olsaydı, o söylerken her an ölmesi beklenen bir kimseye telkin edilmez, kötü bir şekilde ölmesine meydan verilmezdi. “Allah” demesi telkin edilirdi. Hulasa, “Allah Allah, hay, hu” diye zikretmek sünnetten çok uzak, bidatın en içinde ve şeytanın saptırmasına en yakın olandır...”[74]

Şeyhul İslam İbni Teymiye’nin sözlerine şunu da eklemek gerekir; Enes r.a.’ın rivayet ettiği hadiste; “Yeryüzünde Allah Allah diyen kaldıkça kıyamet kopmayacaktır” buyrulmuştur.[75] Hadisin diğer bir metni şöyledir; “Allah Allah diyen hiçbir kimsenin üzerine kıyamet kopmaz.”

Bu hadisler İbni Teymiye’nin söylediklerine zıt değildir. Zira bu rivayetlerde lafzatullah mansub (son harfinin harekesi üstün) olarak gelmiştir. Bu takdirde nasba amil olan fiil muzmerdir, ismin tekrarı, fiil yerini tutmuştur. Buna nahiv ilminde “tahzir” derler ki, mef’ulün bih çeşitlerindendir. Tahzir, bir şeyden sakındırmak demektir. O halde; “Allahe Allahe” cümlesindeki muzmer fiil de; “ihzer” yani; “sakın” fiilidir. Böylece cümlenin manası; “Allah’tan sakın diyen hiçbir kimsenin üzerine kıyamet kopmaz.” Demektir. İmam Müslim bu hadisi rivayet ederken merfu (ötreli) okumuştur. Bu takdirde de cümle mübteda ve haber olur. İbni Ca’fer bu hadisi “La ilahe illallah” tevhidi olarak rivayet etmiştir ki, “Allah Allah” lafzıyla gelen rivayetin tefsiridir.[76]

Şa’rani, Heytemi, A’lai, Haskefi, Ramli, Hatib Şirbini, Gazzi ve daha bir çok alimin üstadı, Hafız İbni Hacer, İbni Receb, Bulkini, Zerkeşi, İbni Hümam, Gamri, Nüveyri, Münavi gibi meşhur alimlerin tilmizi olan, aynı zamanda Suyuti’nin de üstadı olan Şeyhulislam Ebu Yahya Zekeriya Bin

---

[74] İbni Teymiye Ubudiyet(s.110-112)
[75] Müslim(234)
[76] Ahmed Davudoğlu Sahihu Müslim Şerhi(2/26)

Muhammed el Ensari, fetvalarını ihtiva eden eseri; **el İ'lam vel İhtimam**'da der ki;

"Soruldu; Sema haram mıdır?

Cevap; sema iki çeşittir; birincisi; Kur'an, hadis, manzum veya nesir güzel sözler dinlemek gibi, güzel olan sema. Nitekim vecd ve gaybet bununla hasıl olur. Rivayete göre bir sufi, okuyucunun; "**Ey tatmin olmuş nefs! Dön Rabbine**!"(Fecr 27) ayetini okuduğunu duyunca bu ayeti tekrar edip durmuş ve demiş ki; "kaç defadır dön diyorum dönmüyorsun" bunun üzerine büyük bir çığlık atıp ruhunu teslim etmiş. İşte böyle sema caiz, hatta müstehaptır. Özellikle ahiret işlerini hatırlamaya sebep olursa.

Allah Teala'nın kavli buna işaret ediyor; "**Sözü dinleyip ona en güzel şekilde uyan kullarımı müjdele!**" yani; kişi, güzel söz ve kötü söz dinleyen topluluk ile oturursa, güzeli söyler ve kötüyü terk eder. Bu, ayetin birinci izahıdır. İkincisi; "Sözü yani; Kur'anı dinleyip ona en güzel şekilde uyanlar; yani helalini yapan, haramından sakınan demektir. Üçüncüsü; "Sözü, yani Kur'anı dinleyip ona en güzel şekilde uyan, yani; affı tercih eden demektir. Zira Kur'anda kısas da vardır, affetmek de. Af bu ikisinin en güzelidir...

İkinci tür sema; şu zamanda yaygın olan ve yukarda anlatılan ile alakası olmayan, haram ve yakışıksız şeyler içeren, heybet ve vakarı gideren semadır ki, tembellikten zevk alan, cahilliğin kendilerine galip geldiği, dinlerini oyun ve eğlence edinen topluluğun işleridir.

Gaflet ve şarkı ile vakitlerini harcarlar, haram olan müzik ve semaya bağlanırlar, tabiatın reddettiği şeyler dinlerler. Onlar eğlence ile ve müzik ile bilinip çağrılırlar. Yediklerinin çoğu haram ve şüphelidir. Tıka basa midelerini doldururlar. Sonra onları harekete getirmek üzere, birileri kadınları vasfeden şiirler düzer.

İşte o zaman büyüklerle küçükler birbirine karışır, kimi el çırpar, kimi ayakları üzerinde rakseder, kimi coşar, kimi kolunu sallar, hayvanlar gibi dönerek yürür, kimi eşek sesi gibi bir sesle anırır, inler. Şayet orada güzel bir kadın veya tüysüz bir genç olsa, çoğunluğu asi şeytanlara döner, ona bağlanır ve vecde gelirler. Hatta mutasavvıfların çoğu bunun mendup olduğuna inanıyor. İcma ile bu bozukluktur, alimlerden hiç biri bunu söylememiştir.

Bilakis Kitap, sünnet ve imamların sözleri bunların haram olduğunu ortaya koymaktadır. Herkesin bu haramları ortadan kaldırmak için çalışması vacibdir."[77]

Soruldu; "Allah'ı zikretmek için toplanmış olan cemaat, deriden yapılmış bir (enstrumana) deynekle vuruyor, bazısı raksediyor, bazısı vecde gelmeye çalışıyor. Bu haram mıdır? Onlardan biri, hal galebesi ile istek dışı olarak raksetmeye başlasa bu caiz midir? Bu haram semaya dahil midir? Ve orada bulunmak haram olur mu?

Cevap; mücerred olarak raks ve deri üzerine deynekle vurmak haram değil, çirkin bir bidattir. Bununla ancak aklı eksikler meşgul olur. İhtiyarı olmadan hal galebesi ile raks etmek, haram olan raksa girmez. Şayet haram arzular veya haram olan müzik beraberinde olursa, icma ile bu, haramdır. Haram sema toplantılarına katılmak, orada bulunmak da haramdır."[78]

17- Hz. Âişe: "Peygamber (s.a.s.) (zamanının) her ânında Allah'ı zikrederdi" dedi.[79]

Rasûlullah (s.a.s.) Rabbını zikretmek, O'na hamdetmek ve etrafındakilere O'ndan bahsetmek için, en ufak bir işi, bir değişikliğini fırsat biliyordu. Elbisesini giyerken, bineğe binerken, bir yokuş inişinde veya tırmanışında, yolda bir değişiklik olunca, enteresan bir durum karşısında, yatağa yatarken, uykudan kalkarken, tuvalete veya banyoya girerken ve çıkarken, evden dışarıya adım atarken... her durum karşısında zikir O'nun dilinde, gönlünde ve zihninde idi. Bütün bu durumlarda hamdettiğini, tesbih ve tekbir ile Allah'ın ismini andığını hadis kitapları zikreder. Nimet görür, Allah'a şükreder, yemeğe başlarken besmele ile zikreder, yemek esnâsında Allah'ın nimetlerini tefekkür eder ve insanlara Allah'ı hatırlatır, bunu tavsiye eder, sonunda mutlaka hamd ü senâda bulunur, şükrederdi. Allah'la kopuk bir sâniyesi olmadığını, her çeşit dünyevî zorluk ve kolaylık karşısında O'na yöneliyor, duâ ediyor, sabrediyor, şükrediyor; Allah'la bağını tazeliyor, zikrin tüm çeşit ve kapsamıyla zikrediyordu.

---

[77] Şeyhulislam el Ensari el İ'lam vel İhtimam(s.490 v.d.)

[78] El İ'lam vel İhtimam(s.492-493)

[79] Buhari(1/116) Müslim(1/282) Tirmizi(3384) İbni Mace(302) Ebu Davud(18) Ahmed(6/70) Beyhaki(1/90) Kurtubi(4/310) Ebu Avane(1/217) Şerhus Sünne(2/44) Fethul Bari(1/431) Mişkat(456) Tahavi Meanil Asar(1/88) İrvaul Galil(2/244) İbnu Huzeyme(1/103) Ebu Nuaym Müsnedül Mustahrec(1/407) Ebu Ya'la(8/152) Taberani Evsat(2/100)

Zikir İbâdetinin Yerine Getirilmesi

Zikir ibâdetinin ne kadar önemli olduğu Kur'an âyetlerinden ve hadislerden anlaşılıyor. Yukarıya aldığımız bir kaç âyet bu konuda bize yeterli bilgiyi veriyor. Rabbimiz, vurgulu cümlelerle kullarının kendisini zikretmelerini emrediyor.

Bir anlamda imanın ortaya konulması ve Allah'a itaatın ifadesi olan bu zikir ibadeti nasıl yerine getirilecek? Ya da hangi ibadetler zikir sayılmaktadır? Zikrin özel bir şekli var mıdır?

Bilindiği gibi Kur'an, ilk insanın (yani Hz. Âdem'in) hata yaptıktan sonra Rabbinden bir takım kelimeler aldığını ve onlarla Rabbine tevbe ettiğini haber veriyor. Ilk insan, bu kelimelerle Rabbini 'tezekkür' etmişti, unuttuğunu hatırlayabilmişti. Levh-i Mahfuz'dan 'zikr' olarak indirilen Kur'an âyetleri, insanlara Allah'ı hatırlatan ilâhî belgedir. Öyleyse en büyük 'zikir' Kur'an'dır ve O'nu okumak, O'nunla meşgul olmak, O'nun ilkelerini hayat uygulamak, O'nun çizdiği sınırları korumak, O'nun hükmüne uymak; en güzel zikir'dir.

İnsan Kur'an okur, onun âyetleri üzerinde tefekkür eder. Sonra kainata bakar ve Allah'ın oradaki sayısız âyetlerini düşünür. O âyetlerin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'ın büyüklüğünü, ölümü ve ölüm ötesini aklına getirir. Kıyamet sahneleri gözünü önünde canlanır, Cenneti ve Cehennemi düşünür. Oradaki yalnızlığı, yardımcısız ve dostsuz kalmayı, Hesabın çetin oluşunu anar. Sonsuz kurtuluşun ve ebedî saadetin nasıl kazanılacağını hesap eder. Bütün bunları insana olduran, meydana getiren, insana vahiy yoluyla haber veren Rabbini zikreder. Zaman zaman 'el-hamdu li'llah, Allahu ekber, lâ ilâhe illalah Muhammedu'r Rasulullah, sübhanellah' ve benzeri zikir cümlelerini söyler. Böylece her an Rabbini hatırlar, O'nu hiç aklından çıkarmaz. O'nun adını, azametini, Rabbliğini, kahrını ve gücünü, ni'met verici oluşunu ve insana olan sevgisini, merhametini ve affını hatırına getirir.

Bütün bu hatırlamaların tesiri kalpte duyulur, kalpten organlara geçer ve organlar da bunların uzantısı olan amelleri yaparlar. Işte

bu Allah'ı zikretmektir ve bu şekilde hatırlamanın sonucu da takvâ'ya ulaşır.

Kalbin zikri, kalbin Allah'ı ve O'nunla ilgili şeyleri hatırlaması; bedenin Allah'ı zikretmesine yol açar. Bedenin 'zikir' hali üzerinde olmasını sağlar. Böyle davranan bir mü'min; Allah'ın insanlara indirdiği 'eşsiz zikr'i olan Kur'an-ı Kerim'i anlamaya başlar, ona teslim olur, ona iman eder. Sonra da onun ilkeleri doğrultusunda salih amel işlemeye başlar. Böylece insan unutkan olmaktan çıkar, yakînî (kesin) iman sahibi olur. Işte bu makam kul için 'zikir' makamıdır.

Aslında zikir ibadetinin bir sonu yoktur. Kur'an; "Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin ve O'nu sabah akşam tesbih edin." (Ahzâb, 41-42) buyurarak, mü'minlere günün her saatinde Allah'ı zikretmelerini emrediyor. Sabah-akşam günün her saatini kapsar ve mü'min her güne ait ibadetlerini yerine getirir. Mü'minin yerine getirdiği bütün ibadetler birer zikirdir. Mü'min, Rabbini ne kadar anarsa ansın, hangi güzel zikirle hatırlarsa hatırlasın; bu, onun için fazilettir.

Yukarıda geçtiği gibi zikir, Allah'a itaattir. Öyleyse O'nun emrettiklerine uymak, yasaklarından kaçmak zikirdir. Bu, elbette bedenle ve dille yapılan zikirdir.

Mü'min, kalbine Allah sevgisini ve korkusunu koyar, O'nu kalpte devamlı hatırlar ve âyetlerini düşünürse; bu, kalp ile zikir olur.

Mü'min, Kur'an okur, bol bol dua eder, Allah'ı hatıra getirecek zikir sözleri söyler ve Allah'ın âyetlerini konuşursa; bu da dil ile zikir olur.

İnsanlar içerisinde Allah'ı en güzel ve mükemmel zikreden elbette Peygamberimiz (sav)di. O'nun bütün sözleri birer zikirdi. O'nun emirleri ve yasakları, Allah'ın adlarından ve sıfatlarından bahsetmesi, Allah'ın hükümlerinden ve fiillerinden söz etmesi, O'nun va'ad ve va'idinden (müjde ve korkutmalarından) haber vermesi, O'na hamdetmesi, O'nu tesbih etmesi, O'ndan dua ile bir şey istemesi, hep Allah'a rağbet etmesi, O'ndan korkup çekinmesi, O'na

tevekkül etmesi, hep O'nun zikirlerindendi. Peygamberimizin susması bile kalbinin bir zikridir. Allah'ın Rasûlü her durumda ve her an Rabbini zikrederdi.

Zikir, Kur'an'ın emrettiği önemli bir ibadettir ve yukarıdan beri anlatıldığı şekillerde yerine getirilmesi mümkündür. Bazı kesimler tarafından gizli mi - açık mı, toplu mu - tek başına mı yapılmalı, gibi tartışmalara ihtiyaç yoktur. Islâm, mü'minlerin nasıl ibadet edeceklerini göstermiştir. Emredilen ibadetlerin dışında dileyen, bid'at olmamak şartıyla, Peygamberimizin yaptığı gibi olmak kaydıyla, istediği kadar nafile ibadet yapabilir.

Ancak İslâm'ı bize öğreten Peygamberi ve O'nun sahabelerinin hayatında, kol kola verilmiş bir şekilde, yatarak-kalkarak, bağırıp çağırarak, kendinden geçerek bir zikir yapma şekli yoktur. Hele hele de zikri illa da bir üstadın emri altında yapıp, zikri üstadlara, şeyhlere havale etmek, onların da Allah'a götürmelerini beklemek gibi bir yanlışlık yoktur. Kul, gücü yettiği kadar ibadet yapar, dili döndüğü kadar dua eder, Rabbini anar. Umulur ki Allah (cc) ihlasla yapılan az amellere bile bol karşılık verir.

Allah'ı zikretmekten yüz çevirenlere şeytan musallat olur. Şeytan ise insanın düşmanıdır (Zuhruf, 36).

Zikir, kalpleri doyuran, iştahların aç gözlülüğünü gideren, susuzları suya kandıran, akılları hedefine ulaştıran bir ibadettir. Zikir kul için uyanıklılıktır, şuurdur, bilinçli olmaktır. Zikir takvaya ulaştırır, takvayı öğretir, takvaya arkadaş eder. Zikir şuurları diri tutar, gönülleri gafletten korur. Zikir ilaçtır, zikir iksirdir, zikir ab-ı hayattır, zikir canlara can katan merhemdir. Zikir yoksullukları kanaat zenginliğine, yalnızlıkları ebedi ve bitmez dostluğa, mahrumiyetleri ilâhî ilgiye dönüştürür. Zikir dünyalık korkuları giderir, endişeleri umuta çevirir, hayalleri götürür; onun yerine solmaz gerçekleri yerleştirir. Zikir boş kuruntular (ümniyye) yerine Allah'ı bilme, takdir etme, önünde kul gibi eğilme ve O'ndan isteme cesareti arama ümidini verir.

Zikretmeyenler, ya da ‘zikir’den yüz çevirenler ebedí açlığa, doyumsuzluğa, mutsuzluğa, sıkıntılı bir hayata ve yalnızlığa mahkûmdurlar.

Kur’an; bedenin, kalbin ve toplumun mutluluğunu şu muhteşem ifadelerle ortaya koyuyor:

“Dikkat edin, kalpler ancak Allah’ın zikriyle tatmin olur (doyar ve huzura kavuşur).” (Ra’d, 28)

Kur'ân-ı Kerim'de Zikir Kavramı

"Zikr" kelimesi ve türevleri Kur'ân-ı Kerim'de 292 yerde geçer. Sadece "zikr" kelimesi ise, 76 yerde zikredilir. Sadece emir halinde 37 yerde geçer. İslâmî kavramlardan, anlamı en çok daraltılanlardan biri "zikir" kavramıdır. Zikir kelimesi, çok geniş bir anlama ve muhtevâya sahip olduğu halde, neredeyse tek anlama indirgenmiş ve içi boşaltılmıştır.

"Zikr" kelimesi, Kur'an'da 30'un üzerinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır: Zikir kelimesiyle ifade edilen bu anlamlar: Zikretmek, söylemek, bahsetmek, konuşmak, hatırlamak, hatırlatmak, anmak, gereğini yapmakla birlikte hatıra getirmek, kadrini bilmek, tefekkürle birlikte hatıra getirmek, mükâfatlandırmak, övmek, şükrünü edâ etmek, tekbir getirmek, telbiye, duâ ve yakarış, söz, laf, kıssa, haber, Kitab, Kitab indirme, Kur'an, Kur'an dışnda ilâhî kitaplar, Peygamber, şân, şeref, şeref verici husus, nasihat ve düşünceye sevkeden husus, düşünce, ikaz ve nasihat, delil, hatırlamaya (ibrete) sevkeden vaaz ve öğüt anlamlarına gelir.[80]

Bir başka araştırıcı, zikir kelimesinin Kur'an'da 37 mânâda kullanıldığını belirtir. Bu anlamları alfabetik olarak şöyle sıralar: Anlamak, anlatmak, besmele, bilme, dâvet etmek, delil, düşünenler, düşünmek, görmek, hatırlamak, hatırlatmak, ibâdet etmek, ibret, iman, itaat etmek, kıssa, kitap, konuşmak, kulluk yapmak, Kur'an, Levh-i Mahfûz, mükâfatlandırmak, namaz kılmak, okumak, öğüt, öğüt almak, öğüt vermek, sevmek, söylemek, şan, şeref, şerefli, şükretmek, Tevrat, uyarı, vahiy, yol göstermek, erkek.[81]

Zikir ve türevleri, fiil ve isim olarak Kur'an'da çok sık geçen kelimelerden biridir. Kur'an bu kavramı Allah'ın insanlara 'Hakkı, görevlerini ve hesabı' hatırlatması, Kur'an ile hatırlatma, kulların Allah'ı her türlü ibadetle hatırlamaları, uyarı, şeref ve üstünlük gibi anlamlarda kullanmaktadır.[82]

---

80 Mahmut Çanga, Kur'ân-ı Kerim Lügatı, Timaş Y. s. 193-195
81 Ramazan Yılmaz, Kur'ânî Kavramlar, s. 145
82 Ahmet Kalkan, Kur'an Kavram Tefsiri

Zikir, mârifet ve bilgi ile olmalıdır. Allah'ın zikir emri karşısında ilk duyulan şey, âcizlik ve Yaratıcı'nın kudretine teslim olma arzusudur. "Sana lâyık olduğun şekilde ibâdet/kulluk ve zikir yapamadık." İmanın ve kulluğun başı, bu anlayıştır. En güzel zikir de "Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" kelime-i tevhîdidir. Bu tevhidin ve teslimiyetin gereği de, bu âcizlik içinde kendini, Allah'ın emirlerinin tek yürütme vâsıtası bilerek, istenilen görevleri en güzel şekilde ve âzamî derecede yerine getirmek için yalnız Allah'tan yardım dileyip en iyi şekilde yapmaya çalışmaktır. İşte bu da, zikrin ve şükrün ta kendisidir. Yani, yüklenen sorumluluk, imkân ve kabiliyet şartına bağlanmıştır. Fakat o yetenek, Allah'ın bir yardımı olduğu için onun da işin aslında bir sınırı ve sonu yoktur. Bundan dolayı kul, Allah'ı zikirle O'ndan yardım diler ve kendine verilen kabiliyeti sarfeder. Şu halde, her mü'min "Beni zikredin!" emri karşısında âcizliğini hissederek önce: "Ancak Sana ibâdet/kulluk eder ve ancak Senden yardım dileriz." (Fâtiha, 4) şeklindeki kesin sözünü hatırlayacak; zikir ve şükür için Allah'tan yardım isteyecektir.[83]

---

[83] Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Y. c. 1, s. 445-447

Bazı Fazîletli Zikir Sözleri:

Ebû Mûsâ (r.a.) anlatıyor: Bir seferde Peygamber (s.a.s.) ile beraberdik. Cemaat, yüksek sesle tekbir almaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Kendinize acıyın; siz ne sağıra duâ ediyorsunuz; ne de bir gâibe! Muhakkak siz işiten yakın bir zâta duâ ediyorsunuz ki, o sizinle beraberdir." Ebû Mûsâ: "Ben onun arkasındaydım ve 'lâ havle velâ kuvvete illâ billâh (güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur' diyordum. Bunun üzerine de: "Ey Abdullah bin Kays! Sana cennet definelerinden bir define göstereyim mi?" dedi. Ben: "Hay hay yâ Rasûlallah!" dedim. 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh (güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur' de!" buyurdu. (Müslim, Zikir 44, hadis no: 2704)

"Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Onları kim ezberlerse cennete girer. Allah tektir, teki sever." (Müslim, Zikir 5, hadis no: 2677) Diğer rivâyet şöyledir: "Gerçekten Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Bir müstesnâ yüz isim! Bunları kim sayarsa cennete girer." (Müslim, Zikir 6, hadis no: 2677)

"Sübhânallahi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber' demem, benim için güneşin üzerine doğduğu her şeyden daha sevgilidir." (Müslim, Zikir 10)

"Bir kimse günde yüz defa, 'Lâ ilâhe illâllahu vahdehû lâ şerîke leh, lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdu, ve hüve alâ külli şey'in kadîr (Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun şerîki/ortağı yoktur; mülk O'nundur, hamd de O'na mahsustur. Hem O her şeye kaadirdir)' derse, o kimse için on köle (âzât etme) dengi sevap olur. Ve kendisine yüz hasene yazılır; yüz günahı da silinir. O gün, akşamlayıncaya kadar şeytandan muhâfaza olur. Onun yaptığından daha faziletli bir işi kimse yapamaz. Meğer ki, onun yaptığından fazla yapsın. Ve bir kimse günde yüz kere 'Sübhânallahi ve bihamdihî (Allah'ı hamdiyle birlikte tenzih ederim)' derse; günahları denizin köpüğü kadar bile olsa sâkıt olur." (Müslim, Zikir, 28, hadis no: 2691)

"İki kelime vardır ki, dile hafif, mîzanda ağır, Allah'a makbuldürler. (Bunlar:) 'Sübhânallahi ve bihamdihî, sübhânallahi'l-azîm (Allah'ı hamdiyle birlikte tenzih ederim. Yüce Allah'ı tenzih ederim)' (kelimeleridir)." (Müslim, Zikir 31, hadis no: 2694)

"Sübhânallahi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber (Allah'ı tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur ve Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah her şeyden büyüktür)' demem, benim için, üzerine güneş doğan her şeyden daha makbuldür." (Müslim, Zikir 32, hadis no: 2695)

Mus'ab bin Sa'd (r.a.) anlatıyor: Bana babam rivâyet etti. (Dedi ki: 'Rasûlullah (s.a.s.)'ın yanındaydık. "Biriniz her gün bin sevap kazanmaktan âciz midir?" diye sordu: "Yüz kere tesbih eder (Sübhânallah der) ve kendisine bin sevap yazılır. Yahut üzerinden bin günah indirilir" buyurdu. (Müslim, Zikir 37, hadis no: 2698; Buhârî Deavât, Bed'ul-Halk; Tirmizî Deavât; İbn Mâce, Sevâbu't-Tesbîh)

Muhâcirlerin fakirleri Rasûlullah (s.a.s.)'a gelerek: 'Varlık sahipleri yüksek dereceleri ve devamlı nimetleri alıp gittiler' demişlerdi. Rasûlullah (s.a.s.): "Neymiş o" diye sordu. Muhâcirler: '(Ne olacak,) Onlar da bizim kıldığımız gibi namaz kılıyor; bizim tuttuğumuz gibi oruç tutuyor. (Ama,) Onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz; onlar köle âzâd ediyor, biz edemiyoruz' dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.): "Ben size bir şey öğreteyim mi? Onunla sizi geçenlere yetişir; sizden sonrakileri de geçersiniz. Hem hiçbir kimse sizden daha fazîletli olamaz; meğer ki sizin yaptığınız gibi yapmış olsun!" buyurdu. Muhâcirler: 'Hay hay yâ Rasûlallah!' dediler. Rasûlullah: "Her namazdan sonra otuz üç kere tesbih (sübhânallah), tahmid (el-hamdu lillâh) ve tekbir (Allahu ekber zikri) edersiniz." Bunun üzerine fakir muhâcirler Rasûlullah (s.a.s.)'a dönerek: 'Mal, mülk sahibi din kardeşlerimiz bizim yaptığımızı işitmiş; bunun mislini onlar da yaptılar' dediler. Rasûlullah: "(Ne yapalım,) Bu, Allah'ın bir fazl u keremidir; onu dilediğine verir" buyurdu. (Müslim, Mesâcid, 142, hadis no: 595)

"Bir kimse her namazın sonunda Allah'a otuz üç defa tesbih, otuz üç defa hamd eder, otuz üç defa da tekbirde bulunursa,

bunların toplamı doksan dokuz eder. Yüzün tamamında da: 'Lâ ilâhe illâllahu vahdehû lâ şerîke leh, lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdu ve hüve alâ külli şey'in kadîr' derse, günahları denizin köpüğü kadar bile olsa (yine) affolunur." (Müslim, Mesâcid, 146, hadis no: 597)

"Bir kimse, on defa 'Lâ ilâhe illâllahu vahdehû lâ şerîke leh, lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr (Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun şerîki/ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd de O'na mahsustur. O her şeye kaadirdir)' derse, İsmâil oğullarından dört kişi âzâd etmiş gibi olur." (Müslim, Zikir 30, hadis no: 2693)

Hz. Âişe: "Peygamber (s.a.s.) (zamanının) her ânında Allah'ı zikrederdi" dedi. (Müslim, Hayz, 117, hadis no: 373)

Peygamberimiz en faziletli zikirleri şöyle belirtir: "Kelimelerin en güzeli dört tanedir: 'Sübhânallah, ve el-hamdü lillâh ve lâ ilâhe illâllah ve Allahu ekber" (Buhârî, Eymân 19) Bunlara, hadisteki sırasıyla; tesbih, tahmîd, tehlîl ve tekbir denilir.

Tehlil:

Tehlil, "Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka ilâh yoktur)" sözünü söylemek demektir. Bu kelime, bilindiği gibi "kelime-i tevhid" olarak da adlandırılır. Tevhid, İslâm'ın temelidir. Allah'tan başka hiçbir ilâhın olmadığı, hâkimiyet, üstünlük, yaratıcılık ve ilâhlığın ancak Allah'a ait olduğunu kalp ve dil ile söylemeye tehlil denir. Tevhid kelimesi, iki kısımdan meydana gelir. Birinci kısmı, "Lâ ilâhe illâllah", ikincisi ise, "Muhammedün Rasûlullah (Muhammed Allah'ın rasûlü/elçisidir)"

Hz. Peygamberimiz, günde yüz defa tehlil'i okumayı/zikretmeyi tavsiye etmiş ve bunun, büyük sevapların kazanılmasına ve çeşitli günah ile zararların giderilmesine sebep olduğunu açıklamıştır (Buhârî, Deavât 64; Tirmizî, Deavât 60).

Aslında buradaki yüz sayısı, çokluğa işarettir. İhlâsla bol miktarda tehlil okumanın faziletini ifade etmektedir. Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: "Zikrin en faziletlisi; 'lâ ilâhe illâllah', duânın en faziletlisi de 'el-hamdü lillâh'tır." (İbn Mâce, Edeb 25; Tirmizî, Deavât 9).

Başka bir hadiste de Rasûlullah (s.a.s.): "Lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" demenin, çok sayıda günahların affedilmesine sebep olacağını söylemiştir (Tirmizî, Deavât 58).

Ebû Süfyan'ın naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.), Herakl'e mektup yazdığı zaman ona; "Gelin sizinle aramızda müsâvi, eşit olan bir kelimede birleşelim" demişti. Bu kelimenin, takvâ kelimesi olan "Lâ ilâhe illâllah" olduğu belirtilir (Buhârî, Eymân 19).

Bütün peygamberler, insanları tevhid inancına, Allah'a inanmaya ve yalnız O'na ibâdet etmeye çağırmışlardır. Peygamberlerin mücâdelesi, tevhid mücâdelesidir. Tehlil, bu tevhidi kalben, fikren ve zikren idrak etmek, yaşamak ve Allah'a yaklaşmaktır.

Tesbih:

Tesbih; Allah'ı O'na yakışmayan şeylerden tenzih etmek (uzak tutmak)tir. Tesbih, bir anlamda, Allah'ı büyük tanıma, O'na noksan sıfatları yakıştırmama, "sübhânallah" demek ve O'na ibâdet etmektir. Bu, bir çeşit Allah'ı zikirdir. Bazı âlimlere göre tesbih, zikrin türlerinden biridir.

Tesbih; Allah'ı, kutsal yüceliğine lâyık olmayan kusur ve noksanlıklardan, insanların ilâhlar/tanrılar hakkında düşündükleri eksik sıfatlardan gerek inanç, gerekse söz ve kalp ile tenzih etmektir, uzak tutmaktır. Allah Teâla yücedir, uludur, azimdir. Hiç bir şey O'nun benzeri ve dengi değildir. O en yüce sıfatlara sahiptir. İnsanların aklına gelebilecek bütün eksik ve noksan sıfatlardan, kusurlardan uzaktır. Allah hakkında, insanlara ait şeyler düşünülmez. O, bütün bunların dışındadır. İşte, Allah'ı mükemmel (en yüce) sıfatlarla düşünmek, O'nu noksan sıfatlardan tenzih etmek (uzak tutmak) tesbihtir.

Aynı kökten gelen "Sübhân" Allah'ın bir ismidir. Yani, çok tenzih edilen, Allah'a inanmayanların O'nun hakkında düşündüklerinden ve söylediklerinden, her türlü kusurdan uzak olan demektir. "Sübhânallah" cümlesi, Allah'ın bütün eksikliklerden uzak, ama yüce sıfatların sahibi olduğunu ifade eder. Allah'ın zatının temizliğini ve kutsallığını da anlatır. Bu cümle; hem bir zikir, hem Allah'tan yardım isteme, hem de bazen bir şeye hayret edildiği zaman kullanılan bir ifadedir.

Allah'ı tesbih etmeyi ifade eden âyetler Kur'an'da bir hayli fazladır. Kur'an, Allah'ı zikretmeyi ve tesbih etmeyi beraber anıyor. Bu durum her iki ibâdetin ortak yanları olduğunu gösterir. "Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah akşam tesbih edin." (Ahzâb, 41-42; Âl-i İmrân, 41). Sabah ve akşam vakitleri zikir ve Allah'ı tesbih için en uygun zamanlardır. Ancak sabah-akşam ifadesi bütün günü kapsaması sebebiyle, âyet; Allah'ı her an zikredin, tesbih edin, bunu devamlı yapın anlamına da gelir.

"Şu halde onların söylediklerine karşı sabırlı ol, Güneşin doğuşundan önce ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et.

Gecenin bir bölümünde ve gündüzün uçlarında da tesbihte bulun ki hoşnut olabilesin." (Tâhâ, 130; Ayrıca bkz. Mü'min, 55; Kaf, 39).

"Sen Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol." (Hıcr, 98; bkz. Furkan, 58; Tûr, 48; Vâkıa, 74, 96; A'lâ, 1; Nasr, 3).

Kur'an'ın haber verdiğine göre yerde ve gökte olan bütün yaratıklar Allah'a tesbihte bulunurlar. Kur'an bunu bazen geçmiş zaman kipiyle 'tesbih etti' şeklinde, bazen şimdiki zaman kipiyle 'tesbih eder-ediyor' şeklinde vermektedir. Bu, varlıkların geçmişte ve şimdi sürekli tesbih ile meşgul olduklarını gösteren bir gerçektir (Hadid/1; Haşr, 1, 24; Saff, 1; Nûr, 41; Cuma, 1 vd.).

Canlı veya cansız varlıkların nasıl tesbih ettiklerini bilmiyoruz. Bu konuda birçok açıklama yapılmıştır; ama doğrusu onların tesbihlerinin nasıl olduğunu anlamak hem zor, hem de bunu anlama diye bir görevimiz yoktur. Bize düşen, bütün varlıkların ister istemez Allah'a teslim olup O'nu tesbih ettiklerini bilmek ve böyle bir gerçeğe şüphe duymadan inanmaktır. Bunu kabul ettikten sonra, onlar gibi bu yüce zikre katılmak, onlarla beraber Allah'a tesbihte bulunmaktır. Tıpkı Dâvud (a.s.) ile birlikte tesbih etsinler diye boyun eğdirilen dağlar gibi (Enbiyâ, 79; Sâd, 18).

"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, O'nu tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur, ama siz onların tesbihlerini anlayamazsınız. O Halim'dir, bağışlayandır." (İsrâ, 44). Onların tesbihlerini anlayamacağımıza göre, bu konudaki gayret boş bir çabadır. Burada önemli olan, evrendeki bu imana katılmak, bu koro ile beraber, âlemlerin Rabbini, O'nun lâyık olduğu gibi zikretmek/anmaktır.

Tahmîd:

Hamdetmeye, “elhamdülillâh” demeye “tahmîd” denilir. “Hamd”; bir nimetin veya güzelliğin kaynağı ve sahibi olan gücü, övgü ve yüceltme sözleriyle anmaktır. Bir başka deyişle ‘hamd’, isteğe bağlı bir iyiliğe veya onun başlangıç noktası olan bir yardıma karşı, gönül açıklığı ile o iyiliğin sahibine saygı ifade eden bir övgü sözüdür. Bunda hem nimet sahibini övmek, hem şükretmek, hem de yüceltme anlamı vardır. ‘Hamd’ kavramını Türkçe’de karşılayacak bir kelime bulunmamaktadır. Çünkü o yalnızca bir övme değil, methetme ile şükür arasında bir çeşit övme, özel bir methetmedir. Canlı veya cansız varlıklar da methedilebilir. Mesela, değerli bir elmas parçası veya güzel bir at övülebilir. Ama hiç bir zaman onlara hamd edilmez. ‘Hamd’, canlılara ve cansızlara istediği şekli ve değeri veren daha güçlü bir varlığa karşı yapılır.

Kur’an’ın birinci sûresi olan Fâtiha’nın ilk âyeti hamd olayının kime ait olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. “Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a aittir.”(Fâtiha, 2) Buna göre hamd sahibi bellidir. İnsanlar kendi görüşlerinden hareket ederek başkalarına hamd edemezler. Kur’ân-ı Kerim bu gerçeği başka bir âyette şöyle dile getirmektedir:

“Başlangıçta da sonda da hamd yalnızca Allah’a aittir.” (Kasas, 70). Hamd, eşi ve benzeri olmayan ilâhî rahmetin hakkıyla övülmesi, o rahmetin sahibinin hakkıyla yüceltilmesidir.

Bütün varlıklar Allah’a hamd içerisindedir. Ancak en olgun hamd inanan bir insan tarafından yerine getirilir. Çünkü mü’min bir insan, Peygamberinden öğrendiği gibi Allah’ı hakkıyla takdir eder, O’na nasıl hamd edileceğini bilir. Allah’ı ve O’nun Rabliğini anlayan samimi bir müslüman hamdi yalnızca Allah’a yapar. O her zaman ‘elhamdülillah’ diyerek Yaratıcıyı hakkıyla över ve yüceltir.

“Hamd olsun Allah’a ki, gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve nûru var etti. Yine inkârcılar, (başkalarını) Rablerine denk tutuyorlar.” (En’âm, 1)

“Onların orada duası: ‘Allahım! Sen her türlü eksiklikten uzaksın’, birbirlerine sağlık temennileri; ‘selâm’, dualarını sonu da; ‘âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun’ sözleridir (Yûnus, 10; Ayrıca bkz. A’râf, 43; Tâhâ, 130; Kasas, 70; Zümer, 74)

Kur’an’dan anladığımıza göre mü’minler Allah’a üç şekilde şükredebilirler:

1- Dil ile şükür: Ni’met sahibini anmak, O’nu övmek, O’nun nimet sahibi olduğuna iman etmekle ve bunu Tevhid kelimesiyle ilân etmekle olur. Bu basit bir teşekkür ifadesi değil, dil ile ‘şehâdeti’ getirmek, dil ile doğru sözlü olmak, dil ile Kur’an’ı tasdik etmek, dil ile İslâm'ı anlatma, Kur’an okuma ve dil ile Allah’ı çokca zikretmek ve buna benzer dil ile ilgili kulluk görevlerini yapmakla yerine getirilir.

2- Kalp ile şükür; imanı kalbe yerleştirdikten sonra nimet sahibinin Allah olduğunu kalp ile tasdik etmek, vahy ile gelen şeyleri kabul etmek, yüreğe Allah’tan başka kimsenin gerçek anlamda korkusunu ve sevgisini koymamaktır.

3- Fiil (aksiyon-eylem) ile şükür; Bedenin organlarıyla nimet verene itaat etmek ve O’nun yüce emirlerini yerine getirmektir. Kısaca İslâm'ı her bakımdan yaşamaya çalışmaktır. Çünkü nimet vereni bilip O’nu övmek, bir anlamda O’ndan gelen her şeyi kabul etmektir.

Şüphesiz yalnızca dil ile ‘Allah'ım sana şükürler olsun’ demek şükür için yeterli olmaz. Fiil ile şükür, Allah’a hakkıyla kulluk yapmakla beraber, aynı zamanda Allah’ın verdiği nimetlerden Allah’ın diğer kullarını da faydalandırmaktır. Hayat bir nimettir. Hayatın devamını sağlayan her şey birer nimettir. Allah’ın zâtını idrâk etmek bir nimettir. İman ise bir insan için en büyük nimettir. Allah’ın bir kuluna iman nasip etmesi, ona olan nimetini tamamlaması demektir.

Şükrün başı Allah’ı bilmektir. Allah’ı Rab olarak bilen, O’nun nimet verdiğinin şuurunda olan bir kimse de O’nu sevmeye başlar. Allah’ı seven O’na ibâdet eder, O’na hiç bir şeyi şirk koşmayarak O’nun nimet verici olduğunu itiraf eder. Kul bu şuurla eşi ve benzeri

olmayan bir Rabbin önünde kulluk yaptığının, bir büyük lezzetle ülfet ettiğinin farkında olur. Bu nedenle Tevhid, yani Allah'ı hakkıyle birlemek şükrün zirvesidir.

İnsan, kul olarak her zaman fakirdir, yani her açıdan Allah'a muhtaçtır. Çünkü O'ndan başka nimet veren yoktur. Hayatını sürdürebilmek için her zaman O'nun yarattığı nimetleri tadmak zorundadır. Kul bu nimetlerin karşılığını da ancak kullukla yerine getirebilir. İnsan, aynı zamanda hata ve günah içerisindedir. Günahkâr ise her an Rabbinin af ve mağfiretine muhtaçtır. Bu açıdan Allah (c.c.) kulları hakkında Rahmân, Rahim ve Ğafur'dur. Rahmân ve Rahim olan Allah kullarına nimet vererek ve ihsanda bulunarak merhamet etmektedir.

Şükür ahlâkının Hz. Muhammed'in hayatında nasıl somutlaştığını aşağıdaki örnek güzel bir şekilde göstermektedir: "Rasulüllah (s.a.s.) geceleri kalkıp ayakları kabarıncaya kadar namaz kılardı. Kendisine; 'Allah (c.c.) senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar yoruyorsun)?' denildi. "Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi. (Buhârî, Teheccüd 6, 2/63, Tefsir Fetih 1, 6/169, Rikak 19, 8/124; Müslim, Sıfatü'l-Münâfikîn 18, hadis no: 2819, 4/2181; Tirmizî, Salât 304, hadis no: 412, 2/268; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 17, 3/178).

Mü'minin hayatı sabır ile şükür anlayışı arasında geçmelidir. Allah'ın verdiği ni'metler sayılamayacak kadar çoktur. Bu ni'metlerin sahibine şükür, insanlık borcudur, yaratılışın gereğidir. Şükür borcu, iman ettikten sonra, bütün bir ömrü Allah'ın istediği gibi yaşamakla, nimet sahibinin rızâsı doğrultusunda yaşamakla yerine getirilir.

Tekbir:

"Tekbir", sözlükte, yüceltmek, büyük tanımak, ululamak demektir. Tekbir, bu anlamda Kur'an'da söyle geçmektedir:

"Ve de ki: 'Hamd (övgü), çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan ve düşkünlükten dolayı yardımcıya da (ihtiyacı) bulunmayan Allah'a aittir.' Ve O'nu tekbir edebildikçe tekbir et (büyük tanı)" (İsrâ, 111)

Şüphesiz âlemlerin Rabbi Allah (c.c.) her şeyden yücedir ve büyüktür. 'Kibriyâ' yani her türlü yücelik ve büyüklük O'nun Rabliğinin gereğidir. Mü'minler, iman ederek bu büyüklüğü tasdik ederler. Onlar Allah'ın büyüklüğü (kibriyâsı) karşısında istikbar etmezler, büyüklük taslayıp kibir göstermezler. Mü'minler, Allah'ın kendilerine hidâyet vermesinden dolayı Allah'ı 'tekbir' ederler, 'Sen en büyüksün' derler. Büyüklük (kibriyâ) kelimesi neyi ifade ediyorsa, büyüklükten ne kasdediliyorsa hepsinin Allah'a ait olduğunu ilân ederler. İşte 'tekbir', Allah'ın her şeyden üstün, ulu, azamet sahibi ve büyük olduğunu söylemenin adıdır.

'Tekbir' deyince elbette akla 'tekbir cümlesi' gelir. O da herkesin bildiği gibi 'Allahü ekber' cümlesidir. Bu da 'Allah en büyüktür' demektir. Bu söz, sıradan bir cümle değildir. Farklı ilâhlara inanan kimseler, tapındıkları ilâhları büyük bilirler. Birtakım zorbaların, diktatörlerin, tâğutların önünde secde edenler, ya da onlara severek itaat edenler; onları çok büyük, en büyük tanırlar. Kimileri kendilerine hükmeden güç odaklarını, iktidar seçkinlerini, devlet erkini en güçlü ve büyük zannederler.

Rabbimiz mü'minlere 'Allahü ekber'i öğreterek, bütün bu büyüklük yanlışlığından onları kurtarmıştır. En yüce olan; eşi ve benzeri olmayan, her şeyi yoktan var eden, sonsuz güç sahibi, her an diri ve canlı olan, ezelî ve ebedî olan Allah'tır. 'Allahü ekber' bir iman ifadesidir. Bir din seçiminin sözle dile getirilmesi, bir kulluk bildirimidir. İnanan insan, bu cümleyi söyleyerek kimi büyük tanıdığını, kime ibâdet edeceğini ilân eder.

Mekke'de ilk inen âyetlerde şöyle bir ifadeyi görüyoruz: "Ey bürünüp örtünen! Kalk (ve) bundan böyle uyarıp korkut. Rabbini tekbir et (yücelt). Elbiseni de temizle…" (Müdessir, 1-4)

İslâm bu ilk mesajla, insanlara kimin 'büyük' tanınması gerektiğini haber veriyordu. Ya çıkarları olduğu için, ya korktukları için, ya da baba mirası olduğu için yalancı ilâhları 'ekber' tanıyan insanlara bundan güzel bir mesaj olamazdı. Bu ilân/duyuru karşısında, 'büyüklüğü' başka şeye veren insanların sarsılmaması mümkün değildi. 'Allahü ekber' yüce bir gerçeği haykırıyordu ve işitenleri ürpertiyordu.

Zikrin Anlamının Daraltılması

Tesbih, gramerde ism-i âlet olmamasına rağmen, kullanımda "kendisiyle tesbih edilen araç" anlamıyla şöhret bulmuştur. Yani sembolik bir araçtır sayı taşları. Kimlerin sembolü olduğu mâlum; müslümanlar içerisinden kendilerini zikir ehli, gönül ehli sayıp kalp tasfiyesi, nefis tezkiyesi yaptıklarını iddia aden kimi kesimlerin. Bu kesimlerimizden birçoğunun ana sermayesi addettikleri "zikr"in Kur'ânî anlamını bilmediklerini, araştırmadıklarını, bu konuda Kur'an'ın en çok üzerinde durduğu bir konuda ona başvurmadan zikrettiğini sanmak ne büyük gaflet. Kaldı ki bu konuda da hevâ ve heveslere değil; bizzat Allah'ın koyduğu ölçülere uyulması Kur'an'ın emridir: "... fezkürullahe kemâ allemeküm (Allah'ın size öğrettiği gibi Allah'ı zikredin.)" (Bakara, 239)

Kur'an'da "cihad" gibi çok anlamlı bir kavram olan zikir, bazı kesimlerce çok yanlış ve tehlikeli bir biçimde, diğer anlamlarından soyutlanarak dil ile anmaya tahsis edilmiştir. Allah'ı anmak (Bakara, 198), tebliğ (A'lâ, 9), öğüt ve uyarı (Ğâşiye, 21), şükür (A'râf, 69) gibi birçok anlamlara gelen zikir "alâ" harf-i ceriyle kullanıldığında "dille anmak" anlamına gelir (En'âm, 21).

Aslında zikrin yalnızca "tesbih" anlamına gelmediğini, bundan daha kapsamlı olduğunu Kur'an'dan öğreniyoruz: "Ey iman edenler! Allah'ı çok çok zikredin ve O'nu sabah akşam tesbih edin." (Ahzâb, 41-42)

İman edenlere hem zikir, hem tesbih emredilmiştir. Bu noktada aynı âyette hem "zikr"in, hem de "tesbih"in anılması, bu ikisinin birbirinin aynı olmadıklarının en açık delilidir. Bu nedenle dil ile zikir olan "tesbih"i küçümsemek, yok saymak ya da terk etmek bir mü'mine yakışan şeyler değildir. Cihad kavramının içinde "kıtal"in yeri neyse zikir kavramının içerisinde de "tesbih"in yeri odur. Her yaptığı işe "cihad" adını verenlerin "kıtal" (savaş)in ayrıca farz kılındığını (Bakara, 219) gözardı ettikleri gibi, zikrin yalnızca tesbih olmadığını söyleyenlerin birçoğu da dil ile anma, tekrar etme anlamına gelen "tesbih"in ayrıca tavsiye ve emir buyrulduğunu gözardı etmektedirler.

Zikrin Edeplerine Muhalefet

Kendilerini zikir ehli addedenlere gelince; Bu kesimden kimileri Allah'la yaptıkları mukaveleye sâdık kalmamışlardır. "Şeriatten bir taş düşerse müridlerimin tüm virdleri düşer" diyen gerçek ve kâmil mürşidin aksine bu mantık, müslümanların tüm değerleri ayaklar altına alınırken; değil bir taş, şeriatin temelleri bile hoyratça sökülürken, oturdukları postları başında kılları kıpırdamamıştır. Ümmetin yağmalanan değerleri karşısında hissiz ve kaygısız duran bu mantık, yaptığı işin adını "büyük cihad" koymuştu. Oysa ki; "büyük cihad nedir?" diye Kur'an'a sorduğumuzda Kur'an bize büyük cihadın ne olduğunu açıkça söylüyordu: "Kâfirlere uyma ve onlara karşı büyük cihad (cihâden kebîrâ) et." (Furkan, 52).

Gerçekten büyük cihad edenler hem içinin düşmanlarına, hem dışındaki düşmanlara karşı çift yönlü bir cephe açıp önce yürek/gönül devletini kuranlardı. Kafasını kalbine kurban eden, dini diriltici bir iksir gibi değil; bir uyuşturucu gibi algılayan anlayış her şeyini bir kişiye ısmarlayarak düşünme zahmetinden kurtulmuştur. Onun yerine başkaları düşünür, başkaları karar verir. Nefreti ve sevgisi 'emir-komut'a bağlıdır. "Gassâl elinde meyyit" olmayı, küffâr elinde şehid olmaya tercih etmiştir.

"Ölmeden evvel ölme"ye çalışır da, "öldükten sonra yaşama"yı denemez. "Mevt"i tefekkür ettiğinin binde biri kadar "şehâdet"i tefekkür etmemiştir. Yüreğin/gönlün en büyük iki penceresi olan akıl ve duyularını iptal ettiğinden yürek bir zindana dönüşmüştür.

Bir tesbih/zikir kurbanının itaat anlayışı, görerek değil; körü körüne bir itaat anlayışıdır. Kurban, yalnızca emredilenlerin dışında kimseyi dinlememek ve hiçbir kitabı okumamakla kalmaz; Kur'an'a, onun âyetlerine karşı da kör ve sağırdır.

Zikrin âdâb ve usûlü vardır. İnsan Allah'ı zikrederken (daha doğrusu zikir ibâdetinin bir cüz'ünü icrâ ederken) gülünç ve komik durumlara düşmemeli, maskaralık yapmamalıdır. Zikir yaparken kan ter içinde kalıp başına tavana değecek kadar hoplayıp zıplamak ibâdet değil; çirkin bir harekettir. Süryânîlerin rûhânîleri, ibâdet esnasında kan ter içinde kalıncaya kadar didinirlerdi. Bizim câhil

dervişlerin arasında da bunların hareketlerine benzer davrananların sayısı hiç de az değildir. Bu tamamen cehâletten ve düşünmeden körü körüne taklitten kaynaklanan bir durumdur.

Müslüman, zikir esnâsında acziyet içinde Hakkı düşünmeli, sükûnet ve vakarını bozmamalıdır. Zikir yaptığını iddiâ eden birtakım kimselerin havalara sıçradığı, tepindikleri, bağırıp çağırdıkları görülmektedir. Bu hareket, zikrin mânâsıyla hiç bağdaşmamaktadır. İslâm'ın ibâdet anlayışına da ters düşmektedir. Zikir, tefekkür, nefis terbiyesi, ihsân gibi dinin emir ve tavsiyeleri; sadece belirli zümrelerin tekelinde kabul edilemez; bunlar bütün müslümanların malıdır.[84]

Anlayış olarak zikrin Kur'an'da otuzdan fazla anlamından sadece birini, en fazla birkaçını alıp zikir olarak sadece bunu öne çıkartması, bununla yetinmesi ve hatta zikri, bütünün bir iki parçasını cennet için yeterli kabul etmesi, halka bu anlayışı yayması, zikri ve dolayısıyla dini daraltması, ilk dikkat çeken husustur. Bazı kelimeleri tekrarlarken, bilincini kaybederek cezbe içinde kendinden geçmesi halinde hiçbir sevap da elde edememiş olur. Zira uyku, unutma ve geçici de olsa aklın kaybı zamanlarında kalem insanın üzerinden kaldırılmıştır. Böyle durumlarda kalemin sevap defterine birşeyler yazmasını ummak, İslâm'ı bilmemek demektir. Zikir; uyanıklığın, düşünmenin ve bilincin esası iken (Kur'an ışığında böyle olması gerekirken), zikir adı verilen bazı toplantılarda insanlar kendilerinden geçirilmekte, âdeta uyuşturucu kullanan esrarkeşler gibi hayal dünyasında tatlı rüyalara daldırılmaktadır. Bazıları defle dümbelekle halay çeker, dans eder gibi dönüp durmakla zikir yaptığını zannediyor. Kimi de kendini kaybedip, kendilerini hipnotize eden şeyhleri tarafından oralarından buralarından şiş kebabı gibi şişleniyorlar, kendi nefislerine zulmediyorlar. Kimileri bağıra çağıra, taşkınca; kimileri de sessiz sâkin ama şaşkınca "zikir" yaptıklarını iddia ediyorlar.

Bu anlayış ve gelenekte zikrin aksiyoner, dinamik hiçbir yönü yoktur. İbâdet ve zikre ayrılmış belirli zamanların dışındaki günlük

[84] Muhammed Hamidullah, İslâm'a Giriş

hayattla zikrin hiçbir ilişkisi yoktur. Ya çok sesli veya tümüyle dilin devreden çıkartıldığına şahit olunur.

Bu anlayış ve tavır, Tasavvuf Sözlüğünde şöyle açıklanır: “Tasavvufa göre zikir, ‘Allah’ kelimesini veya ‘Lâ ilâhe illâllah’ cümlesini söylemek ve tekrarlamak demektir. İlkine ‘lafza-i celâl’, ikincisine ‘kelime-i tevhid zikri’ veya ‘tevhid zikri’ denir. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibâreleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edeb dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri; ‘vird’ ve ‘hizib’ olarak da adlandırılır. Tarikat ehlinin ve sûfî cemaatlerinin bir yerde toplanıp şeyh veya halîfesinin gözetiminde ‘Allah, Allah’; ‘hû, hû’; ‘hay, hay’ gibi belli ibâreleri belli bir hareket düzeni içinde söylemeleri. Bu çeşit toplu zikirlere; tarikat âyini, semâ, hadra ve deverân gibi isimler verilir. Söylenen sözleri ve hareketlerin ritmik (âhenkli) olması icap eder. Bu tür zikirlerde bazen ney, kudüm ve def gibi enstrumanlar da kullanılır; Mevlevîlikte, Rifailikte ve Halvetîlikte olduğu gibi. Bu tür zikirler ekseriya tekkelerde icrâ edilir. Zikirde zikreden, zikredilenden başka her şeyden geçer, zâkir zikirde mezkûrdan başkasını hatırlamaz, kendisini kaybeder, yaptığı zikrin bile farkında olmaz. Bu yüzden zikir, kendinden geçip (gaybet, vecd) ve Hakk’ı buluş (vuslat, vücûd) halidir.

Zikir iki türlüdür:

1- Zikr-i cehrî, zikr-i aleniye: Yüksek sesle veya çevrede bulunanların işitebilecekleri bir şekilde sesli olarak yapılan zikirdir. Sesli zikri esas alan tarîkatlara cehrî tarikat denir.

2- Zikr-i hafî: Zikredenin, sadece kendisinin işitebileceği bir şekilde alçak sesle yaptığı zikir. Sessiz zikri esas alan tarikatlara hafî tarikat denir. Melâmet ehli ve Nakşbendîler hafî zikri; Rifâîler, Kadirîler cehrî zikri tercih etmişlerdir.

Kaiden zikir: Tarikat ehlinin bir halka oluşturup oturarak ritmik hareketlerle yaptıkları zikir. Kaimen zikir: Tarikat ehlinin bir halka oluşturup ritmik hareketlerle ayakta yaptıkları zikir. Bu zikir döne döne yapıldığı için devr ve deverân adını da alır. Zikr-i erre, zikr-i

minşârî: Yesevîlikte hançereden testere sesi gibi bir ses çıkarılarak yapılan zikir.[85]

Bazıları, zikir denilince, özel bir tören ve bazı büyüklerin, hocaların yönettiği ve adına “hatim” veya “hatme” denilen halkalar içinde olacağı anlayışına sahiptir. Bunlara karşı çıkanlar, belki biraz abartılı bir yaklaşımla “bu âyin mi, ibâdet mi?” diye sormaktan kendilerini alamamakta; öte yandan medya da, bu tür toplantıları, saçı sakalına karışmış, dansa benzeyen tuhaf gösterileri İslâm’ı ve müslümanları karalamak için saf zihinleri etkilemek ve onların beyinlerine kazımak kasdıyla bıkmadan gündemde tutup göz önüne getirmektedir.

Tasavvufçular, zikir esnâsında müridin şeyhini zihninde canlandırmasını, "destûr yâ üstâz (üstâdım yardım et!)" diyerek zikre başlarken, ondan yardım istemeyi, tıpkı Rasûlullah'tan yardım istemek gibi olduğuna inanmasını şart koşarlar. Çünkü kendisini Allah Rasûlüne ulaştıracak şeyhidir. Kalbiyle ve lisanıyla şeyhinden izin isteyerek "destur ey şeyhim!" demesi yanında, tarikat mensupları ve ileri gelenlerinden de izin istemesi, yahut onlara râbıta yapması gerekir. Zikreden kişinin tepeden tırnağa kadar sallanması, önce sağa "lâ" ile başlayıp sola "illâ" ile dönmesi ve doğrulması gerekir. Sola doğru öne eğilerek "illâllah" demesi ile bu işi tamamlar. "Allah", "Hû" gibi tek isimle zikrediyorsa, çenesini göğsüne vurması, koro halinde ve yüksek sesle yapması gerekir. Kelimeyi göbeğinden başlayarak kalbinin derinliklerinden çıkarması icab eder. İşte bu eşsiz pehlivanlık tasavvufçuların zikir şeklidir.

Allah için söyleyiniz, Rasûlullah Rabbini zikrederken böyle tepeden tırnağa kadar sallanıp dans mı ediyordu? Sakalını göğsüne vurup sağa sola mı sallanıyordu? Şüphesiz hayır. Çünkü o, Allah'ın peygamberidir ve Allah'ın huzurunda edeple nasıl ibâdet edileceğini bilir ve insanlara bildirir. Nasıl zikredeceğini Allah ona ve bize şöyle tarif etmiştir: "Rabbini içinden, yalvararak ve O'ndan korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret. Gâfillerden olma." (A'râf, 205)

[85] Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 588-589

"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Bilmelisiniz ki haddi aşanları O sevmez." (A'râf, 55).

"Onların (müşriklerin) Beytullah'ın yanında namazları (duâları) da el çırpmak ve ıslık çalmaktan başka bir şey değildir." (Enfâl, 35).

Allah'ın kitabına karşı kör, sağır ve dilsiz olup, bazı güzel kelime ve isimleri, anlamını ve mesajını düşünmeden belli sayıda tekrarlamanın fazla bir önemi yoktur. Bu tavır, insanın vicdanını bastırması, cehâlet ve yozlaşmayı meşrû görüp yaptığı ile tatmin olması, esas zikir olan Kur'an'a karşı sorumluluğu ihmal etmesine sebep oluyorsa, o takdirde bu zikir anlayışının zararı vardır. Hemen tarikatların hepsinde, belirli aşamalardan geçen ve tarikatta kıdemli olanlara, zikir adıyla çok yanlış ifadeler de ders olarak verilmektedir. Anlamını bilmeden (biliyorsa daha kötü) tekrarladığı virdler içinde, belki de insanı şirke götürecek bâtıl sözler vardır.

Meselâ "Lâ mevcûde illâllah" gibi. Bu sözün anlamı: "Allah'tan başka varlık yoktur" demektir. Bir başka deyişle, "tüm varlık Allah'tır" Yani, iyi-kötü yaratılmış ne varsa hepsinin -hâşâ- Allah olduğunu iddia etmek. Ne büyük hata ve sapıklık! Ne dehşetli bir cehâlet! Allah'ın yarattığını, Allah'ın kendisi yerine koymak. Çok korkunç bir gaflet, affedilmez bir suç! Ve sonra bunun adını zikir koymak! Öyleyse, dikkat edilmesi gereken nokta, anlamını bilmediğimiz kelimeleri durmadan tekrarlamak yerine; ondan daha önce, bilmemiz gereken Allah'ın isimlerini ve vasıflarını öğrenmek, Allah'ı kendi zikri olan Kur'an'dan tanımak ve Allah'ın gösterdiği dosdoğru yolda yürümektir.

Zikir kelimesinin; düşünme, hatırlama, anma, öğüt ve uyarı gibi anlamlar taşıdığını Kur'an'dan yola çıkarak biliyoruz. Dolayısıyla zikrin gerçekleşmesi için bu anlamların bir bütünlük arzetmesi gerekir. Kitabın zikir olması ile kişinin zikretmesi arasında bir bağlantı vardır. Zikir, sadece dil ile bir "anış"tan ibâret değildir. Bir ismi tekrar tekra söylemek, tek başına bir zikir sayılmaz. Söylemenin ötesinde olması gereken şartlar vardır. Bunlar: Düşünmek (Âl-i İmrân, 191), öğüt almak (Sâffât, 13; A'Râf, 3), hatırlamak (Mâide, 110), Rabbin ismi (esmâü'l-hüsnâ'dan biri) olması, yani "Hû" kelimesi gibi aslında zamir olan birçok kişi için

kullanılıp onların yerini tutan bir kelime olmamalıdır (İnsan, 25-26; Müzzemmil, 8).

Muhammed el-Behiy, zikrin Kur'an'da öncelikli ve ağırlıklı olarak Kur'an anlamında kullanıldığını belirtir ve şöyle der: "Zikir, Kur'an'da çok yerde Allah'ın kitabı olan Kur'an anlamında kullanılmıştır. Zikir, daha sonra 'tesbih'e, tesbihin yapıldığı ve zâhidlerin devam ettiği yere isim olarak verilmişse de, bu isimlendiriş, tesbihte aslolanın Kur'an ve âyetleri olmasından ileri gelmektedir. Allah'ı zikir, O'nu sürekli biçimde hatırında tutmak, O'ndan gâfil olmamak, O'nu anmaktır. Allah'a anmak; mü'min insanı Allah'ın yüceliği, azameti ve korkusu karşısında şuurlandırarak açık bir anlayış kazandıran bilinçli bir işlemdir. Bu aklî davranışın insan hayatındaki eseri; doğruluk, Allah yoluna uyma, kendisine ve başkasına kötülük veren şeyden kaçınma şeklinde belirir. Mü'min kişi, her şeyden önce insandır. Bu yüzden kendisinde yanılma ve unutma olabilir. Allah yoluna uymasına engel olan hatalı durumları görülebilir. Yanılır, unutur veya hata ederse; Allah'ı anması, bütün bu durumlardan önceki güvenle yürüdüğü doğru çizgiye dönmesi gerekir. Kur'an, bu konuda mü'minlere şöyle sesleniyor: "O takvâ sahipleri, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler. O'nu hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe istiğfâr ederler..." Özetle, Allah'ı zikir, olumlu davranışa iten aklî ve ruhî bir işlemdir. Zikir (Kur'an), sözden önce anlamdır. Sembolik bir tablodan öte bir değer ve fonksiyon taşır."[86]

Başta namaz olmak üzere bütün ibâdetler, zikirdir veya zikre yardımcı birer unsurdurlar. Namaz kılan kişi, namazda, her biri birer zikir olan tekbir getirmekte, Kur'an okumakta, tesbih etmekte, Allah'a hamd ü senâ etmektedir.

Zikretmeyenler, ya da zikirden yüz çevirenler ebedî açlığa, doyumsuzluğa, mutsuzluğa, sıkıntılı bir hayata ve yalnızlığa mahkûmdurlar.

---

[86] Muhammed el-Behiy, İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar, s. 30, 189

İÇİNDEKİLER